

נושא 1 : מהות והתפתחות המחשבה האנתרופולוגית

אנתרופולוגיה מהי?

המחשבה האנתרופולוגית מאפשרת לנו דרך כל מיני כלים להבין את המהות של האדם.

■ **אנתרופולוגיה – מדע האדם** אנחנו בוחנים את האדם **אנתרופוס: אדם לוגיה: מדע או שיטה אנתרופולוגיה: מטרתה להבין את האדם כמכלול** אנחנו לא יכולים להבין אדם רק דרך מה המקצוע שלו ואיפה

■ **תכליתה של האנתרופולוגיה והמייחד אותה ממדעי החברה או הטבע הוא חתירתה להבנת הרב גונית האנושית.** מה אומרים מדעי הטבע? אדם מזדקן, יכולות מתמעטות. אבל האדם הוא יצור משוכלל ומתוחכם, אם הוא לא שומע אז חוש אחר מתחדד. היכולת של האדם לתת מענה לאופן שבו הוא חי ומתקיים בהתאם לנסיבות החיים.

■ הסבריה מבוססים על חקר היבטים שונים של ההתנהגות האנושית, בכל החברות האנושיות הידועות.

שלוש רמות ידע משמשות את האנתרופולוגיה:

■ **רמת הידע הקיומי:** בוחן את סיפוק הצרכים המידיים של האדם. הוא נשאב מן הסביבה, נוגע לטריטוריה, למזון ולרבייה והוא משותף גם לבעלי חיים. זה הרמה הכי בסיסית של הקיום בדומה לכל בע"ח אחר.

■ **רמת הידע הנוגעת לעולם:** בוחנת את משמעותו ומנסה להבין באמצעות קני מידה תרבותיים. רמת הידע של הסביבה החברתית. זהויות/דמיון בין קבוצות שונות.

■ **רמת הידע המבחינה בין סוגי אדם ותופעות:** למידה השוואתית, המאפשרת להפוך למדע את הידע שנקלט וממיון תוך מגע עם הסביבה. לדוגמה האתיופים שונים בקבוצותיהם במדינות שונות. אנשים נתלים בדרכים לא רציונאליות כמו אמונות ע"מ להתקיים. גם היכולת שלנו להסביר תופעה כזאת שלא מוכרת לנו בחברה שלנו. בגלל יכולת התובנה שלנו והיכולת שלנו לנתח אנחנו יכולים לתת לזה פרשנות מדעית (דוגמה שבט באפריקה עם האישה היולדת והאיש שמשך אליו רוחות רעות כדי שלא תפגע באישה)

חקר האדם

■ **תחומי הידע ו"חמרי הגלם" של האנתרופולוג:**

שכל ישר, אינטואיציה (תחושה), הבנה בלתי אמצעית- אני מוכרח לראות בעיניים

רכילות, סטריאוטיפים - מלמדים לא רק על מי שהסטריאוטיפ הוא עליו אלא גם על מי שמשתמש בו, דימויים חברתיים, שמועות, ניחושים, תרבות יידעונים – תרבות של אמונות תפלות

היכולת שלנו לבקר את עצמינו מאפשרת לנו להיות אובייקטיביים יותר כלפי הזולת. חשוב לראות מאיפה באה המחשבה שלנו, למה אנחנו עושים/לא עושים דברים מסוימים, מה הם המניעים של ההתנהגות שלנו...

■ **לעינו של הצופה יש השלכות עקרוניות על תצפיותיו:**

נקודת המבט וה"כלים" באמצעותם הוא מתבונן קובעים את אופן ההתבוננות ואת מהות הממצאים.

■ **האדם המבקש להבין את העולם האנושי, חוקר למעשה את עצמו כחלק מאותו עולם.** כמו אביבה שהיא סיפרה למה היא בחרה ללמוד על זיקנה

■ **החוקר הוא הכלי של עצמו.**

חומרי הידע האנתרופולוגי

■ **כיצד מפענחים את חידת "מי הוא האדם?"**

- על ידי זמינות הידע (ארכיאולוגיה – יסודות חומריים בלבד)
- על פי קדימויות תרבותיות ("אדם פרימיטיבי", "אדם חסר כתב" – כהמצאה אנתרופולוגית)
- חלוקה על פי העניין (האדם הפרא-היסטורי, פולקלור, יחסים חברתיים של בני אדם, לינגוויסטיקה) (שפה, אמנות)
- שאלות עקרוניות המסמנות כוונה חשיבה (מהו מקור האדם? מהו מסלול ההתפתחות שלו? מהי האסכולה האבולוציונית הנבחרת?)
- הגדרת התרבות (מה מקור השונות בין בני האדם: סמלים, ערכים, קשר בין תרבות לאישיות)
- בחינת מה מפריד בין בני אדם ומה הוא המכנה המשותף שלהם (אסכולת הסטרוקטורליזם) (נק' מבט תיאורטית)
- בדיקת המנגנונים המווסתים יחסים בין בני האדם (פונקציונליזם, כאנלוגיה לאורגניזם חי) איך אנחנו רוצים לנתח חברה? למשל לפי התפיסה הפונקציונלית שאומרת שאדם הוא חלק מן החברה והוא חייב לתפקד בהתאם לתפקוד של החברה כי אחרת היא מתפרקת. הנורמות והערכים הם אלו שמווסתים את היחסים בין בני אדם.
- כיצד פועל החלחול התרבותי (איך מתפשטים רעיונות ומועברים פריטי תרבות) האופן בו תרבות אחת מושפעת מאחרת לדוגמה הנושא של הקוקה קולה ומקדונלד'ס
- כיצד מתנהגים בני אדם בחיי היום יום (דפוסים שיתופיים, סמלים, יחסים בזירות קטנות) (משפחה, ארגונים)
- חשיבה וחוויה בעזרת דימויים (חשיבה אנלוגית המקישה מדבר מוכר אחד לדבר אחר פחות מוכר) לדוגמה פרסומות על בירה שיש עליה כתר – לכתר יש משמעות של משהו עליון, מיוחד. כך לוקחים דימוי מעולם תוכן אחד לאחר כדי להעביר משמעות, מסר.

מטפורה – דימוי

- **ביוונית: מטפורה = עגלה** (בבחינת כלי המעביר ממקום אחד לאחר) הדימוי מעביר אותנו מעולם מושגים ידוע לעולם מושגים פחות ידוע.
ל מ ש ל :
- יחס האדם למזון הוא גורם בסיסי הנמצא בכל החברות האנושיות ולכן הוא יכול לשמש כערוץ להבנת קיומו. לומדים הרבה דברים על האדם דרך המזון שלו ויחסו אליו
- ניתן לנקוט בגישות שונות על מנת לתת הסבר לאופן בו מתייחסת חברה מסוימת להשגת המזון:

פרשנות אנתרופולוגית

- גישה פרגמטית** – האדם סתגלן, ומבקש להפיק באופן אופטימלי משאבים מסביבת חייו. גישה המנסה להסביר בצורה מעשית. האדם אוכל מזון מסוים כי הוא צריך להתקיים
- גישה אקולוגית** - הקרבת קרבות (שאינה תוצאה מפעילות דתית) הנובעת מצורך לסיפוק צרכים פיזיולוגיים (אינקה). אנשים הקריבו קורבנות כי היה ברור להם שבאמצעות אכילת בשר מסוים יוכלו לשרוד בסביבה מסוימת
- האדם כשומר משמעות** – המסדר את עולמו באמצעות מפות קוגניטיביות. הוא תלוי תרבות ושומר על רצף הקיום הערכי והחברתי שלו (מתנזר ממזונות מסוימים כעקרון וכתפיסת עולם, מוכן להתאבד או להקריב עצמו למען מטרה כלשהיא). מייחסים למזון ערך מוסף של משמעות מבחינת האדם

■ לדרך בה מתייחס האדם להשגת מזונו, יכולים להיות דימויים שונים:

- הצהרת שליטת האדם על הטבע ועליונותו על סביבתו (תהליך עבוד ובישול המזון).
- מי שמפעיל את סביבתו, משנה אותה ושולט עליה- הדימוי לגביו יהיה כשל צייד.

□ מי שהוא סביל באופן בו הוא משיג את מזונו, המזון הוא מעין מתנת טבע עבורו – הדימוי לגביו יהיה כשל לקטן. אותם אנשים שהם טבעוניים

הידע האנתרופולוגי

■ בראשית דרכה ראתה עצמה האנתרופולוגיה כתחום מדעי העוסק בעיקר בחקר "האדם הפרימיטיבי". כך נוצר הגבול בין שדה המחקר האנתרופולוגי לבין השדה הסוציולוגי, האמור לחקור את האדם בזמננו. זוהי חלוקת עבודה דיסציפלינרית שאבד עליה הכלח! לא קיים כזה דבר

■ האנתרופולוגיה חוקרת היום את ה"אנחנו", החברה בת זמננו כמו גם את ה"הם", הזרים – אלו שאנו יודעים על קיומם, אך איננו מכירים את אורחות חייהם.

בהתייחס לאיך נתפסת האנתרופולוגיה - אם אני רוצה לחקור את החברה הערבית לא אני אוכל לעשות זאת אלא רק אנתרופולוג ערבי שמכיר את אורחות החיים שלהם, שמכיר אותם מבפנים. כמו שלא יכול אדם צעיר יחסית לחקור אנשים זקנים.

התפתחות הידע האנתרופולוגי

■ כדי להבין את האדם באשר הוא, וכדי לפרוץ מחיצות בין "אנחנו" ל"הם", עלינו להפוך את הזר למוכר ואת המוכר-כביכול, את עצמנו, לזר. למחוק מעצמינו את כל הדעות הקדומות, את כל מה שאנחנו יודעים כדי שזה לא ישפיע על המחקר שלנו על האחר

■ האנתרופולוג (James Freazer) 1581-1411) פיתח טענה שהאדם נע על פני מסלול התפתחותי בן מספר שלבים: העיסוק בכישוף (בנסיון להשפיע על כוחות הטבע), אחר כך העיסוק בדת (באמצעות מנסה האדם לרצות את האלים), השלב המדעי – רציונאלי (בו מנסה האדם לשלוט בעולם באמצעות שכלו). אמר שיש כל מיני שלבים של התפתחות האדם

■ האדם, על פי גישה זו (של פריזר) הוא יצור שכלתני שבשלביו הראשונים – כישוף ודת – נלכד במערכות סיבתיות שגויות, כאשר המערכת התקפה היחידה היא המדעית, המבקשת לחקור את המהות האנושית באמצעות שיקולים רציונאליים של קשר בין תופעות. שתי התקופות הקודמות הדתית והכישוף היו נמוכות יותר מבחינה אבולוציונית מאשר התקופה שלו שהיא התקופה המדעית

■ דימוי זה אינו מתייחס לכך שרגשותיו של האדם הם גורם מרכזי בקיומו הכולל, אלא רואה בו אך יצור שכלתני אינטלקטואלי. (הביקורת שלנו על מה שפריזר אמר)

■ זהו אבולוציוניזם תרבותי המקשר בין ה"הם" הזרים, האדם הפרימיטיבי, החי בחברות אחרות לבין ה"אנחנו". כך הזרים הופכים למוכרים ונפרצת המחיצה בין "הם" ל"אנחנו". בדרך הזו ש"ממרום העמידה האנושית שלנו" אנחנו מסתכלים על חברה אחרת כאילו שבידינו כל הכוח וההבנה להבין חברה אחרת כי אנחנו מפותחים יותר.

■ מסקנה: מתוך הכרת עצמנו ומידיעת השלב ההתפתחותי בו אנו מצויים, נוכל להבין את האחר, את הזר.

בסיס שיטת המחקר האנתרופולוגי:

בחינת הזיקה בין המוכר לזר, במסגרת מחקר הוליסטי (שלם) החוקר את כל היבטי האדם, זהו הנושא המרכזי המאפיין את העיון האנתרופולוגי. אין אפשרות להבין את הזולת רק דרך פרספקטיבה אחת או שתיים אלא יש להסתכל על המכלול שסובב את האדם: התרבות, ההשפעות השונות וכו'...

שני תהליכים חלו תוך התפתחותה של האנתרופולוגיה:

■ האחד – חלוקה בתוך האנתרופולוגיה על פי צרכים:

□ אנתרופולוגיה תרבותית (שהתפתחה בארה"ב) – התרכזה בערכים, בסמלים, באמונות, בדעות ובקשר בין תרבויות ואישיות.

□ אנתרופולוגיה חברתית (שהתפתחה באנגליה) – התרכזה בארגונים חברתיים, ביחסים בין בני אדם, במערכות פוליטיות ומשפחתיות. נקודת מבט כלכלית

■ השני - יצירת קרבה אל דיסציפלינות תיאורטיות הקשורות לתחומי הידע האנתרופולוגי כמו – כלכלה, לינגוויסטיקה ומדע המדינה.

■ האבולוציוניזם החברתי כפי שנהגה ע"י אוגוסט קומט והרברט ספנסר, לא עמד בבקורת כתוצאה מגישת האתנוצנטריזם (האמונה שלי בתרבות שלי שהיא מרכזית וכל דבר שהוא שונה מהתרבות שלי הוא נחות). ביסוד גישה זו עמדה ההנחה בדבר עליונותו של האדם המערבי וה"מדעי" על פני ה"פרא" בעל התודעה המיסטית הלא רציונאלית. האדם האחר הוא פרא, לא מתורבת ויש לו תודעה מיסטית שהוא מאמין בכשפים, תודעה לא רציונאלית

■ על פי הנחה זו, ההתבוננות על בני אדם אחרים מבוססת על ראייה במשקפיים של בני החברה המערבית.

■ גישת האתנוצנטריזם ננטשה כתוצאה ממחקרי שדה אשר הוכיחו שאין הבדלים בין בני אדם מ"סוג אחר", יחד עם הופעתן של אידאולוגיות ערכיות - שיווניות כתוצאה ממלחמת העולם הראשונה. היו מחקרים שלימדו על כך שאין הבדלים בין תרבויות

■ החלופה לגישת האתנוצנטריזם הייתה היחסיות התרבותית (רלטיביזם התרבותי). משמעה, שאיפה להכרת התרבות על פי מרכיביה היחודיים, תוך ניסיון להבינה מנקודת מבטם של בני החברה הנחקרת.

■ עד היום מבקש המחקר האנתרופולוגי להשתחרר מהנחות שונות הקובעות דירוג בין בני אדם. אין כזה דבר דירוג בין בני אדם אלא יש שונות תרבותית (לפי הגישה האנתרופולוגית)

■ אולם, דווקא קבלת ההנחה שקיימת שונות אנושית וגיוון בין תרבויות שונות, מצריכה אימוץ של הנחות אוניברסליות.

שאלות הליבה של האנתרופולוגיה

כדי להבין בני אדם אחרים, עלינו להתגורר עמם, מכיוון שפירוש התנהגותם מותנה בקיומו של מכנה משותף ביננו לבינם. זוהי הזיקה התודעתית הקיימת בין החוקר לנחקר.

■ מצב זה מעורר שאלות בהתייחס ליחסי הגומלין בין האוניברסלי לבין הייחודי: מה מייחד קבוצות ומה משותף להן?

■ היכן על האנתרופולוג לחפש את האוניברסלי ומשהוא נמצא כיצד הוא הופך לייחודי?

■ מהי נקודת המפנה ההופכת את מה שנחשב למשותף בין בני האדם למפריד ביניהם? כל דבר שאני יכולה להראות שהוא משותף על אותו בסיס אפשר להראות את השוני

שלוש דרכים להתבוננות האנתרופולוגית: בין הדומה לשונה

ישנן 2 חברות שונות וכל אחת שונה מן האחרת אבל בבסיס יש המון דמיון, בסיס הדמיון בין השונות בין חברות – את זה האנתרופולוגיה רוצה להבין (המאמר שייקספיר בג'ונגל) . מתאר את הדמיון שבשונות. האנתרופולוגיה מנסה להבין את השונות בין 2 חברות ואת הדמיון ביניהם יחד עם זאת, זוהי שונות "לכאורה". אין כזה דבר מדרג בהתפתחות תרבותית.

■ הדרך הראשונה: האמירות של בני אדם על עצמם, על סביבתם ועל זולתם. זהו תיאור תרבותי הכולל סמלים וערכים המובעים בדרכים שונות. כמו הקייסים האתיופים – שונים בהרבה דברים אבל בבסיס של ההבנה הם דומים מאוד לתרבות אחרת. איך אדם מגיב למה שקורה בסביבתו.

זהו **טקסט תרבותי המצוי מחוץ לאדם ונוצר כל פעם מחדש על ידו**, הוא מגיב באמצעותו על עצמו ועל אחרים: **חושב, מרגיש, צוחק, בוכה**. זו תכונה משותפת לכל בני האדם. טקסט תרבותי שונה מחברה לחברה והיא מאפיינת חברה ועושה אותה שונה מאחרת. כל אדם בכל תרבות מגיב לערכים והנורמות של התרבות שלו. עולי אתיופיה לדוגמה באו מתרבות שונה מאוד וראו פה סוג של "תוהו ובוהו" במונחים שלהם ■ **הדרך השנייה**: מה שבני אדם עושים, האופן בו הם מתנהגים ומקיימים יחסים בינם ובין זולתם, ומהו סוג הקבוצה הנוצרת כתוצאה מהמגעים בין בני האדם. איזה סוג של מערכת יחסים יש בתוך קבוצה שחיה ביום יום אחת עם השנייה כתוצאה מהמציאות בה הם חיים.

זהו **הקונטקסט** – ההקשר של התנהגות בני האדם בהסתגלם לסביבת חייהם. במסגרת של קבוצה ראשונית שאנשים חיים בה.

■ **הדרך השלישית**: כיצד בני אדם חושבים, מהו הבסיס למערכת התודעה שלהם, זהו התחביר – **הסינטקסט**. כיצד בני אדם חושבים?

זו הדרך באמצעותה ניתן להבין כיצד התודעה מעבדת את האינפורמציה שהעולם מספק לה, וכיצד מתעצב העולם כתוצאה מעיבוד זה. המשמעות של הדברים – מה זה אומר שבחברה מסוימת יש כבוד לזקן ובאחרת אין?

מכאן, שתחומי הידע האנתרופולוגי נחלקים לחקר **הטקסט** – האמירות של האנשים, הסמלים, הדרך שבה אנחנו מתנהגים כלפי אנשים בסביבתנו כלפי סמלים מסוימים, **הקונטקסט** – האופן שבו אנשים חיים בקבוצה אחד עם האחר ו**הסינטקסט** – הבסיס למערכת התודעה, המחשבה, ההבנה.

הדומה והשונה במחקר האנתרופולוגי:

■ **חקר הטקסט** – מה שאנשים אומרים, הביטוי היצירתי של התרבות האנושית. יש בו **ערכים, סמלים, רעיונות ואמונות**. היסוד האוניברסלי של טקסט זה היא ההנחה שהאדם מתייחס לסמלים ועושה בהם שימוש:

משוחח עליהם, פועל בעזרתם ומבקר אותם.

תקשורת בין בני האדם לא תתקיים ללא הבנת הסמלים והשימוש בהם. כל העולם שלנו הוא מלא בסמלים.

■ המבדיל בין תרבות אחת לאחרת הם החומרים הסמליים, השונים בכל סביבה, תנאי הקיום של האנשים בסביבות גיאוגרפיות שונות יחד עם שונות טכנולוגית.

■ לכל חברה שפה סמלית משלה הנקבעת על פי הרכב החברה ואורח חייה.

■ אנתרופולוגים ניסו להבחין בין תרבויות אנושיות על פי רעיונות מרכזיים השולטים בהן ומטווים את צורת חייהן:

■ **Ruth Benedict** ציינה שתי הנחות יסוד ערכיות כלליות: אפולוניות ודיוניסיות (אלים מהמיתולוגיה היוונית) (בחקרה שבטים אינדיאנים. ניסתה להסביר איך הם מתנהגים).
התרבות האפולונית – מבוססת על שיקול דעת, מחשבה וכיבוש היצר; בעוד התרבות הדיוניסית – מבוססת על ספונטניות ורגשות עזים אפיון של תת קבוצות מבחינת אופי שלהם זו דוגמה לאבחנה של שונות תרבותית, על אף היסוד המשותף לכל התרבויות.

■ האנתרופולוג Murdock ניסה למצוא תכונות המשותפות לתרבויות שונות. מתוך 022 מחקרים על תרבויות שונות, הוא הרכיב רשימה ובה מספר עשרות של תכונות כאלו: איסור גילוי עריות במשפחה גרעינית, טקסי לוויה (התמודדות עם המוות באמצעות מערכות של סמלים) (טאבו על הפרשות) (מגע עם הפרשות של בני אדם). להימנע ממגע עם הפרשות של בני אדם

מעיון ברשימתו עולה שאין אלו תכונות מסוימות שמאפיינות קבוצה אחת לעומת אחרת אלא מסגרות התנהגות מבניות השונות מחברה לחברה.

■ **חקר הקונטקסט**:

ההקשר שבו בני אדם מתנהגים באופן מסוים, יוצרים יחסים חברתיים, מתארגנים לפעולה משותפת וליצירת קונפליקט. חקר ההתנהגות האנושית בסביבה נתונה, מבוסס על ההנחה שהאדם הוא סתגלן מטבעו.

כדי שנוכל להיות במקום מסוים

הוא מפיך מסביבתו את המשאבים שהיא מציעה לו, והיא מספקת לו את הצורך בהגנה, במזון, בפריה ורבייה ובעוד צרכים קיומיים. חייב להסתגל לסביבה שבה הוא חי כדי לשרוד, מתוך ההסתגלות נוצרת השונות בין החברות השונות.

עקרון אוניברסלי זה מקבל ביטוי שונה במקומות שונים.

■ Bronislaw Malinowski טבע את המונח "צרכים נגזרים":

האדם צריך את הזולת כדי לקיים צורך מסוים, כך נוצרים דפוסים של שיתוף המשולבים במערכות סימליות. כל סביבה קיומית של האדם יוצרת מצב שהוא לא יכול לחיות לבד כפרט וצריך ללמוד להתחבר לאחר. ההתארגנויות והאמונות המתפתחות כדי להשיג צורך מסוים הופכות עם הזמן לצורך בפני עצמו. כמו טקסי קבורה – נכנסים לקבור את המת מצד אחד ויוצאים מצד שני או לדוגמא גילוי עריות פעם היה הטריגר להתחבר לקבוצות אחרות היום כבר לא מתייחסים לזה ומתייחסים רק לגילוי עריות עצמו כתופעה שהיא לא נורמלית. בני האדם יראו בפעילות המשותפת צורך שנקבע על ידי שמיים או גזרת טבע. לתרבות הנוצרת הוא קרא "צרכים נגזרים". צרכים אלו שונים מחברה לחברה מכיוון שדפוסים שיתוף הפעולה גם הם נבדלים אלו מאלו. כך אפשר להסביר הבחנות בין תרבותיות ושונות בין בני אדם.

■ חקר הסינטקס – תחביר החשיבה האנושי.

ההנחה האוניברסלית היא שלאדם מנגנון של תפיסה וחשיבה המפענח את המציאות באופן זהה אצל כל בני האדם. מנגנון זה מאפשר לו לקלוט את התנסותו בעולם ולהפכה לתוצר תרבותי כמו מיתוס, יחסי שארות) בין קרובי משפחה(, איסורים והיתרים.

הנחת היסוד היא שבני האדם תופסים את העולם בדרך בינארית: דבר והיפוכו – גבר אישה, טוב רע, חיים מוות. זו גישה פילוסופית שיצרה את התיאוריה הסטרוקטורלית. באמצעות יכולת זו, ניתן להבין תוצרים תרבותיים כמו: סיפורי עם ומבנים פוליטיים. אם אני רוצה לומר משהו טוב אני אתאר את זה דרך משהו רע.

■ Claude Levi-Strauss סבור שהעיקרון הבינארי הוא תכונה תודעתית מולדת, המטביעה את חותמה על האופן בו העולם נתפס. אנחנו כבני אדם מבחינים בין דברים ומנסים לפענח אותם תוך שימוש במושגים של טוב ורע כדי להבין.

הבלשן Noam Chomski טוען שהשפה היא תכונה אנושית אוניברסלית המבדילה את בני האדם משאר עולם החי. היכולת שלנו לבטא את עצמינו באמצעות מילים זה דבר מולד, שפה שונה בכל תרבות, אבל הבסיס הוא אותו דבר. יכולת הדיבור היא חלק ממערך גנטי, אף על פי שיש הבדלים בין שפות שונות. אנחנו נולדים עם בסיס תורשתי ששותף לכולנו, ההסתגלות שלנו היא שונה ולכן יוצרת את השוני בין התרבויות

■ מכיוון שאנשים משתמשים בחומרים הזמינים בסביבתם, ניתן למצוא מיתוסים בתרבויות שונות שדומים במבנים שלהם, אך שונים באפיוני הדמויות המופיעים בהם. השוני הוא בדרכי ההתנהגות המבדילים בין החברות השונות.

■ השפה היא הקשר בין שלושת דרכי ההתבוננות של הגישה האנתרופולוגית (טקסט, קונטקסט וסינטקס): יש בה השתקפות של תרבות (השפה היא טקסט המבטא אמונות ודעות). באמצעות השפה מוגדרת הסביבה ונעשים בה שימושים שונים (השפה כמנגנון הסתגלות). על פי הגישה הסטרוקטורלית השפה היא תכונה מולדת העוברת בתורשה (השפה היא היוצרת את הזיקה בין המוכר לבין הזר).

מסקנה: הזר נמצא בקרבנו משום שהשונות התרבותית בתוך החברה האנושית יוצרת בין בני האדם גם ניכור וגם חיץ (מחיצה) של התקשורת שביניהם.

מתי ניתן ללמוד על תופעות תרבותיות?

■ אחד מתפקידיו של האנתרופולוג הוא להסיר את מעטה המובן מאליו מתופעות המוכרות לו, תוך ניסיון להסבירן באמצעות עקרונות חשיבה אנתרופולוגיים. אם אני מסתכל על משהו שברור לי לגמרי אז אני נותן לזה את הפרשנות שלי אבל יכול להיות שאני טועה ולכן חשוב לעבור למקום של אותו "זר" ולהיכנס

לנעליים שלו כדי להבין אותו. להפוך מנגד זה את המוכר לזר – להתעלם מכל מה שאני יודעת וחושבת כדי שאכן אוכל להבין את האחר

■ **ניתן ללמוד על תופעות חברתיות שונות במצבים מאד מגוונים:**

□ **מצבי לחץ** – האנשים מעורטלים מזהותם התרבותית כשאדם לחוץ הוא שוכח הכל ומתנהג מהבטן, אז יוצאת האמת החוצה.

□ **מצבים של ערפול תרבותי** – בהם לא נהיר לאדם מה עליו לעשות ומהי התשתית הסמלית בתוכה הוא פועל. מצב שלא ברור מבחינה חברתית נורמות וערכים לא ברורים ולא יודע לפי מה הוא צריך לנהוג.

□ **בשלב הילדות** - שלב בו קולטים ציוויים תרבותיים

□ **בשלב הזיקנה** - שלב בו מסירים מעל האדם את מלבושיו התרבותיים שמורידים מאדם את תפקידיו החברתיים – מנהל בנק גדול למשל שבגיל 56 אומרים לו ללכת הביתה.

□ **בהצגה תרבותית** – בתיאטרון או בקרקס

□ **במצבי מעבר** - הגירה, לידה או מוות בהם נחשפים לערטול תרבותי.

משמעותן של תופעות תרבותיות מתגלה במקום שיש בו שבר, במקום בו קיים תפר בין מערכות, במקום שמתרחשת בו הפרה של כללים.

מצגת 0

התפתחותה של המחשבה האנתרופולוגית - האבולוציוניזם התרבותי

■ מקורה של האנתרופולוגיה המודרנית בהוגים אשר עמדו על תהליכים התפתחותיים בתרבות האנושית, תוך שהתייחסו לשלבים "פרימיטיביים" לעומת שלבים "מפותחים", בתולדות החברה האנושית.

■ על הוגים אלו נמנו הרברט ספנסר (1421-1502) ואדוארד טיילור (1411-1510) באנגליה, ולואיס מורגן (1551-1515) בארה"ב.

■ הם נמנו על שכבת העילית בחברה שנהנתה מפיתוח טכנולוגי. הגותם פרוחה בשיאה של מדיניות אמפיריאלית שאפיינה את תקופתם.

■ הוגים אלו העריכו תרבויות אחרות על פי אמות המידה שלהם. הם פרשו תופעות אליהן הם נחשפו במקומות אותם חקרו (אפריקה ואוסטרליה ואיים שונים באוקיינוס השקט), כמעשים הבאים לענות על צרכים המשמשים לרווחת בני האדם.

האנתרופולוגים של אותם ימים הם אנשי המעמד העליון – מהרקע שלהם יסתכלו על מישהו ששונה מהם כנחות מהם כי זו הייתה התפיסה, ובדרך זו גם התייחסו לחברות שאותן חקרו ולכן יגידו שהם פרימיטיביים

■ הכישוף למשל, נתפס על ידם כטכנולוגיה ירודה התואמת את מצבם הירוד הכללי של אותן חברות.

■ גישתם הייתה פוזיטיביסטית (השקפת עולם פילוסופית המתמקדת בעובדות ברורות ומוכחות ומתעלמת מספקולציות ומפרשנות, נהגתה ע"י אוגוסט קומט). מה שאני רואה מה שאני מתאר ולכן התיאור הוא שיפוטי

- הגישה הפוזיטיביסטית תאמה הלך רוח שדגל בהשקפת עולם, על פיה האדם והמדע אינם יכולים לדעת על המצאות האלוהות או על הקיום בעולם הרוחני, מעבר לקיים בטבע וליכולת התפיסה החושית והשכלית (השקפה אגנוסטית).
- גישה זו נתפסה בשעתה כנאורה, היא שללה את הדעה שרווחה אודות מוצאם של בני גזעים שונים, שנתפס כנפרד וכבלתי מקושר האחד לאחר (דעה אשר הטילה ספק במוצאם של בני הגזע השחור, והצדיקה את דיכויים ושיעבודם בידי הלבנים).
- גישתם של האנתרופולוגים האבולוציוניים גרסה שקיימת התפתחות אוניברסלית אחידה, כאשר הגזעים השונים עוברים שלבים התפתחותיים זהים, השונים רק בקצב התפתחותם. כך יכלו להסביר את קיומם של "העמים הנאורים" באירופה ו"העמים הפרימיטיביים" באפריקה ובאוסטרליה.
- אולם, המשך קיומן של אמונות טפלות, מנהגים עממיים ואי-רציונאליות בסביבתם "הנאורה", הטיל ספק בתקפות האבחנה ההיסטורית המבדילה בין מפותחים יותר למפותחים פחות. הופיעו סימני שאלה אם אני טוען שיש הדרגה בהתפתחות הגזעים השונים. לתפיסה זו אין מקום כי לא ניתן להוכיח

הפונקציונליזם

- כתוצאה ממלחמת העולם הראשונה הופר הסדר חברתי ואורח המחשבה הבוטח שאפיין את החשיבה חברתית במאה ה-14. על רקע זה שקעה תפיסת העולם בדבר התפתחות הדרגתית, חיובית וחד כיוונית.
- כתוצאה משינוי זה צמחה הגישה הפונקציונלית אשר הסבירה תופעות תרבותיות באמצעות קשרים סינכרוניים (בהתאמה), התומכים אלו באלו וצירופם של כולם יחד מאפשר את קיומה של כלל החברה. על הוגיה של תיאוריה חברתית זו נמנה הסוציולוג הצרפתי אמיל דורקהיים (1585-1411). אם חברה מתפתחת אז זה מתוך הרמוניה, לא יכול להיות שיהיה תוהו ובוהו ועדיין חברה תמשיך להתפתח.
- על פי הגישה הפונקציונלית נתפסו החיים החברתיים כיצירה של ישויות אורגניות שלמות, אשר כולן יחד הן יותר מסה"כ הפרטים המרכיבים אותן. הם הסבירו תופעות חברתיות כמו כישוף, כהסדרים חברתיים שיש בהם להטיל מרות וסנקציה על התנהגות בלתי רצויה. הם התייחסו לתופעות אלו כאל אסטרטגיה של קיום במערכת השלטון השבטית.
- אנתרופולוגים אלו התמקדו בחברה אחת, במטרה לעמוד על טיב ההשתלבות של דפוסי ההתנהגות והמנהגים בכל תחומי החיים.
- ברוניסלב מלינובסקי (1551-1410) וארנולד רדקליף בראון (1551-1458) פעלו בעיקר באנגליה, תוך שהצטמצמו בבחינת תרבויות שונות בפינות חברתיות מבודדות ובחברה אחת.
- הם לא בחנו רב גוניות תרבותית ולא קשרי גומלין בין חברות שונות, אלא התעניינו במנגנונים המאפשרים לכל חברה נפרדת להתקיים. כל אחת בזכות עצמה
- מגישתם העיונית של חוקרים אלו צמח כלי המחקר האנתרופולוגי "תצפית משתפת", על מרכיביה השונים במסגרת מה שמכונה "עבודת שדה". נוכחות של זר יוצרת תגובה או התנהגות אחרת. עבודת שדה – לראות ולצפות את ההתנהגות ואז לשבת ולכתוב תוצאה של דברים שהוא ראה.
- הדורות הבאים של האנתרופולוגים אדוארד אוונס-פריצ'ארד (1420-1411) וויקטור טרנר (1402-1451), אשר גישתם הפונקציונלית הכתיבה מיקוד מקומי ומדוקדק של שדות המחקר, הוליכה אותם למחויבויות מתודולוגיות קפדניות ביותר, בהן היכרות שפתם של הנחקרים, התערבות אישית בקרבם, תצפיות ממושכות וציטוטים קפדניים מדבריהם. זה התהליך ההתפתחותי של התובנה והמחשבה האנתרופולוגית
- הם התייחסו להיבטים שלטוניים ומשפחתיים (מוסדות חברתיים) בניית מנהגים וטקסים, תוך בחינת הקיום והתפקוד הנאות של החברה. בהיעדר תפקוד נאות, הם הניחו שהחברה עשויה להתפורר. פונקציונליזם

- גישתם העיונית של ההוגים הפונקציונליים, גרמה להם להתרכז בחקר קהילות מסורתיות ומסוגרות, שהיו חלק מהעולם הקולוניאלי, אשר טרם נחשף לחלחול תרבותי. למה להתרכז בחברה מסורתית? כי האמינו שאם חברה לא תחיה בהתאמה אחד עם האחר היא תתפורר
- כתוצאה מכך, הם נטו לעסוק במצב חברתי יציב, תוך התעלמות מהמשברים שפקדו את העולם שמחוץ לשדה חקירתם. הם אתרו פונקציות המלכדות ומייצבות מסורות ומנהגים, ולכן עבודתם הצדיקה את הקיים.
- בעידן שלאחר הקולוניאליזם (אחרי מלחמת העולם השנייה) הצביעו מבקריה של גישה זו על ההשלכות האידאולוגיות השמרניות הטמונות בה ועל המשמעות המעשית-פוליטית הנובעת מכך.
- המהפכות והמשברים שאפיינו את שנות ה-82 וה-02 של המאה העשרים, כתוצאה מהשתחררות מדינות העולם השלישי מהשלטון הקולוניאלי, הבליטו את מגבלותיה של הגישה הפונקציונלית. שטוענת שחברה יכולה להתקיים רק כשאר יש בה סדר והתאמה בין חלקים
- במדינות אלו התעוררה עוינות כלפי חוקרים אנתרופולוגיים, שזוהו עם המשטרים הקולוניאליים שקרסו והדיסציפלינה הואשמה במתן תמיכה לשלטון זר, אשר ניצל אוצרות טבע ודיכא את בני המקום. ככל שהתפתחה החשיבה האנושית ראו באנתרופולוגים כמי שבדרך הרצון לחקור חברה אנושית הם מצדיקים את שלטון המעצמה על החברה החלשה
- תוצאות מלחמת העולם השנייה חסלו את תחושת העולם היציב, המורכב מחברות המתנהלות בסדר ובעקביות, בדיוק כפי שחיסלו תוצאות מלחמת העולם הראשונה את האופטימיות שעמדה בבסיס הגישה האבולוציונית.
- הסוציולוג מקס גלקמן (1418-1411) חקר הפיכות שלטון בחברות אפריקאיות מסורתיות.
- הוא הבחין בין שתי תופעות: מהפכות – המקעקעות יסודות שלטוניים וסדרים חברתיים; הפיכות – המאופיינות אך בשינויים פרסונליים של מנהיגים.
- נאמן לגישתו הפונקציונלית, הוא טען שלהפיכות המאפיינות את אפריקה המסורתית, יש פונקציה חניבית המייצבת את החברה ומחדירה תודעה, שלמרות חילופי האישיים הבאים כתוצאה מההפיכות, סדרי החברה אינם משתנים.

הבקורת על הפונקציונליזם

- כבר בשנות ה-02 עמדו מבקריה של הגישה, על מיעוט התייחסותה לשונות התרבותית. הדגש שהושם על הפונקציות של הפעילויות, מנע עיון ממוקד יותר בייחודן התרבותי של הפעילויות. כל עוד אני כאנתרופולוג מפרש את מה שקורה בחברה שהמטרה העיקרית שלה היא לשמור על סדר ואיזון בתוכה אני לא מסוגל להבין מה ייחודיות של חברה אחת לעומת האחרת, מה דומה ביניהן.
- מרד הסטודנטים שאפיין את שנות ה-02 וחוויות הדקולוניזציה (נסיגת המשטר הקולוניאלי בסביבות שנות ה-82), מיקד רגישות חדשה לרווחתם של הנחקרים, תוך הבעת תביעות לעשייה מעשית למענם, ובתוך כך חדירה ברורה של פוליטיזציה לתחום דיסציפלינרי זה.
- עובדות אלו הביאו לשסע בין דורי בקרב החוקרים שעסקו בתחום לפני תקופה זו, לבין אלו שבאו אחריהם.

בין אנתרופולוגיה חברתית לתרבותית

- השסע הבין דורי הביא בתוך האנתרופולוגיה, לפריחתה של אסכולה מרקסיסטית בצידה של האסכולה הפונקציונלית, אשר החלה לאבד את מרכזיותה. אסכולה מרקסיסטית – אסכולת פרנקפורט – זו שאמרה איך אנשים מנוצלים עי כוחות גדולים
- על רקע המצב הפוסט-קולוניאלי פרחו שתי אסכולות אנתרופולוגיות מקבילות בארה"ב ובבריטניה.

- **האנתרופולוגיה האמריקאית (התרבותית) (עסקה בעיקר בשחזור תרבויות נכחדות) (אינדיאנים), תוך שימת דגש על מחקר תרבותי והתעניינות מקיפה בערכים ובסמלים. אחד המאפיינים הגדולים של התרבות האינדיאנית - היא עסקה בעיקר בחקר שבריה של החברה האמרינדית (אינדיאנית) שנותרה בעיקר בצפון אמריקה לאחר שתרבותה הוכחדה, במהלך הרדיפות שחוותה.**
- **העימותים הקולוניאליים האמריקאיים שנמשכו החל מסוף המאה ה-14 ועד לראשית המאה ה-20, הכחידו למעשה את החברות האמרינדיות (אינדיאנים) שהתפוררו כתוצאה מרדיפות וממחלות שנשאו הלבנים, ושהילידים לא היו מחוסנים בפניהן. התפשטות המתיישבים הלבנים במערב היבשת, הותירה ריכוזים של רסיסי חברה אמרינדית רק בצפון אמריקה, לאחר שתרבותה המסורתית למעשה נהרסה.**
- **לעומתה, האנתרופולוגיה הבריטית (חברתית), שלאחר העידן הקולוניאליסטי, התמקדה בעיקר בארגונים ובמוסדות חברתיים.**

ראשית הסטרוקטורליזם

- **לעומת בריטניה, בצרפת לא התפתחה האנתרופולוגיה המבוססת על עבודה שדה, משום המסורת האינטלקטואלית הצרפתית, אשר העריכה יותר חשיבה עיונית מופשטת על פני חשיבה הכרוכה במחקר אמפירי. המהפכה הצרפתית – אנשים חיפשו חופש ורצון לבטא את עצמם במסגרת של מדינה, אדם חושב בצורה פילוסופית מה אני יכול להשיג במסגרת המדינה שבה אני חי?**
- **במאה ה-20 בתום העידן הקולוניאלי, כאשר המעצמות היו צריכות לעזוב) התקשתה האנתרופולוגיה למצוא שדות מחקר ייחודיים ואקזוטיים. כתוצאה מכך חלה התקרבות אינטלקטואלית בין מסורות עיון מקומיות. לא הולכים לחפש חברות אקזוטיות, מסורת של חשיבה שמדברת ברמה ה-3 של פענוח חברתי ■ על רקע זה החלה התעניינות בגישה הסטרוקטורלית, שמקורה בפילוסופיה צרפתית ובעבודתם של חוקרי לשון. באנתרופולוגיה מזהה גישה זו עם קלוד לוי-שטראוס (נ' 1425).**
- **הסטרוקטורליזם מדגיש את ההלימה (התאמה) והמבנים הפנימיים בתוך עולם המחשבה של תרבות נתונה. הוא מצביע על פעילויות מוחשיות שהן עקביות עם אורחות המחשבה, הדימויים והסמלים המאפיינים תרבות נתונה. בכל תרבות יש את המאפיינים הייחודיים שלה שהם תוצאה של מה שהתפתח, הסטרוקטוראליים מחפשים את הדמיון בין השונות בחברות. לא משנה איפה נמצא האדם בסופו של דבר גם האדם השחור שחי בחברה "אנאלפביתית" אל מול אדם לבן שבא מחברה נהורה שניהם דומים מאוד כי יש להם אותם מבנים פנימיים של חשיבה שהם אוניברסליים לכל בני אדם בעולם גם אם תרבותם שונה.**
- **הם מדגישים עקרונות אוניברסליים בחשיבה האנושית, ובמיוחד ההנגדה (השונות) שבין תופעות זוגיות כמו ימין ושמאל, מבושל ונא, תרבות וטבע.**
- **הגישה מתעניינת ברב גונית של הפעילות האנושית בתחומי הדת, המיתוס, הטקס והפולקלור, בעיקר בפרשנות של חומרים ספרותיים, המנותקים מהקשר אנושי חי, עובדה המוסיפה לגישה נופך סימבולי ספקולטיבי. מדובר על פרשנות – ספקולציה**

האנתרופולוגיה הסימבולית

- **בהעדר דמויותיהם של נחקרים, לא קיימת בקורת של פרשנות החוקרים. הניתוק מן הזירה הביא חוקרים לעסוק בעיון שאינו מבוסס על עבודת שדה תצפיתית.**
- **פריחת הגישה הסטרוקטורלית הייתה קצרה ואחרי שנות ה-12 התמעטו העוסקים בה.**
- **בארה"ב עסקו בבחינת הטקס והאמונות בכוונים אחרים מזה של הסטרוקטורליזם: קליפורד גירץ (נ' 1405) התעניין בתהליכי שינוי חברתי המשולבים בשינוי דתי. המאמר קרב התרגולים...**

- בבריטניה פיתחה מרי דאגלאס (נ' 1402) אסכולה שחתרה לפרש פעילויות סמליות התורמות לקיום החברה ומעוצבות על ידי אי סדר וערפול במבנה החברתי. היא עמדה על החוקיות בפיתוח הסמלים התואמים את פרטי אי-הסדר.
- ויקטור טרנר (1451-1402) פרש נתונים בתחום האמונה והטקס. הוא עסק בלימינליות (ספ) שבטקסי מעבר, הכוללים שינוי במעמד החברתי (לימינליות- מפתן בלטינית) לדוגמא תקופת הטירונות היא תקופה לימינלית – להיות על הסף. תקופה מאוד משמעותית בחיי אנשים. בתהליך זה כולם שווים, במהות הזמן, במעברים בין מצבים שונים בתרבות ובחיי אדם, במסגרת זרם החשיבה של ה"אנתרופולוגיה הסימבולית".
- אנתרופולוגיה שעוסקת בסמלים – משמעות הסמלים בחיי האדם. עצם הקיום שלהם נותן משמעות לחיי האדם.
- אנתרופולוגים אלו עסקו בעבודות שדה בעולם השלישי, יחד עם התעניינות שגילו בשדות חדשים של חברות עירוניות מערביות. קבוצות אנושיות בעולם המערבי שעדיין לא נחקרו

האינטראקציה הסימבולית

- הפניה של האנתרופולוגיה לשדות מחקר קרובים בסביבה עירונית מערבית, יצר מפגש עם גישות תיאורטיות שהיו מקובלות בסוציולוגיה ובעיקר עם גישת האינטראקציה הסימבולית הקשורה בשמו של ארוינג גופמן (1922-1982).
- המחקר האמפירי הכרוך באינטראקציה הסימבולית עורך תצפיות בארגונים המספקים שירותים ספציפיים (בתי חולים, בתי ספר, פאבים, בתי סוהר) המשתתפים במקומות אלו מקיימים ביניהם אינטראקציה, על פי כללים הנוצרים כתוצאה מהימצאותם במקומות הללו. החוקר מזהה שדרים וכללים המתגבשים במקום, תוך גילוי שפת סמלים ייחודית. ארגון כוללני – ארגון שאנשים חיים בו 24 שעות ביממה כמו בית – אבות, כלא, אוניות וכו'

- שלושה מעגלי חיים – פנאי, עבודה, אישי

האנתרופולוג בשדה המחקר

- השדות החדשים והשיטה המדעית הניבו אמנם ממצאים מעניינים להבנת התנהגויות חברתיות, אך המחקרים היו דלים בחומר, מחמת מיעוט אינטראקציה מילולית וטקסטים כתובים, לכן לא סיפקו לאורך זמן את הציפיות המחקריות.
- פרסום יומניו האישיים של האנתרופולוג מלינובסקי בשנת 1401 עורר שאלות בהתייחס לאמונה הבסיסית אודות יכולתו של האנתרופולוג לספק דיווח אובייקטיבי וניטרלי.
- הגישה הביקורתית שללה מהחוקר את עמדתו הפטרונית בה נתפס כצופה רואה אך אינו נראה, המצלם את החברה באופן אובייקטיבי והשפעתו על שדה התצפית מבוטלת. מי שביקר את מה שכתבו החוקרים

שעשו תצפית טענו שהם לא יכולים להעמיד את עצמם במקום עליון ולהסתכל על החברה מלמעלה, אלא לדבר על החברה בגובה העיניים כי הם לא יותר מפותחים ולא יותר ממנה, הם שונים ואחרים.

הבקורת על המחקר האנתרופולוגי

- הביקורת ציינה את מעורבותו העמוקה של החוקר בכל שלבי המחקר ועל חוסר יכולתו להפריד בין אישיותו, ההיסטוריה הפרטית שלו, נוכחותו) על שלל תכונותיו האישיות: מינו, גזעו, לאומיותו ומעמדו הכלכלי) לבין ממצאי הטקסט האתנוגרפי. אין כזה דבר שחוקר הולך לבדוק חברה כשלהי והוא לא משפיע עליה והוא מושפע ממנה (מאמר חברת קרן רחוב)

■ הכרה זו במגבלתו של המחקר האנתרופולוגי הובילה להדגשת חשיבותה של הרפלקסיביות בכתיבה האתנוגרפית.

■ מגמה נוספת שנצפתה כתוצאה מגילוי מגבלתו של המחקר, הביאה להתפתחות מחקר החברה באמצעות היצגים תרבותיים – השתקפות חיי החברה בספרות, בתיאטרון, בעיתונות ובמוצרי תרבות אחרים, הנתפסים כ"שיח חברתי".

אנתרופולוגיה כיום

■ המחקר האנתרופולוגי הנוכחי, הרווח בעשורים האחרונים, מאופיין במסורת אתנוגרפית אמפירית, המשמשת כזרם המרכזי של הדיסציפלינה.

■ מסורת מחקרית זו מיושמת כיום בחברות המוצא של חוקרים בחברה המערבית, בארה"ב, באירופה ובישראל בכלל זה. מחקרים אלו עוסקים בין היתר בגלי הגירה (לניו יורק), במחקרי קבוצות חברתיות (שלא נחקרו קודם) (הומוסקסואלים), בתופעות מגדריות ועוד.

אנתרופולוגיה בישראל

■ בתקופת המנדט נחקר בישראל הכפר הבדואי (ע"י חוקרת נורווגית) ומאוחר יותר נחקרה החברה הבדואית ע"י עמנואל מרקס.

■ בהשראת הסוציולוג שמואל אייזנשטדט, נערכו בשנות ה-02 ואחריהן מחקרים שבחנו קבוצות עולים מארצות המזרח והסתגלותם לדפוסי החברה הקיימים.

■ בשנות ה-12 הושם דגש במחקרים על הערך העצמי של התרבויות של העולים מן המזרח, כמו-כן נחקרה גם החברה הערבית.

■ משנות ה-52 ואילך מתרכז המחקר האנתרופולוגי בישראל במחקרי שפה ולאומיות, בחקר אוכלוסיית הזקנים, במחקרי מגדר, מחקרי נכות, התנהגות מינית, זהות עדתית ולאומית, פעילויות סמליות, טקסים ועוד.

■ כוחה של הדיסציפלינה האנתרופולוגית הוא ביכולתה להראות באמצעות התצפית המשתתפת בשדה המחקר, עושר של מידע ותובנה, אודות חברות רחוקות ואקזוטיות כמו גם אודות קבוצות חברתיות הקרובות לנו במיקומן הגיאוגרפי אך זרות לנו בעולמן.

נושא 2: האנתרופולוג בשדה המחקר

הכתיבה האנתרופולוגית

■ מקור הידע האנתרופולוגי הוא ה"מונוגרפיה" – העבודה האנתרופולוגית שנכתבת כתוצאה ממחקר שדה. מונוגרפיה – כל מחקר שנכתב עי חוקר

לטקסט האנתרופולוגי שלושה מרכיבים:

■ המרכיב האתנוגרפי – המתאר את אורחות חייהם של הנחקרים.

■ המרכיב הרעיוני – המתאר את דרכי החשיבה של האנתרופולוג ואת פרשנותו לתופעות בהן התבונן.

■ מרכיב הטקסט - התוצר הסופי של כתיבתו. איך הוא מדווח על מה שהוא ראה

הטקסט האנתרופולוגי

■ **טקסטים המשקפים את השדה ומביאים דברים בשם אומרם. נוכחותו של האנתרופולוג בסוג טקסט כזה הינה מתודולוגית בלבד. יש אנתרופולוג שהוא מחוץ לשדה והוא אומר את מה שקרה בפועל – עובדות בשטח. אין התערבות שלו בפרשנות. מביא דברים בלי להביא דעה אישית. סוג של דיווח יבש - מתאר נתונים שהיו. (סוג 1)**

■ **טקסט הנבנה על רעיון מרכזי של האנתרופולוג, כאשר השדה הוא השתקפות שלו. בסוג זה של טקסט החוקר אינו נוכח, מאחר והרעיון שלו הוא הנושא המרכזי. יש לו רעיון, הוא חושב שבסביבה חברתית נתונה שיש הנחה בסיסית אודות מציאות מסוימת. החוקר לא נוכח בדיווח של הטקסט (סוג 2)**

■ **טקסט אשר בולט בו יסוד הנוכחות האישית של האנתרופולוג, במקרה זה האבחנה בין החוקר לבין השדה מטושטשת. במקרה זה הוא מקור הידע: אישיותו, חוויותיו והתנסויותיו. החוקר משמש ככלי מחקר בסיסי והוא המקור היחיד של הידע שלו. הוא מופיע כמספר בגוף ראשון. החוקר משפיע על השדה. אנשים לא יכולים שלא להתייחס אליו ולכן זה משפיע על ההתנהגות שלהם. חוקר מסוג זה, יפרש את השדה לפי מה שהוא רואה ויודע. ניתן לנטרל את זה. רפלקסיבי – לדווח מראש מה הן המחשבות והשערות המחקר לפני שנכנס לשדה המחקר. (סוג 3). רפלקסיביות – היכולת של החוקר להסתכל על העבודה שלו כאילו הוא זה שכתב אותה. – יכולת של ביקורת עצמית.**

שיטת המחקר - מהי שיטת המחקר האנתרופולוגית?

■ **שיטה אינדוקטיבית - כתוצאה מאיסוף פרטים רבים, מגיעה להכללה כלשהיא. אני לוקחת את כל הפרטים שאני מוצאת בשדה ומגיעה לידי משהו.**

■ **שיטה דדוקטיבית - המסיקה מהכללה על בני האדם את הייחודי והפרטי המצוי בשדה המחקר המסוים.**

מסיקה מכלל האנשים שנמצאים במקום מסוים שאני בוחנת – אני אבדוק האם המשהו הכללי הזה קיים אצל כל פרט. יש לי ידע ראשוני בסיסי, הנחה בסיסית.

האנתרופולוגים הקלאסיים שהו תקופות ממושכות בשדות מחקר רחוקים, במטרה לתעד עולם הולך ונעלם. השהות הממושכת נועדה בדרך כלל להקיף את מחזור חיי הטבע. כדי שיוכלו להגיד משהו על החיים שם

■ **כתוצאה ממחקרים ממושכים אלו עלה תיאור מפורט של עובדות, אשר משמעותן נעלמה לא אחת מן העין.**

■ **רוב האנתרופולוגים סבורים, שעליהם להבין את הנתונים שאספו, להסבירם ולהציע להם משמעות.**

■ **היום ברור, שיש לחקור חברה בנקודות זמן רבות ושונות. עובדה זו מאפשרת אפיון, השוואה, מיון וסיווג של תופעות, תוך יצירת תמונה משמעותית, של התנהגות בני האדם שאנו מעוניינים בהם.**

■ **למרות כל הניסיונות להכניס שיטה וסדר במערך העבודה האנתרופולוגית, היא נתפסת לעיתים כ"ראשומון אנתרופולוגי" – בה זוויות ראייה שונות, היוצרות תיאורים שונים של אותה העלילה. ■ כל תיאור אנתרופולוגי הוא ביטוי של תיאוריה סמויה או מפורשת, הבאה לידי מימוש בבחירת הנתונים, בארגוןם ובאופן הצגתם. איך שאני מציג את הנתונים שאני ראיתי שונים לגמרי מנתונים שמישהו אחר ראה.**

■ **במערכת הגומלין שבין השדה לאנתרופולוג, קיים קושי לקבוע מה חלקו של החוקר בשדה או מה תרומתו של השדה ההופך להיות לחלק מהחוקר. (המאמר חבורת קרן רחוב)**

דילמות ופרדוקסים בשדה המחקר

■ **קיימת דילמה ופרדוקס בשטת החקירה האנתרופולוגית הקרויה- "תצפית משתתפת", אשר היא בסיס לכל עבודה אנתרופולוגית המכבדת את עצמה: מחד גיסא, יש כאן השתתפות ומאידך גיסא, זו תצפית. יש בכך דבר והיפוכו: השתתפות שמשמעה מעורבות, המתחילה בהזדהות ועשויה להסתיים בהיטמעות. להזדהות עם מה שאני חוקר ולרצות להיות חלק מזה**

- האנתרופולוג צופה באנשים כאובייקטים, זרותו בתוך שדה המחקר, מסייעת לו בכך. גם בחוקרו את החברה בה הוא חי, עולמות התרבות האחרים שלו, מאפשרים לו לעמוד מן הצד ולערוך את תצפיותיו.

על קונפליקטים, דילמות ואתיקה

- האם לגלות לנחקרים את מטרת המחקר?
- ❖ מה אם גלוי מטרת המחקר טומנת בחובה סכנה לחיי החוקר?
- ❖ מה אם הנחקרים לא מבינים את יעד המחקר?
- ❖ מה אם הם מבינים, אך לא יסכימו לו, שמאחר וירגישו מנוצלים לאחר החדירה לפרטיותם?
- ❖ מה עם בעיית חסיון המידע: מה עם הנזק שעלול להיגרם לנחקרים אם תיחשף זהותם?
- האם לפרסם חומר שיש בו כדי לאושש אמינותה של עבודה אתנוגרפית, אולם הוא עלול לפגוע בנחקרים?

תפקידו וזהותו של האנתרופולוג

- מדוע מתמקדת עבודתם של האנתרופולוגים בחקירת קבוצות חלשות בחברה?
האין זאת מפני שלקבוצות אחרות יש כוח להתנגד לצורות ניצול תוך הפיכתם לאובייקטים.
- זהות האנתרופולוג בקרב הנחקרים אינה אחידה, היא משתנה תוך כדי תהליך מעורבותו בשדה המחקר.
- הכניסה לשדה מחקר מחייבת קיומם של יחסים תקינים בין החוקר לבין נחקריו. עליו לקיים יחסי חליפין של תן וקח ולהצדיק את נוכחותו בשדה מכוח היותו אדם.

האנתרופולוג בשדה

- התפקיד הראשוני של האנתרופולוג הוא של תלמיד. בחיפושיו אחר מידע הוא משתמש באינפורמנטים (מודיעים) אנשים שיכולים לסייע לו לערוך היכרות עם החברה אותה הוא חוקר.
- החוקר אינו נכנס לשדה המחקר כלוח חלק מאחר והוא בעל רקע תרבותי קודם. לכן, תהליך הלמידה על אודות החברה אותה הוא חוקר, הוא תהליך דיאלקטי בין הידע הקודם שלו לבין התנסויותיו החדשות.

משה שוקד: מעורבות לעומת הסתכלות מבחוץ

- מדגיש שני נושאים הכרוכים האחד באחר:
  - מידת אחריותו ומחויבותו של האנתרופולוג כלפי האנשים אותם הוא חוקר. חוקר שלמעשה אדם זר מסתכל על השדה מנקודת המבט שלו בהיותו זר
  - מהותה של האנתרופולוגיה המשתקפת ממחקריהם של אנתרופולוגים החוקרים את החברות בהן הם חיים.
- כשהחוקר הוא בן החברה הנחקרת, על הדיווחים שלו להיות "הן של חוקר מבחוץ והן של חוקר מבפנים", זאת כדי להשלים נקודות מבט שונות ועל מנת לפצות על עיוותי דיווח הנוצרים כתוצאה מהתקשרות רגשית או לחילופין בשל ריחוק וזרות. בכל מקרה האנתרופולוג או שהוא מרוחק מידי או שהוא מקורב מידי, כדי לאזן זאת צריכה להיות לו יכולת רפלקסיבית.

ויליאם וייט: התפתחותו של מחקר חבורת קרן רחוב

- מחקרו של וייט על שלבי השתלבותו בשדה המחקר מלמד, שאם החוקר מתגורר לאורך זמן בתוך הקהילה אותה הוא חוקר, השתלבות חיי הפרטיים במחקרו היא בלתי נמנעת. במקרה זה, הסבר מלא אודות דרך עריכת המחקר כוללת אף את סיפורו האישי של החוקר, במהלך תקופת המחקר. עצם נוכחותו בשדה הוא משפיע על השדה, בהיותו חלק מהמקום עליו להציג את נקודת המבט שלו.
- כתוצאה ממצב זה, הרעיונות אודות נושאי המחקר צומחים מעצם המעורבות וההמצאות בתוך שדה המחקר.
- ההשתלבות בתוך שדה המחקר דורשת מהחוקר ללמוד את שפת המקום, להשתתף באופן פעיל בנושאי השיחות ולהיות חלק בלתי נפרד מהנוף האנושי במקום.
- כדי להתקבל בקרב מושאי (את מי שאני חוקר) המחקר, על החוקר להימנע משאלות המעניינות אותו, הן משום שהן עלולות להיתפס באור לא נכון, והן משום שהתשובות עשויות להתחוויר לאחר מכן, ללא הצגת השאלות. החוקר לא צריך להראות עניין אישי, צריך ל"זרום" והעניין שלו יענה ע"י זה שאנשים ישתפו אותו. (דוגמא: במהלך מחקר דיור מוגן היה לה עניין בזוגיות שביניהם, לא נשאלה שאלה ישירה על העניין, אלא לאט היא רכשה את אמונם והם שיתפו אותה במהלך שיחה של "אגב" על כוס קפה)
- ניסיון החוקר להיטמע בתוך הקבוצה הנחקרת עלול לנחול כישלון, מכיוון שההבדלים בין החוקר למושאי המחקר אינם ניתנים למחיקה והם יתקבלו על ידי הנחקרים, כל עוד הוא מגלה בהם התעניינות ידידותית. אין מצב שאתה יכול להטמע כחוקר בשדה המחקר, לעולם תהיה נטע זר. אך ככל שתשתדל לשים את עצמך במקום של מתעניין ולא מתערב, יהיה קל יותר.

ויקטור טרנר: מוצ'ונה הצרעה – מפרש הדת

- מחקרו הקלאסי של ויקטור טרנר לוקח אותנו לאפריקה של שנות ה-30 של המאה הקודמת.
- דרך תיאורים מדוקדקים של עבודות פולחן המתרחשות בקרב ילידים בקונגו, אנו עומדים על מערכת יחסים בין-אישית, שהתפתחה בין החוקר לבין אחד מנחקריו.
- דרך השונות הנגלית לעיני הקורא בין חיייו של היליד האפריקאי לבין החוקר האירופאי, אנו עומדים על הקשר שנוצר בין שני בני תרבויות שונות, כאשר המשותף להם הוא הווייתם האנושית, העומדת מעבר לשונותם התרבותית. –כשאנחנו מסתכלים על אנשים מתרבות אחרת אנחנו דומים בהיותנו בני אדם וגם שונים בגלל שאנחנו מתרבויות שונות.
- ביטוי העצב על הפרידה המתקרבת בין הנחקר לבין החוקר מתמצא במשפט הבא:
"לכשתצא מחר בבוקר במכוניתך אל תצפה לראותני בסביבה. עם מותו של אדם אין אנו הנדמבו עולדים. אנו אבילים".
- משפט זה יחד עם הערתו של המחבר: "האם לא היה בזה משום מיתה", מלמדת על הקשר הבלתי אמצעי הנוצר בין האנתרופולוג לבין מושאי מחקריו, ויהיו הם רחוקים תרבותית אלו מאלו ככל שיהיו.

מצגת 2

היצירה האנתרופולוגית

- שדה המחקר האנתרופולוגי חסר למעשה גבולות אנושיים או גבולות טריטוריאליים. כשאנחנו מחליטים מה אנחנו חוקרים אנחנו לא מגדירים את הגבול
  - משום כך, יחפש האנתרופולוג מוקדים של עניין, אשר יעסקו בקבוצות שונות ומשתנות של אנשים ובנושאי מחקר מגוונים.
- כתוצאה מכך, מתקיימת דיאלקטיקה – (דו-שיח) מתמדת בין רעיונותיו, דיעותיו ומחשבותיו של האנתרופולוג לבין החומר המחקרי אותו הוא מלקט וקולט במהלך המחקר. לכל חוקר יש השערות מחקר- מה החוקר חושב שימצא שם לנוכח הספרות שקרא בהקשר למחקר, יתכן

שיתגלה בפניו מציאות אחרת.

מדיאלקטיקה זו צומח גרעין של ידע המבוסס על תופעה מסוימת ולא על שדה מחקר בעל גבולות מוגדרים. כאשר יש נושא מוגדר שאתה רוצה לחקור אותו אין צורך בגבולות פיזיים- אין גבולות "טרטוריה".

מגבלות המחקר האנתרופולוגי

■ המגבלה הראשונה היא פועל יוצא מהוויתור על הגישה ההוליסטית, למרות אידאל הכוללניות של הגישה. כתוצאה מכך שאני בוחר נושא לחקור בעצם אני לא בודק את כל הדברים שקשורים באדם במלואו. באנתרופולוגיה אנחנו צריכים להכיר את האדם במלואו ובעת בחירת נושא אנחנו ממעיטים בכך.

■ מגבלה אחרת היא השפה: בכל שפה רבדים תרבותיים-סמנטיים ולא תמיד ניתן לעמוד על מלוא טיבם וטבעם. (מוצ'ונה הצרעה). מכאן ניתן להבין את הקושי העומד בפני האנתרופולוג בבואו לחקור חברה אחרת. - סמנטיים- שקשורים להשלכות המשתמעות מדברים) לדוגמא הביטוי- "תקעת לו ברז", מי שמבין את השפה יבין את משמעות הביטוי(-) החוקר צריך להבין את הסמנטיקה.

■ מוגבלות זמן שהותו של החוקר בשדה, גורמות לכך שהוא הופך לפרשן ולמתרגם של שדה המחקר שלו. ככל שאתה נמצא בשדה יותר זמן אתה יכול להיכנס יותר לעומק.

■ הידע האנתרופולוגי הוא תוצר של האופן בו תרגם האנתרופולוג את המידע אותו אסף.

■ מכאן שתמיד תועלה לדיון השאלה ביחס למידת הקרבה של הטקסט הכתוב למקור ממנו הוא שואב, למציאות.

■ רישום תיעוד מפורט, מסודר ושיטתי של ההתנסות בשדה יחד עם רישום יומן אישי המבטא מחשבות ורגשות, מאפשרים דרגה מסוימת של מודעות, לכלל התהליכים העוברים על החוקר.

■ סיווג ומיון העולם הנחקר באמצעות מושגים אותם הוא מגדיר מאפשרים לו: לתאר את הקטגוריות השונות של מחקריו ולהבין את משמעות הדברים שהוא חוקר.

■ למעשה, הוא מציע קשר בין תיאור המציאות של נחקריו בה הוא צפה, לבין ראייתו הוא את המציאות הזו, ובכך למעשה הוא מפרש אותה. במהלך המחקר יש לכתוב מילה במילה את מה שמספר הנחקר ולהוסיף את הפרשנות.

■ מכאן שעבודת האנתרופולוג תנוע בין ייצוג נאמן של עולם הנחקר, לבין עמדה פרשנית המסייעת להבנת המשמעות הנסתרת. מחקר אנתרופולוגי הוא מחקר פרשני, ותמיד הוא מחקר שיוצא מעיניו של החוקר. אותה מציאות שרואה אדם אחד תראה אחרת אצל אדם אחר.

■ כך יכול האנתרופולוג להשתמש במונחים ובמושגים שאינם תלויים בתרבות הנחקרת, ובכך לוותר על האוטנטיות והייחודיות של החברה הנחקרת. יש בכך גם משום הטלת מערכת ערכיו ומושגיו של חוקר על הנחקרים. ברגע שאנחנו נותנים את הפרשנות שלנו אנחנו מתרחקים מהאוטנטיות.

■ למחקר האנתרופולוגי אין שפה משלו ועל כן המושגים בהם הוא משתמש, הם פועל יוצא מהתרגום התרבותי הניתן להם בחברות שונות: למשל -

- ברוניםלב מלינובסקי ומחקרו באיי הטורבריאנדים, בו גילה חברה מטרילינארית – הייחוס על פי משפחת האם, כאשר אחי האם הוא זה המגדל את הילדים והאם היא הדמות הסמכותית הדומיננטית. האב הוא הדמות הרגשית והחמה – כל זה בניגוד לתיאוריה של פרויד ביחס לתסביך האדיפלי שהיה מבוסס על טיפוס משפחה מרכז אירופית בראשית המאה העשרים. מכאן מתעוררת השאלה האם אפשר בכלל לדבר על תסביך אדיפלי כמצב אוניברסלי, כאשר מדובר בחברות כל כך שונות.

- **תפקיד, מעמד, רשת חברתית וכו' הם מושגים בסיסיים בעבודתו של האנתרופולוג, אולם לכל אחד מהם התייחסות שונה בהתאם לחברה בה מדובר.**

מושגים אנתרופולוגיים ומשמעותם

- **מושג הזמן – שונה מחברה לחברה:**
בעברית יש שלושה זמנים בסיסיים לעומת אנגלית, אשר לה כעשרה זמנים. רק יודעי אנלית על בוריה, מבחינים בהבדלים ביניהם. בחברה הטרוביאנדית או בחברות אחרות יש זמן אחד או שניים. למשל- חברות מסורתיות מנתחות את הזמן לא במושגים של תאריכים, ימים ושעות אלא במונחים של זמן הקציר, צאת החמה, זמן שקיעה וכו'..
הזמן אינה מוסכמת מבחינה תרבותית, אין אנו יכולים להבין את תפיסת הזמן של חברה מסוימת מתוך המושגים שלנו, ולכן איננו יכולים לנתח את האופן בו אנשים שונים מתארים את מהלך הזמן בו הם חיים.
  - **המושג "פרא" או "פרימיטיבי" – הרווח בקרב חוקרים מהמאה הקודמת, בא להבחין בין האדם המערבי המודרני, לבין האדם האחר.**
יש בשימוש בו, עמדה אידאולוגית המבטאת עליונות של "טובים יותר", יחד עם מניע פוליטי שביקש להטמיע תנועות לאומיות שהתפתחו במאה ה-91. זהו מושג שהצדיק את דיכוי של האחר. גם המושג "טעוני טיפוח", שימש אותנו כדי להטמיע בכור ההיתוך של המציאות הישראלית, קבוצות שלא עמדו באמות המידה של העילית השלטת. האנתרופולוגים הראשונים היו אנשי מדע שעיצבו את המדינות שבהם שלטו בעולם (הבריטים). כאשר הגיעו הבריטים לישראל, הגיעו יחד איתם אנתרופולוגים ואנשים מדע והסתכלו על האנשים פה כילידים ותפסו עצמם כנאורים ואת החברה בארץ כפרימיטיביים. בדרך זו הצליחו להצדיק את הדיכוי ולשלוט בהם בטענה שהם לא מספיק מפותחים ולא מספיק יודעים.
  - **המושג "שבט" – יש הרואים בו יחידה פוליטית שיש לה התייחסות טריטוריאלית ומבוססת על יחסי שארות. אחרים רואים בה יחידה של סטטוס שיוכי, אך לא פוליטי, ויש הגורסים שהיא יחידה החולקת תרבות ושפה, אך לא טריטוריה. מושג שבט- "יחסי שארות"- יחסי קרבת דם. טריטוריה- שבט יכול לנוע ממקום למקום.**
  - **מכאן, שזהו מושג אנתרופולוגי שמקורו בהקשרים פוליטיים, כלכליים חברתיים ותרבותיים, שבהם נוצרה האנתרופולוגיה ופעלה. למעשה, היא שרתה את המערכת הפוליטית בתוכה התאפשר קיומה. – דוגמא: נישואים בין שבטים, ממלכות.**
  - **המושגים חברת מלקטים, ציידים, חלקאים או חברה מתועשת הם אידאות (רעיונות) באמצעותן ניתן לתאר חברות אנושיות ולהבין את מעשיהן. ההבחנה בין חברה מתועשת לבין חברת מלקטים וציידים אינה אמפירית אלא מטפורית.**
  - **מכאן ניתן גם לומר, כי בחברה שלנו – זה המקבל קצבה הינו מלקט בעוד זה היוצא לעבודה ומצליח בה, הינו צייד.**
  - **הראייה המטפורית משמיטה למעשה את הבסיס האנליטי לחלוקה זו.**
- כל המושגים הם מושגים תאורטיים שבאמצעותם אנחנו מתארים קבוצות מסוימות. המושגים האנתרופולוגים מתארים מציאות דרך העיניים של המסתכל. לוקחים מושגים של פעם ו"מלבישים" אותם על העולם עכשיו.
- **מושג ה"קסטה" - השאל מן התרבות ההינדית והוא משמש למיון מדרגי של בני אדם ומיקומם במבנה החברתי. הוא מציין חלוקה נוקשה ואיסור קשרי חיתון בין קטגוריות חברתיות שונות. מושג ה"קסטה"- מושג של ריבוד חברתי. כמו מעמד עליון, תחתון ישנן קסטות של ברהמינים- מנהיגים דתיים, של מנהיגים פוליטיים ולוחמים, של סוחרים ובעלי מלאכה, של פועלים ומשרתים ושל הטמאים. קיומם של האחרונים מציין את העיקרון הבסיסי שהחברה מבוססת עליו – ההפרדה בין הטהור לטמא. הטמאים הם היפוכם של הברהמינים. אדם נולד במקום מעמד מסוים ואינו יכול לנוע משם. לא ניתן להתחתן עם מישהו ממעמד שונה כדי לשמר את המעמד**
  - **כדי שקבוצה תתהדר בטהרותה, צריכה להיות קבוצה אחרת, הפוכה ממנה. מכאן שהבסיס לחלוקה הוא דתי.**

■ **ההבחנה בין חברה מסורתית לחברה מודרנית - למעשה אין חברה צרופה מסוג אחד.**
בטקסים שונים אותם אנו מקיימים, נעשה שימוש בחומרים מן העבר, אולם הטקס כשלעצמו הינו מודרני. למשל- טקס הנישואים- הכתובה- משהו מסורתי שאנו מקיימים אותו גם היום בחברה המודרנית אנו גם מוצאים קבוצות חברתיות שחבריהן מקיימים קשרים חברתיים ראשוניים הדוקים, המתאימים לכאורה לחברה פשוטה, בעוד שהם חיים למעשה בסביבה מודרנית דווקא.

■ **החלוקה למוסדות חברתיים:**

מוסדות דתיים - המספקים לאדם משמעות

מוסדות כלכליים - המספקים צורך של הסתגלות לסביבה ולהפקת מקורות יום ממנה

מוסדות פוליטיים - האמורים לווסת את יחסי הכוחות בתוך המשפחה והחברה, כדי להוליך תחושה של רציפות בקיום החברתי.

■ **זו חלוקה המבוססת על מודל תיאורטי, שלא ניתן להבחין בשונות ההתנהגותית בין חלקיה. חוקר המתייחס לחלוקה זו, קובע מראש את דמות החברה אותה הוא מעוניין לתאר. - המונח מוסד הוא מונח תאורטי הומצאה על מנת להסביר את החברה ולתאר את החיים החברתיים של החברה. החוקר מגדיר את המוסד שהוא רוצה לחקור.**

■ **מושג המשפחה או השארות - היא אחת ממערכות המושגים המרכזיות באנתרופולוגיה.**
'שארות קלסיפיקטורית' - קטגוריה חברתית המכונה באמצעות מונחים של קרבת דם: "דוד" או "בני דודים".

'שארות מדומה' - כשבני אדם הנמצאים ברשת חברתית מכנים אחרים בשמם של בעל, אישה, ילד או בן-דוד, למרות שמבחינת קשר הדם, אין לכך כל בסיס.

'שארות מטפורית' - אחות בבית חולים, אם בית בפנימייה, אם המנזר, או במקרה של אימוץ ילדים.

■ **יש בכל אלו שימוש במונחים של שארות, כדי לציין את חוסנם וקביעותם של יחסים חברתיים.**

■ **מושג החליפין - פרט לערך הכלכלי שיש במעשה החליפין, הוא משמש גם כסמל של יחסים חברתיים. - פרט לערך הכלכלי דוגמא: כאשר גבר נותן לאישה טבעת.**
א. חפצים הם סמלים וערכם מתקיים מעבר לערך הכלכלי שלהם.
ב. החליפין אינם חייבים להיות מאוזנים.
ג. החליפין לא חייבים להיות הדדיים.

■ **החליפין יוצר מבנה של ארגון חברתי, שנחקרים אינם מודעים לו בדרך כלל) מחקריו של מלינובסקי במלינזיה שעסקו בחילופי נשים ובחליפין כלכלי בעל היבטים פוליטיים והגנתיים.)**

■ **מושג ה"עדה" - לכאורה זו קבוצה לה זהות תרבותית ייחודית. המחקר האנתרופולוגי-סוציולוגי מתייחס למושג זה כאל צירוף בין זיהוי אתני לבין מצב של היעדר כוח, מצב של שוליות פוליטית. זהו מושג המבוסס על ייחודיות תרבותית וזהות פוליטית. - מושג העדה- עצם העובדה שמתייחסים להיבט של עדה בעצם מחלישים את הקבוצה. לדוגמא האתיופים- מבדילים אותם מהחברה (צבע עורם, מנהגים) ובכך מחלישים אותם.**

■ **מושג ה"קהילה" - בא להמיר הקשרים שליליים בהקשרים חיוביים. הקהילה היא מעין ייצור כלאיים של קומונה - יחידה שוויונית וארגון בירוקרטי, בו מאורגנים היחסים החברתיים על פי הירארכיה כלשהי.**

■ **על פי כלל המושגים השונים שדנו בהם עד כה, נבחן בהמשך את המושג המרכזי באנתרופולוגי - "תרבות". כל המושגים האלו מבטאים סוג של תרבות.**

לסכום

■ **הפנים הרבות והמגוונות שיש לכל אחד מן המושגים אותם מנינו, הם ביטוי לקושי העומד בפני האנתרופולוג, בבואו לתרגם את התופעות משדה המחקר לשפה תקשורתית, המותאמת**

לדיסציפלינה התיאורטית ממנה יצא. כלומר יש צורך להגדיר את המושג- לדוגמא עדה- האם זה מישהו שנולד במקום מסוים, האם רק שהוריו נולדו.. יש להגדיר את המושג.

- בכל המושגים שנגענו, קיימים יסודות חזקים של שימוש יום יומי, בד בבד עם היותם רווחים בז'רגון המדעי, מכאן הקושי והצורך בהגדרתם כל פעם מחדש.

נושא 3: היצג תרבות וסמלים

פניה הרבות של התרבות- תרבות זה סוג של שפה, תקשורת בין אנשים. מכיוון שאנשים דומים הרבה מושגים- פעמים יש דברים זהים בין אנשים. עדיין קיימים הדברים בין צורות ביטוי. באמצעות סמלים אילו שלא מילוליים- הם דברים שאנחנו מחליפים בנינו. דוגמא: כיסוי ראש של אישה אומר שהיא נשואה. בעצם השפה התרבותית משתמשת בסמלים. ישנם סמלים שונים במקומות שונים, המשמעות של הסמל היא ההשפעה על ההתנהגות של בני האדם, באמצעות סמלים אנחנו מוציאים לפעול- מחשבות, רעיונות וכו'.. הסמל הוא ביטוי נוסף לתרבות ולתקשורת בין אנשים שונים.

- המושג "תרבות" משמש בשפת היום יום לציון ערך בעל חשיבות של התנהגות. התרבות נתפסת במונחי היום יום כמקור של כוח.

כדי לעקר קבוצות שונות מכוחן הפוליטי, אנו מזהים תרבות עם פולקלור ונוטים לומר, שהתכונות של קבוצה חברתית מסוימת באות לידי ביטוי בפולקלור ובמסורת שלה. באופן זה מוציאים אותה ממערך הכוח הפוליטי המקובל בחברה (ישראל בשנות ה-05).

- בעיני אנשים שונים תרבות מציינת רמה מוסרית או זהות ערכית, אך ישנו גם המושג ההפוך "תרבות ההמון".

- מכאן שלמושג "תרבות" שימושים רבים, מגוונים ובלתי עקביים. כך, ההגדרה הרווחת של "תרבות" נעשית באמצעות המושג עצמו, תלויה במגדיריו וקשורה במניעים שלהם.

- המושג תרבות הוא המושא של עצמו - אפשר להתייחס אליו רק במונחים הלקוחים מאותה מערכת התייחסות - 'התרבות' עצמה (זו כמובן התייחסות טלאולוגית).

- כדי להתייחס לתרבות עלינו להשתמש במילים, בסמלים ובמיתוסים, אשר השימוש בהם הוא כשלעצמו שימוש תרבותי.

- ב-1781 ניסח E.B.Tylor את מונח "תרבות": לגישתו, 'התרבות מורכבת ממכלול של ידע, אמונה, אמנות, חוק, מוסר, מנהג וכישורים אחרים, שנרכשו על ידי היחיד בהיותו חבר בקבוצה'. (אותה תקופה בראשית של המהפכה התעשייתית)

- אמונה וחוק הם אלמנטים ייחודיים לאדם, אך 'כישורים שהושגו...כחבר בחברה', אינם מאפיינים בלעדית את האדם. גם יצורים לא אנושיים, מאופיינים בכישורים ובמנהגים כאלו. (דוגמא ציוץ של ציפורים, צפרים יכולים להבין את משמעות הציצוים השונים)

***במחקר שנעשה בקרב שימפנזים התגלה שקיימת אצלם מסורת של שימוש בכלים המעוברת בין הקופים באורח חברתי ולא באמצעות מנגנון תורשה. הם קוטפים קנים ומשלשלים אותם לקני טרמיטים אותם הם מלקטים באמצעות הקנים- זו שיטה להשגת מזון הנלמדת תוך כדי מגע עם חברי הקבוצה.

על ההתנהגות האנושית

מהי הפרשנות המיוחסת להתנהגות האנושית?

התכונות הזמינות להשוואה ולעיון באדם, כרוכות קודם לכל בהיות האדם אורגניזם חי ובקיומו כבעל חיים. התכונות הבסיסיות שאנחנו יכולים להבדיל בין אחד לאחר- לחיות בקבוצה, לחיות בבידוד וכו'..

■ במה מותר האדם מן החיה?

הביוסוציולוגים, המנסים למצוא את המקור הביולוגי להתנהגות חברתית של בני האדם, סבורים כי התנהגות האדם היא פועל יוצא מקיומו הביולוגי, והם גוזרים גזירה שווה בין האדם לבין יצורים ביולוגיים אחרים.

■ יש שמצאו כביכול בקרב בעלי חיים תכונות אופייניות, המכונות ע"י החוקרים כ"אלטרואיזם" (= לעשות משהו לטובת האחר), טקסיות, תוקפנות וכד'. כל התכונות הללו הן האנשה של בעלי חיים, עיצובם על פי הדגם של האדם. (דוגמא: אדם שיש לו חיית מחמד מתייחס ומדבר עליו כאילו הוא אדם) מכאן, האם אפשר לומר שריקוד החיזור של הדבורים הוא אמנם פעילות ריטואלית, או האם מושבת הנמלים היא אכן קהילה? האם שמפנזים הלומדים שפת סמנים עסוקים ביצירת תרבות?

- **שאלות אלו עוסקות באנלוגיה שבין האדם לחי, כאשר האדם משמש כמטפורה לחיה ולא להיפך.**
- **ואפשר גם לשאול האם החיה שבאדם, על האינסטינקטים ויצר הקיום שיש בה, היא היסוד השליט בהתנהגות האנושית?**
- **אם נכון הדבר, כיצד אפשר להסביר את השונות התרבותית הגדולה הקיימת בין חברות אנושיות שונות?**
- **שתי הנחות שונות ביחס לתוקפנותם של בעלי החיים, לרבות בני האדם, מציגות נקודות מבט שונות בהתייחס לסוגיה זו:**
- **על פי גישה אחת – התוקפנות היא גישה הטבועה בבעלי החיים, ומיועדת להבטיח את יצר הקיום שלהם, מבחינה זו אין בני האדם שונים מבעלי חיים אחרים. זהו הסבר המתייחס לתופעות קשות של תוקפנות, שאין כלים אחרים להסביר אותן.**
- **על פי גישה שנייה – אמנם קיימת מידת תוקפנות באדם, אך אין היא תכונה בסיסית ואין היא מאפיינת את קיומו. היא אסטרטגיה שבמקרים מסוימים הינה כורח המציאות, כדי להשיג מטרות מסוימות.**
- **מה קורה לאנשים במצבי מצוקה קיצוניים?**
- **מצד אחד קיימות עדויות של מוות על קידוש השם, התאבדויות אלטרואיסטיות (למען מטרה נשגבת), תופעות החרקרי והקמיקאזי – אדם מחפש משמעות, ולשמה הוא מוכן להקריב את חייו.**
- **מצד שני העדות על שבט "האיך" באוגנדה, שנחשב לידידותי מאד וניהל יחסים אנושיים חמים וחבריים, הפך בעקבות החלטה על גזילת אדמותיהם והפיכתן לפארק בו הציד אסור, ל"אדם לאדם זאב": ילדים נשלחו למוות, המזון נגזל מפי זקניהם וחל בהתנהגותם שינוי קיצוני.**
- **מכאן, שההכרעה בסוגיה זו אינה אמפירית אלא פרשנית. ניתן לפרש את מה שקרה לשבט הזה משני נקודות מבט. כאשר לא אפשרו לשבט לחיות ולהתנהג לפי הכללים שלו הוא חזר להיות הישרדותי, מתנהג כמו חיה-לפי הגישה הראשונה או להפך**
- **על הקשר בין הטבעי לתרבותי ניתן ללמוד ממקריהם של "ילדי הטבע" אותם ילדים שגדלו בסביבות טבעיות ומאוחר יותר נקלעו לתרבות אנושית.**
- **אצל ילדים אלו ששרדו בתנאים קיום קשים, לעיתים בעזרת בעלי חיים בסביבתם, לא נמצאה בהם תוקפנות לשמה. מכאן שלא נכון יהיה לזהות את הפראי והפרוע עם החייתי והבלתי מרוסן. כן נמצא, כי ללא חברת בני אדם, המשפיעה ברציפות על האדם מינקותו, למעשה, לא יכולה להיות השתלבות מלאה בתרבות.**
- **אותם ילדי טבע שהגיעו לחברת בני האדם לא הצליחו להדביק את הפער שיצר משך זמן קיומם בטבע:**
- **למרות שלמדו מספר מילים או אפילו הצליחו לשלוט בשפה, גילם המנטלי לא תאם את גילם הביולוגי – מצבם היה לבלתי הפיך.**
- **מאחר והלמידה התרבותית מותנית בשלב נתון במחזור החיים, אם היא אינה מתקיימת באותו שלב, האדם לא יוכל להיות בן תרבות, במובן שאנו מגדירים בן תרבות. כלומר התרבות היא חלק מהפנמה של דברים שעוברים כבר בגיל הרך.**

על תרבות ואישיות

- **בהתייחס לזיקה שבין תרבות לבין אישיות**
- **אנו נשאל: האם האדם על תכונותיו הטבועות בו מעצם היותו אדם, מעצב את תרבותו או אולי התרבות היא זו המעצבת את אישיותו?**
- **אם האישיות היא זו המפיקה מתוכה תרבות, הרי שכל תינוק ממציא את התרבות מחדש בסיוע הסביבה. אבל, אם התרבות היא המעצבת את אישיות האדם, אז יש כאן תהליך הפוך.**
- **אולי בכלל אין קשר בין תרבות לאישיות?**

בשנות ה-35 הגדיר Cardinar - פסיכולוג-אנתרופולוג את המושג 'מוסדות ראשוניים' ו'מוסדות משניים'.

המוסדות הראשוניים – כמו משפחה ותהליכי החברות המתקיימים בה, כמעצבים את האישיות של האדם, ואילו

המוסדות המשניים – מושפעים מאותה אישיות ומעוצבים על ידה, והם נקראים על ידנו, דת, מיתולוגיה, טקסים וכד'.

■ ההתעסקות בקשר שבין אישיות לתרבות בקרב חוקרים אמריקאים, הייתה אלטרנטיבה לתיאוריות גזעניות בדבר נחיתות ביולוגית של שחורים ואינדיאנים. הם מצאו צורך עמוק להפריכן ולהוכיח שמקור ההבדלים בין לבנים לאחרים הוא בתרבות שונה המעצבת אותם.

■ שאלה נוספת העולה מגישה זו היא האם התרבות מצויה מחוץ לאדם או שמא היא חלק אינטגרלי מן האישיות?

רות בנדיקט גורסת שדפוסי תרבות מטילים את מרותם על האדם, בתוקף היותם מחוצה לו, בלא הבדל בין סוג האישיות. כלומר, האדם נולד כפי שהוא "טהור" ותלוי באיזה מקום הוא חיי ואז הסביבה התרבותית במקום בו הוא חיי מעצבת אותו.

לעומת זאת, אם נניח שהתרבות מצויה בתוך האדם, יהיה עלינו לברר מהם הדפוסים ההכרטיים והתודעתיים המאפשרים לנו לפרש, לנתח ולנסח את המציאות. כלומר, התרבות היא בתוך האדם עצמו אבל יש לנו דפוסים, תודעה שאנחנו שונים אחד מהאחר.

■ הגישה הסטרוקטורלית, שמעצם טבעה היא גישה אוניברסלית גורסת שהתרבות מצויה בתוך האדם עצמו ועל כן אין היא מדרגת או מסווגת יחידים, גזעים או חברות.

תבניות תרבות אוניברסליות

■ הגישה הסטרוקטורלית מנסה להבין את מבני העומק של תודעת האדם וטוענת שהם משותפים לכל יצורי האנוש, כשם שהיכולת לייצור שפה ולהשתמש בה, שגורה אצל כל באי העולם, כך גם אוניברסאלי הוא הצורך וגם היכולת לנסח את עולם ההווה ובעיותיו, במונחים של תבניות (סטרוקטורות) תרבותיות.

יש מבנים בתוך התודעה האנושית שגורמים לאנשים יכולת לקיים יחסים רגשים ביניהם בגלל שהם דומים.

■ תבניות אלו הן חלוקות ומיונים של המציאות לקטגוריות הפועלות על פי מערכות חוקים, שמקורם בשורש המשותף לשפה ולתרבות, זאת אומרת לתודעה האנושית.

****יש חומר עזר באתר להסברת הגישה הפונקציונאלית****

■ קטגוריות אלו מבחינות בין תרבותי לטבעי, בין אדם לחיה, בין הרוח לחומר וכד' (הנגדות). הקטגוריות מושתתות על היפוכים- טוב ורע, שחור ולבן וכו'.. דרך היפוכים אפשר להסביר מציאות כלשהי. עקרון החלוקה השניוני (לשניים), הדואלי, הוא בסיסה של הגישה הסטרוקטורלית, בה יוצרים עימות בין "זה לעומת זה", עימות - המאפשר תפיסה לגבי היחסים והזיקות בין מרכיבים שונים. לא בתוכן עצמו תלויה משמעות הטקס למשל, אלא במקום של מרכיב כזה או אחר במערכת.

■ אפשר כמובן להטיל ספק בתקפות הידיעה על הקשר, שבין תודעה לדעת. כלומר ניתן לקבל או לא לקבל מכיוון שלא ניתן להוכיח.

***למשל, אם נשאל מדוע כלה לובשת לבן בחברה שלנו, על פי הגישה לא יאמר מפני שלצבע הלבן משמעות מסוימת בחברה שלנו, אלא מפני שלבן הוא צבע שאיננו בשימוש יומי ולכן הוא הולם ציון של אירוע מיוחד כמו חתונה.

אקולוגיה – סביבה

- גישה אחרת לה קשר אמפירי מובהק בין תרבות לבין המקור של התרבות היא הגישה האקולוגית – הרואה בתרבות פונקציה של סביבה, והתוצאה של השליטה באותה סביבה. מרון הריס, אנתרופולוג נודע המזוהה עם גישה זו, מסביר אותה באמצעות הפרה הקדושה בהודו. הוא לא קיבל את האידאולוגיות הדתיות פילוסופיות הקשורות במעמדה המיוחד של הפרה, אלא הסביר את הסיבה לקדושתה בעניינים אקולוגיים. - כלומר לא קיבל את העובדה שהפרה קדושה אלא הלך לחפש מהן הסיבות שההודים מייחסים קדושה לפרה.
- לגישתו – הרווח מהריגתה של הפרה, הוא כעין וכאפס לעומת התועלת הכלכלית המצויה בהשאתה בחיים:

- בהפרשותיה ניתן להשתמש כדלק, החלב שלה שימושי, כמובן, היא משמשת כבהמת משא ויש בה תועלות אחרות ההופכות את מותה לבלתי כדאי.

- תועלות אלו מתורגמות על ידי ההינדים למונחים סימבוליים-תרבותיים-מיתולוגיים האוסרים הריגת פרות. במקום להסביר רציונלית מדוע לא כדאי להרוג פרות (דוגמא: "אופיום להמונים"), מטילים טאבו (= איסור מוחלט) על הריגתה, אשר הוא אפקטיבי מאד מבחינה אמוציונאלית והוא גורם לקיצור הדרך לשם השגתה של המטרה אקולוגית. - בעבר לא ידעו כיצד להעביר ל"פשוטי העם" שלא כדאי כלכלית להרוג את הפרה העבירו את המסר כמסר דתי.

- גישה זו קושרת באופן ישיר את יצירת המבנים התרבותיים עם הבעיות הקיומיות ובזה מקרבת אותנו ליכולת לגעת בתרבות באמצעות התרבות עצמה, ולא באמצעות גורמים החיצוניים לה.

- בעיות קיום הן בסופו של דבר עובדות תרבותיות משום שהן מתפרשות ומתנסחות על ידי האנשים עצמם. אותה החברה, היא הבוררת את הקשיים המטרידים אותה ומעמידה אותם בראש סולם העדיפויות שלה, אין גורם אחר מחוצה לה שיעשה זאת במקומה.

- מטרתנו היא לראות בתרבות דבר המסביר דברים אחרים ולו ערך וחיוניות משל עצמו, בבחינת היותה 'משתנה בלתי תלוי' שאינו תלוי בדברים אחרים ואינו פועל יוצא מהם.

תרבות כמסבירה את עצמה

- בניסיון להבין את התרבות, ראינו את הבעייתיות הטמונה במושג שאינו מנסה רק לפרש תופעות אחרות, אלא בעיקר להסביר את עצמו.

- באמצעות דוגמאות משלושה חוקרי תרבות אשר גישותיהם נבדלות מאד זו מזו, נעמוד על המכנה המשותף ביניהם, בראייתם את התרבות כמערכת שלמה שאפשר וצריך להסביר אותה מתוך עצמה.

- דרך הדיון בנושא השארות (=הקשר בין אנשים שונים), במאכלים אסורים ומותרים ובאדם המשנה עורו ופרצופו לפי המצב, ננסה לפענח את חידת התרבות.

יחסי שארות

- האנתרופולוג האמריקאי דייוויד שניידר עסק ביחסי שארות - יחסי משפחה. מחד, אנו עדים לשינויים חברתיים מהירים אשר חלים במשפחה האמריקאית (גירושים, פרידות והתפוררות היחידה המשפחתית על הסמלים והמיתוסים שלה), ומאידך, רווחים בחברה סטריאוטיפים הקשורים למשפחה, בהם מיתוסים על אהבת נצח ומחויבות בין בני הזוג.

- ההסבר שהחוקר נתן לפרדוקס זה, קשור בבעיות הקיומיות המאפיינות בני אדם בכלל ובאות לידי ביטוי בכל רובד תרבותי כמעט.

- בעיות אלו נוצרות מן הסתירה הקיימת בין הצורך של בני אדם להתרבות ללא הגבלה, לקיים יחסי מין כמעט עם כל הנקרה בדרכם, לעומת המוסר החברתי, הכובל את האדם למבנה חברתי מסוים. למעשה, הנושא בו הוא עסק היה הכאוס מול הסדר. - מדברים על המשפחה האמריקאית ורואים שמצד אחד כל ילד שני וחמישי הוא ילד להורים גרושים, כלומר הגירושים היא תופעה חברתית הרווחת בחברה האמריקאית. מצד שני ניתן לראות שהיחסים המיניים בין אנשים ללא קשר זוגי צריך להתקבל כמובן מאליו.

כיצד מיישבים סתירה כזאת שקיימת לחברה- הצהרה של אהבה נצח לעומת גירוש. בעצם החברה רוצה לשמור על סדר ומוסר.

- הפתרון אותו מציעה החברה האמריקאית, הוא יחסים מונוגמיים, של אהבה המשולבת בתוך תרבות מרוסנת, המאפשר לסדר חברתי להמשיך ולהתקיים.

אסור מול מותר

- מרי דאגלאס, אנתרופולוגית בריטית נודעת, עסקה ביחס אל החזיר הרווח ביהדות והנחשב בה לטמא ולמוקצה.

התורה מבחינה בין חיות טהורות, שהן בהמות המפריסות פרסה ומעלות גרה לבין בהמות טמאות – שאינן כאלה.

החזיר מייצג אנומליה מיוחדת, (אנומליה – סטייה) הוא מפריס פרסה אך אינו מעלה גרה. מדוע אם כן, קיבל החזיר ביהדות מעמד של בכור טומאה?

- היא מסבירה זאת באמצעות מבנה התרבותי הבסיסי של העבריים הקדומים:
- לגישה, היה נחוץ קו הפרדה ברור ומובהק בין העבריים הקדומים- בני ישראל, לבין שאר הממלכות. הפרדה זו נעשתה באמצעות החלוקה בין בעלי חיים טמאים לבעלי חיים טהורים.
- בעל חיים שמעמדו מוטל בספק מעורר קושי, מכיוון שאם קיימת חיה שמעמדה מוטל בספק, יתכן שגם הגבול בין הקדוש ללא קדוש, בין עם ישראל לגויים, יהיה אף הוא מוטל בספק.
- לכן, בעל חיים כזה מעצם היותו, עומד על הגבול שבין הקטגוריות ולפיכך הוא הופך לטאבו, לטמא שבטמא. טאבו- הס מלהזכיר, אסור לגעת

אם ניקח היציגים תרבותיים ומגדירים מאוד ברור מה שייך לאיזו קטגוריה- העובדה שיש משהו בלתי מוגדר הוא אותו משהו שמגדיר גבול. דוגמא נוספת- אדם שנולד עם אברים נשיים וגבריים, הוא אינו מוגדר והוא נמצא על הגבול, הוא אינו שייך לאף קטגוריה ובאמצעותו אנחנו יכולים להגדיר.

- זהו ההסבר לטומאתו היתרה של החזיר על פי מרי דוגלאס.

מותר מול אסור ו'האני חסר האני'

- הסבר זה נעוץ לא בהיגינה של החזיר ולא בטעמו, אלא במעמדו התרבותי ובסמליות המיוחסת לו במערכת תרבותית מסוימת.

■ הדוגמא השלישית מתייחסת ל'אני חסר האני'.

אנו מייחסים לבני אדם אישיות, אשר היא גרעין של תכונות ואפיונים, על פיהם אנו מסבירים את התנהגותם. בחברה המודרנית אישיותו של האדם עוברת תמורות במצבים חברתיים משתנים.

- כיצד ניתן להסביר את ה'אני' של האדם המבוסס על אישיות מסוימת, במצב שמעצם טבעו, אין בו מקום ל'אני' אחד, אלא לקולאז' הבנוי מריבועים שונים שבתוך כל אחד מצוי אני אחר?

'האני חסר האני'

- האדם המודרני הוא מעין זיקית חברתית, תופעה המעסיקה סוציולוגים ואנתרופולוגים לא מעטים.
- אירווינג גופמן – אנתרופולוג אמריקאי, גרס שתודעתם והווייתם של אנשים, נודדת ממסגרת תרבותית אחת לאחרת, והתנהגותם נקבעת על פי המסגרות התרבותיות ולא על פי אישיותם או ההיסטוריה האישית שלהם.
- באמצעות דימוי תיאטרלי, בו אנשים נודדים מבמה אחת לאחרת, מזומן להם, תוך כדי הנדידה, קהל צופים ומאזינים אחר, קלעים ואחורי קלעים שונים, טקסט משתנה כמו גם שותפי תפקיד מתחלפים. בכל נסיבות חברתיות אחרות – אנחנו אנשים אחרים

■ הבימות הללו באות לידי ביטוי במוסדות החברתיים בהם אנו חיים ובמצבים שונים ומשתנים במהלך החיים. לגישתו של גופמן, גם היחסים בין גברים לנשים בחברה האמריקאית, מנווטים על פי מסגרת מיוחדת הבאה לידי ביטוי במסעות פרסומת, כאשר המוטיב המרכזי בה הוא יחסי כניעות של האישה לגבר.

■ המסגרות החברתיות הן המסבירות את ההתנהגות ומקומה של האישייות בהן, כמעט שאינו בא לידי ביטוי.

***מוסדות חברתיים – ארגונים כוללניים למשל, צבא, בתי חולים, או למשל מקומות עבודה או מקומות לבילוי הפנאי.

...אז מהי תרבות?

■ כדי להבין תרבות יש לראות את היחסים בין מרכיביה, והם אינם מותנים במה שחיצוני לאותה תרבות.

אנחנו צריכים לשים לב לכל מיני הערות כמו העסקת נשים במקומות של גברים... . לעולם אישה לא תרוויח כמו גבר באותו תפקיד.

■ מה שמכונה "תרבות" מכיל בתוך עצמו את העקרונות להבנתו. זוהי מערכת המפרשת בעת ובעונה אחת, את העולם שהיא חלק ממנו כמו גם את עצמה. כשאנחנו מסתכלים על החברה שאנחנו חיים בה, יש לנסות להבין מה אנחנו רואים ומה הפערים שאנחנו רואים. (לדוגמא יאיר לפיד מינה אישה בהריון להיות מנכלית)

■ יש אנתרופולוגים הגורסים שקיים הבדל אנליטי לפחות, בין התנהגות בני האדם ומעשיהם לבין אמונותיהם, דעותיהם והסמלים המשמשים אותם.

לדידם – ההתנהגות הראשונה המובחנת היא החברה, לעומת האמונות והדעות של בני האדם והסמלים הקשורים בהם – אשר היא התרבות. אומרים שקודם כל קיימת חברה אנושית ועליה נוספים כל מיני סמלים אמונות ערכים וכל אלה הם ביטוי של התרבות שבה אנו חיים, או כל חברה באשר היא.

■ הקשר בין מרכיבי התרבות השונים מדגיש למעשה את תפקידה: סידור וארגון תפיסות עולם וידע, מתן משמעות לדברים. לדוגמא טקס נישואין – מנק' מבט אחת הוא טקס דתי. מנק' מבט אנתרופולוגית זהו סידור שמארגן ומסגר שגברים ממקום מסוים יכולים להינשא לנשים ממקום מסוים – תהליך סמלי שבאמצעותו מגדירים מעמד חדש. הטבעת זהו עניין סמלי וחדש, לא היה פעם. האופן שבו נבנית, מוקנית ומשתנה משמעות זו באמצעות סמלים, היא תוצר שרירותי שנעשה בהסכמה בין בני האדם.

■ אין להבין תרבות, בלי לכלול בתוכה את יסוד המשמעות, את יכולת התרבות להבין, לפרש ולזרוק אור על עצמה. פרט לאדם, שום בעל חיים אינו מצויד ביכולת כזו.

■ האם ניתן באמצעות התרבות לתרגם תופעות חברתיות למונחים? האם יכול האנתרופולוג לתרגם חוויות והתנסויות שהוא עובר בעבודת השדה למושגים, לתיזות ולתיאוריות?

■ האם ניתן ליצור שפה נוספת שתתקשר בין מרכיבים שונים של המושג תרבות יחד עם האפשרות לבחון אותו?

■ האם יכולה להתקיים שפת-על שהמתכונת הבסיסית שלה תהיה בעלת מכנה משותף מושגי?

תרבות כשפה

ננסה לדמות את התרבות לשפה: בתרבות כמו בשפה קיימים שלושה רבדים - הראשון – אוצר מילים המובחן משפות אחרות והמייצג את התכנים, התופעות והמושגים. השני – תחביר כללי הקישור והארגון הפנימיים, היוצרים זיקות בין אוצר המילים ובין היחידות השונות הנושאות מסרים. השלישי – גבולות השפה זיקותיה לשפות אחרות וייחודה ביחס אליהן.

שאנו מסתכלים על שלושה מרכיבים אילו הם כמו 3 המרכיבים של התרבות- 1. הקשר בין בני האדם, 2. המשמעות שהם מיחסים לקשר, 3. איך ניתן לתרגם במחשבה מופשטת לגמרי.

***לא בכל השפות עולם מושגים זהה, לעיתים למושג מסוים פירוט ואבחנות רבות בשפה מסוימת בגלל תנאי הקיום של דובריה ולעיתים אין בה מושגים מסוימים – למשל שפת האסקימוסים – שיש בה שמות רבים מאד לסוגים שונים של שלג, לעומת העברית בה יש מונח אחד בלבד.

■ מהי שפת ה"תרבות":

אוצר המילים ההבחנה הבסיסית והעקרונית בין סמל לבין מיתוס. כל תרבות כוללת יחידות מידע המועברות לאורך זמן בין בני האדם, יחידות מידע אלו מכונים "מיתוסים".
ערוצי התקשורת המאפשרים העברת פריטי האינפורמציה המיתיים הם מערכות הסמלים או התהליך הקרוי הסמלה.

התחביר התרבותי הוא הקישור בין הטקסט התרבותי, בין מה שבני אדם אומרים, לקונטקסט, להקשר בו הוא הופך לרלוונטי, לחברה בה בני אדם פועלים, הביצוע הסמלי של התרבות הוא הטקס. לדוגמה בר מצווה יחד מגיע לגיל 13 ומאז צריך לתרום לפרנסת המשפחה – איך גורמים לו להרגיש שהוא גדול והוא מוכן להתחיל לעבוד? טקס. כך הוא מרגיש שהוא מסוגל

באמצעות הטקסים ניתן לעמוד על טיבו של התחביר התרבותי, על הדילמות הקיומיות של בני האדם, כפי שהן באות לידי ביטוי באמצעות המיתוסים, לבין ערוצי התקשורת הסמליים ההופכים את המיתוסים לשייכים לחיי היום יום של האדם.

השיח האנתרופולוגי הוא הרובד השלישי, שהוא חילופי רעיונות, פירושים והסברים בין גישות

תיאורטיות ופרדיגמות שונות, זוהי הבנת הידע על הידע, זהו היחס בין החוקיות הפועלת לבין המציאות המתורגמת על ידו. בני האדם שהשיח עוסק בהם, הופכים לחומרי החקירה של האנתרופולוגיה.

האנתרופולוגיה בסופו של דבר היא זו שהופכת את האדם שאותו היא רוצה לחקור, להבין לחומר שהיא רוצה להסביר ולפענח.

נושא 4: תהליכים טקסיים: שפה - סימנים ומיתוסים

מהו טקס?

מעשה של יחיד או של קבוצה שעיקרו הוא התוכן הסמלי החבוי בו. זהו אירוע שיש בו כללים וחוזר על עצמו בפרקי זמן קצובים. הוא מלווה בשימוש בסמלים, המעבירים משמעויות ומוסכמות חברתיות. הסמלים משתמשים בהם במהלך הטקס פועלים על החושים ובאמצעותם קולטים המשתתפים את ההיבטים החווייתיים וגם הנורמטיביים של התופעה הטקסטית. הטקס מציג באופן מרוכז את המציאות החברתית-תרבותית, כמו גם את היחסים וההיררכיה החברתית, האמונות והאידיאולוגיות האופייניות לחברה מסוימת. ואן ג'נפ הוא הולנדי שהגדיר טקסי מעבר ואמר שכל טקס מעבר מלווה בשינוי במקום, בשינוי בזמן בשינוי במצב או במעמד חברתי

■ **המרכיב החשוב ביותר של התרבות הוא המשמעות.** המשעות זה אופן ההתייחסות שלנו למה שאנחנו רואים, עושים, חווים

כדי להבינה יש להבחין בין מיתוס לסמל ולתהליך ההסלמה, כמו גם להבין את הקשר שבין המסר לדבר המייצג אותו.

■ **בעולמנו קיימים פריטים ותופעות שונות שאינם נקלטים בתודעתנו. אולם, כל אובייקט הקיים בעולמנו ואנו מבחינים בו פירושו של דבר שהוא נושא עמו משמעות עבורנו, שאם לא כן, הרי שלא היינו מבחינים בו.**

■ **מכאן שכל אובייקט מובחן הוא בעל משמעות.** אנחנו נחשפים להרבה גירויים בסביבה הרבה פעמים נשאל שני אנשים מה הם רואים וכל אחד רואה משהו אחר. הפירוש הוא שהבחנו במה שנראה לנו שאומר משהו אבל לא הבחנו במה שלא אומר לנו דבר לדוגמא אם למישהו יש חוש אופנה מפותח אז הוא ידע לומר שאדם מסוים לבוש לפי צו האופנה האחרון. דברים שהם בעלי משמעות עבורנו - נוכל לתת את הדעת להם.

■ **מהי אותה משמעות?**

■ **נתאר לעצמנו קשר בין שני אלמנטים:**

האחד - זה שנושא את המסר ומשדר אותו, 'המציין' השני - המסר עצמו המשודר ע"י אותו אלמנט, 'המצויין'.

■ **בין שני אלו יתכנו שני סוגי קשרים:**

קשר מכני - הוא אוטומטי, מייד וסיבתי - 'אות' או 'סיגנל'

מערכת מתוכננת בין משדר למשודר, ללא שליטתנו עליה. לדוגמא טבעת נישואין - מובן מאליו

קשר שרירותי - קיים בין משדר למשודר, בין מצייין למצויין. אין הוא סיבתי ואין הוא הכרחי. הוא תלוי בהחלטה אנושית שנבחרה מבין כמה אפשרויות. בחירה זו מובילה לאינדקס של יחסים תרבותיים חברתיים, בין בני אדם. לדוגמא כרטיס אשראי מסוג פלטינום בצבע שחור-משדר משהו ברור על חשבון בנק של אותו אדם הוחלט עי הבנק באופן שרירותי

■ **האינדקס התרבותי - הוא קשר מוסכם בין קבוצה אנושית מסוימת, המבטא במונחים רציונאליים, תוך שימוש במערכות הלוגיות המקובלות עלינו על מנת לקשר בין תופעות שונות. הוא יכול להתבטא גם במונחים לא רציונאליים, או שאף לא אחד ממונחים אלו חל עליו. קשר לא רציונאלי - אנשים שהולכים עם חוט אדום על היד**

■ **אדם עם דרגות על כתפיו מבטא סטטוס מסוים, כאשר הקשר בין הדרגות לסטטוס הוא שרירותי והוא נוצר כתוצאה מהחלטה תרבותית. דוגמא: ההחלטה שפלאפל דרגה יותר גבוה מארון.**

■ **אמונות תפלות, קשר בין מזל רע לחתול שחור, הן דוגמאות לקשר אי רציונאלי, שאין בו קשר לוגי בין סיבה למסובב. אבל הם חלק מהתרבות ואנחנו לא יכולים שלא להתייחס**

■ **באינדקס התרבותי מבחינים בין סימן לסמל:**

סימן - הוא קשר המבוסס על מערכת של שלם ורכיביו המהווה עולם תוכן אחד ואחיד:

חייל כחלק ממערכת כוללת הקרויה 'צבא'. החלק מייצג את השלם ולהיפך, החלקים יכולים להתחלף ביניהם.

כתר, שרביט או גלימה מייצגים מערכת הקרויה מלכות. מצווה אנו מייחסים אותה למערכת כוללת הקרויה תורה. כל אלו מכונים 'יחסי מסמן', כאשר האלמנט המציין הוא ה'סימן'.

■ **סמל – הוא קשר טכני, בו משמעות האובייקט מתקבלת כתוצאה מהצמדו השרירותית לאובייקט מעולם תוכן אחר, או ממערכת סימנים אחרת.**

זהו קשר מטפורי – קשר של העברה מעולם תוכן אחד לאחר. למשל בירה עם כתר לקשר זה פוטנציאל תקשורתי – אם מטפורה יכולה לקשר בין עולמות שונים היא יכולה גם לקשר בין בני אדם ובין תרבויות שונות.

■ **למשל: אם מדביקים את הכתר לבירה יוצרים קשר בין עולמות תוכן שונים לגמרי. הכתר שייך לעולם המלכות והבירה לעולם הצריכה. באמצעות הסמל של הכתר, נאמר לנו משהו שמוכר הבירה מעוניין בו.**

■ **למשל: הוורד הוא סימן לעולם הפרחים. אך אם מייחסים לוורד ערך אחר כמו אהבה, אנו יוצרים תוכן בין שני עולמות שונים לגמרי.**

■ **למשל: ספקטרום הצבעים הוא מערכת של סימנים העומדת בזכות עצמה. צבעים חמים או קרים**

אולם צבעים מציינים מצבי רוח, או מקושרים לנושאים שונים כמו: אדום מתקשר לדם, שחור להפרשה ולמות, לבן מתקשר לחלב או לזרע.

הצבעים מופיעים בטקסים שונים ומסייעים לבני האדם לארגן חוויות עמוקות של פוריות, מלחמה, מות ולידה.

■ **הסמל הוא ביטוי תקשורתי של יחס בין עולם תוכן אחר לאחר. מעצם טבעו יש בו פוטנציאל של משמעויות ופרשנויות, הוא עמום ורב משמעי – וזו תכונתו המרכזית.**

■ **עמימותם של סמלים ורב משמעויותיהם הופכים אותם ליחידות תקשורתיות בעלות עוצמה המהוות בסיס למערכות תקשורת תוך תרבותיות או בין תרבותיות. לדוגמה בדיור מוגן – הכל צריך להיות מאוד מתוקתק – כל בוקר מצלצלים לדירות הדיירים כדי לוודא שהכל בסדר – בסופו של דבר הפרשנות האנתרופולוגית של זה זהה שליטה בחיי אדם!**

■ **ישנם גם סמלים אישיים וייחודיים שהם סובייקטיביים ואינם חלק ממערכת תקשורת קולקטיבית: למשל המונה ליזה של דה-וינצ'י, שהפכה לסמל של נכס תרבותי בתוכה היא נוצרה וכן ביחס ליצירות ספרות אלמותיות, של שיקספיר, למשל.**

■ **חלק גדול מהסמלים הבונים את תמונת עולמנו מקורם במוסכמות חברתיות, היוצרות קשר בין מציין למצויין (למשל סימן הנחש המקושר לתחום הרפואה, הסמל של כל שבט בישראל, סמלי משפחות האצולה בימי הביניים, סמלי מסדרי האבירים).**

■ **כל אובייקט יכול להיות הן סמל והן סימן.**

■ **טוטם – אובייקט בדמות בעל חיים ששבטים מסוימים נוהגים לראות בו את מייצג הזהות שלהם. הוא משמש הן כסימן והן כסמל – הוא קובע יחסי נישואין בין שבטיים ומשפיע על החיים החברתיים והתרבותיים היום יומיים של בני אדם. דוגמא – סמל של המפלגה הרפובליקנית -פיל, סמל של המפלגה הדמוקרטית - חמור**

סימנים כמיתוסים

■ **מערכות של סימנים הן התשתית של מה שקרוי "מיתוס", אשר הוא יחידה בסיסית להעברת אינפורמציה בכל תרבות. הוא בעיקרו מערכת של סימנים בעלי תכונות ייחודיות. יש בו היגד המתייחס לשאלות קיומיות של יוצרו וצד ביצועי מובהק.**

המיתוס הוא אמת בעלת תוקף תרבותי לאנשים המאמינים בו. הוא יכול להיות מעוגן במציאות היסטורית או לאו. העולם החוויתי של המאמינים בו הוא המציאות עבורם.

- **דוגמאות למיתוסים:** המיתולוגיות של עמים שונים, יצירות ספרותיות יכולות להיות יצירות מיתוס, תמונות היסטוריות הופכות למיתוס לאומי. תמונות שמנציחות סיפור הן סוג של מיתוס. מור"ק – זה מיתוס
- במיתוס קיים יסוד של נצחיות המאפיין מערכות של סימנים.
- משום שיש בו היגד, יש במיתוס למילה המדוברת משקל רב. מנהיגים פוליטיים יכולים בעזרת הרטוריקה (היכולת לדבר ולהסביר) לשנות דעותיהם של בני אדם ולעצב תמונת עולם שתניע אותם לעשיית מעשה. היטלר – דוגמא לרטוריקה. צורת ואופן הדיבור יכולה לשנות הרבה. תמיד חייבת להתחבר לקרקע שמזמינה את היכולת כדי שדברים יוכלו להשתנות
- **האמונה בעין הרע ובמאגיה** כוללת גם היא אלמנטים מיתיים שהיסוד המרכזי בהם הוא **האמירה**. במקרה זה **למילה** משקל כבד הרבה מעבר לתפקידה התיאורי או הסמנטי. היא בעלת כוח, ונוכחות תרבותית משמעותיים ביותר.
- **מיתוסים המקובלים בחברה שלנו** קשורים ב: פרסומות, בטלוויזיה, בקולנוע, בדמויות נערצות, בפולחני גיבורים, מכאן ניתן לומר, שהמיתוס מצוי בקרבנו תמיד, ולא משנה באיזה סוג חברה אנו מצויים.
- דוגמא למיתוסים הרווחים בחברתנו הם סדר פסח, סיפורי המפלצות, סיפורי ילדים, המיתוס של חנוכה ועוד.
- במיתוסים הקשורים למסורת היהודית מתבטל הזמן ההיסטורי, ויש בהם משום חזרה על מאורע היסטורי-מיתי שהתרחש בתקופה מסוימת.
- בסיפורי הילדים מתקיים אקט היגדי באמצעותו מועברים מסרים תרבותיים ממבוגר לילד. המיתוס יוצר הבחנות בין מותר לאסור, בין טוב לרע, בין טבע לתרבות ובין אדם לחיה.
- אפשרי גם טישטוש בין הקטגוריות שהמיתוס מעלה, הבא לידי ביטוי ביצירי כלאיים, שגם הם יצורים מיתיים, כמו **המפלצות שעל האדם להכריע**.
- הכרעת יצורי הכלאיים בידי האדם, הוא אישור מחדש של הקטגוריות התרבותיות שהמיתוס מנסה להבנות, כלומר **כוחו של מיתוס קיים פוטנציאל להמרה, לערבוב ולטשטוש בין קטגוריות**,
- **האמזונות במיתולוגיה היוונית, הן ההנגדה המטושטשת שבין גבר לאישה.**
- ההבחנה בין עליונים ותחתונים, הנוגעת למהות הסדר החברתי מתערערת באמצעות המיתוס של המלך הקבצן, או הקבצן ההופך למלך, **המעיד שקטגוריה אחת יכולה להפוך לקטגוריה מנוגרת באמצעות תהליך של המרה.**
- קטגוריה אחרת הרווחת בעולמנו היא ההבחנה בין החיים למוות: הזומבי- הוא סוג של **מת-חי, רוחות המתים**, גם הן נסיון של מעבר הגבול שבין המתים לחיים. דוגמא: כניסה לבית קברות ממקום אחד ויציאה ממקום אחר.
- על החלוקה שבין **הקדוש לחילוני** מגשרת התרבות באמצעות **הקרבן** – המקשר את החמרי והאנושי, עם הקדוש, האלוהי והרוחני.
- התפילה שהתפתחה מהאקט של העלאת הקורבן ממלאת למעשה את אותה הפונקציה שממלא הקורבן.
- החלוקה בחברתנו בין הנא למבושל מתשטשת על ידי מאכלי כלאיים מסוימים כמו סלטים, סטייק טרט, סושי, שאינם מובהקים בסוגם.
- המפתח להבנת קטגוריות מיתיות הוא **המבנה של הפכים שיש ביניהם אלמנט מקשר ומתווך.**
- מבנה המיתוס מאפשר התייחסות לבעיות קיומיות שמעצם טיבן אינן יכולות להיפתר באופן חד משמעי, חד כיווני והגיוני.

■ המיתוס נוגע בשאלות העוסקות במקור החיים, בטיבן של החלוקות התרבותיות בין קטגוריות שונות, בהצדקתן של הסדר החברתי הקיים, ביחס אל הזמן החולף, במשמעות הקיום וביעודו של האדם.
כל אלו הן שאלות ללא פתרונות חד משמעיים. כל אחד יכול לראות את היעוד בצורה אחרת, את החיים בצורה אחרת. כל דבר שאינו מוחלט בעולמנו ולא חד משמעי.

■ המיתוס מציג תמונת עולם קבועה שאינה מושפעת מנסיבות משתנות, הוא מערכת הנושאת את עצמה. לעולם ימשיך להתקיים ולא משנה איך נסיבות חברתיות משתנות

■ המיתוס הופך לבולט יותר ככל שהסדק מתערער ונחוץ גורם שיאחה את הקרעים, יציע משמעות ויאפשר חיים במציאות מפוררת ומפורדת. לדוגמה בצבא כאשר המשמעת מתרופפת, משתמשים במורשת קרב שמציגה שגבורה היא מעל הכל.

■ כך ניתן להבין את עלייתן של תנועות פונדמנטליסטיות-דתיות קיצוניות, במצבים בהם הסדר החברתי מעורער, כמו גם את הפנייה לכישוף שיש בו יסודות מיתיים, בעת המעבר מן הכפר אל העיר, או פריחת האמונה בשדים בעקבות הגירה, עובדה המוכרת במציאות הישראלית, כמו גם הפנייה ליידעונים בעיתות משבר.

■ מחקרים אנתרופולוגיים שונים עוסקים בשירה בציבור של שירים לאומיים ישראלים, בקרב יורדים במקומות שונים בעולם. פעילות זו מתרחשת כאשר המערכת הסימלית המאפשרת לבני אדם תקשורת נוחה ביניהם, אינה יכולה להתמודד עם בעיותיהם הקיומיות בשל נסיבות שונות ומגוונות. כאשר כל עולם התוכן של ישראלי החי באמריקה, התרבות האמריקאית היא לא התרבות שלו, לא יודע לאן שייך ואז הוא הולך למקומות שבהם שרים שירים ישראליים

■ המיתוס עולה כאשר התרבות אינה יכולה לשאת עוד על גבה את העול של מתן פשר והסבר לבעיות הקיומיות היום יומיות של בני האדם.

הטקס ומשמעותיו כלומר מה קורה לאנשים בעקבות הטקס.

דוגמא: הטקס של השבעה המשמעות שלו בעצם זה קבלה של הסביבה את האדם שהוא מתאבל בעצם לומר לו "אתה לא נשאר לבד", אנחנו כחברה נמצאים איתך, באים אליך. קרה משהו מבחינת שבר בחייך והחיים נמשכים.

■ באיזה מצב חברתי באים לידי מיזוג המיתוס והסמל?

■ היכן קיים הקשר הפרדוקסלי בין מערכת הסימנים הסגורה והאוטונומית - המיתוס, לבין ערוצי תקשורת חברתיים בהם מתקיימים חיי היום יום ומתעמעמת המציאות הקיומית? מיתוס נמצא במקום שהוא מעבר לזמן מסוים ומקום מסוים

■ טקסים - הם תמצית ההווה החברתית-תרבותית, הם יוצרים את הקשר שבין הנחלם והנחוה. זו מעין מנסרה סוגונית באמצעותה מתגלית נקודת תצפית של יחסים אמונות וקשרים.

■ הטקס הוא מסגרת התנהגותית בה מתרחש ביצוע תרבותי של התייחסות לסמלים (ההתייחסות למושג זה אינה מוגבלת למסגרת ה"דתית").

■ בכל טקס שני מימדים הכרוכים זה בזה:

האחד - מתייחס לבעיות קיום מרכזיות, המעסיקות את האדם והחברה (מה משמעות הסדר החברתי, כיצד אפשר לטעת תחושה של רציפות, למרות השינויים החלים בנו ובסביבה, מה היחס בין המוכר לזר ובין ידיד לאויב..)

השני - מכיל ממד של הסתגלות למציאות שבה נוצר. הוא מגיב למצבים קיימים ומאפשר לשנותם ולעצבם מחדש. למשל טקס שבעה - ההסתגלות למצב החדש

לטקס שהוא מערך של סמלים הכורך מיתוס במציאות קיימת, מספר מאפיינים:

❖ מתרחש בו ביצוע, אשר ניתן לצפות בו. נעשה משהו בכל טקס באשר הוא

❖ לצורך הביצוע ישנם בני אדם המתייחסים לסמלים במסגרת ההתייחסות הטקסטית.

❖ יש איזו שהיא ידיעה מראש על תוכן הטקס, הכל צפוי. ידוע מה יקרה בטקס- בכל טקס חברתי

❖ הוא מאפשר התייחסות סמלית למצבים של העדר ביטחון, אי וודאות, יצירת סדר בתוך אי סדר. הוא מאפשר לחיות עם בעיה, כחלק מעולם התנסות חוויתית, מבלי שבהכרח ימצא לה פתרון. לדוגמה טקסים קדומים של טקסי נישואין – הכלה עוזבת את בית האם והולכת למקום שהוא זר ומנוכר לה. מקום של אי וודאות...

❖ הטקס קשור בזמן ובמקום התוחמים אותו. אין הוא מתרחש באופן סתמי או מקרי, אלא קשור לנסיבות בתוכן פועלים בני אדם. הוא נערך במסגרת חברתית המספקת תמיכה ובטחון וכך מאשר התמודדות עם סיכונים שבנסיבות אחרות, היו עלולים להיות מאיימים הרבה יותר.

יש בטקס התקרבות למוקדי קיום של האדם שהיחס אליהם עמום ורב משמעי, כאשר המסגרת הטקסטית מאפשרת להתקרב אליהם בלא נטילת סיכון.

❖ קיימים סוגי טקסים שונים:

טקסי מרד, מעבירים מסר שהסדר הוא שרירותי אולם הוא מותנה בהסכמה חברתית. הוא משמש כשסתום בטחון, ביטוי של מחאה כנגד הסדרים אלו. פירסינג, קעקוע- המקור שלו היה מרד, מחאת הקוטג'. המרד של נשות הכותל.

טקסים המתייחסים לגורל רע שנפל בחלקו של פלוני, ההתייחסות היא להאשמה בכישוף (הן בחברות פשוטות והן בחברתנו אנו) והטקסים אמורים לחשוף את הכישוף ואת המכשף לדוגמה: כשעובר חתול שחור יורקים 3 פעמים.

❖

סוג אחר של טקס עוסק בזהותו של האדם, והוא אופייני בעיקר בחברה המודרנית, המאופיינת בתהפוכות ובתמורות הממוטטות את מסגרות השייכות והרציפות הקיומית. טקסים אלו מגדירים את ייחודיות הקבוצה, את ה"אנחנו" לעומת ה"הם", את הקהילה ואת הלאום.

■ ישנם טקסי המעבר באמצעותם ובמהלכם מתרחשת המרה של זהות או של מצב אחד באחר. טקסים אלו מתרחשים לאורך מחזור חיי האדם, לאורך מחזוריות חברתית, לאורך מחזור חיי הטבע (עונות השנה) לאורך מחזוריות תרבותית (חגים) ובמצבים של שינוי סטטוס (המלכת מלך, או גיוס לצבא).

טקסי מעבר

◆ הראשון שהתייחס לטקסי המעבר והגדיר את שלביהם היה Van-Gennep. הוא הראה שכל טקסי המעבר (transition) מאופיינים בשלושה שלבים: הפרדה, סיפיות (המילה limen המציינת 'סף' בלטינית) ואיחוד מחדש. חייל שמתגייס לצבא – טירונות

◆ שלב ההפרדה – כולל התנהגות סמלית המייצגת את התנתקות היחיד או הקבוצה, הן מנקודה קבועה קודמת במבנה החברתי והן ממערך של תנאים חברתיים, או משניהם גם יחד.

◆ בשלב הביניים של התקופה ה'סיפית', תכונותיו של מי שעומד במרכז הטקס אינן ברורות די צרכן. הוא עובר דרך מציאות תרבותית, שיש לה מעט מאד מן המשותף, אם בכלל, עם מצב העבר או עם המצב העתידי. טירון כבר לא אזרח אך עדיין לא חייל

◆ בשלב האיחוד מחדש או ההשתלבות מחדש, נשלם המעבר. מי שעובר את הטקס, בין אם מדובר בפרט או בקבוצה, נמצא עתה בשנית במצב יציב יחסית. בתוקף מצב זה יש לו זכויות וחובות ביחס לאחרים.

מצפים ממנו שינהג בהתאם לקני מידה אתיים ונורמות מקובלות, המחייבים את אלה התופסים עמדות חברתיות במסגרת המערכת החברתית אליה הצטרף. צריך לסגל לעצמו את הנורמות והערכים שמלווים את המצב החדש שבו הוא נמצא.

◆ ויקטור טרנר דן בסיפיות, בעמידה על הסף (Liminality) ובקהילתיות (Communitas).

לימינליות

◆ התכונות של העמידה על הסף

הן בלתי ברורות ומעורפלות, כיוון שהן נתפסות כשייכות לא לכאן ולא לשם. הדבר בא לידי ביטוי במגוון סמלים המדמים מצב של עמידה על הסף – של מוות, להימצאות בתוך רחם, לעיוורון, לחושך, לדו מיניות, לשימון ולליקוי חמה או ירח.

העומדים על הסף מוצגים כמי שאין ברשותם דבר היכול להבדילם מחבריהם הנמצאים באותו המצב, והתנהגותם בדרך כלל פסיבית או כנועה. העוברים את הטקס נוטים לפתח קשרי ידידות חזקים ושיוויוניות.

במהלך העמידה על הסף ההבדלים החילוניים של דרגה ומעמד חברתי נעלמים או מגיעים לידי הומוגניות. עשיר ועני שבאים לטירונוט – אין הבדל ביניהם

"קהילתיות" (communitas)

◆ במצב הלימינליות, יש שילוב של נמיכות וקדושה, של הומוגניות וחברות.

טקסים אלו מאופיינים ב"רגע שהוא בתוך הזמן ומחוץ לזמן" בה בעת, בתוך המבנה החברתי ומחוצה

לו.

כתוצאה מכך צומחת חברה שהיא קהילה, שאינה מובדלת באופן יחסי, היא מובנית באופן חלקי או בלתי מובנית כלל. מדובר בקהילה או בחיי שיתוף של פרטים השווים ביניהם, ונכנעים יחדיו לסמכות הכללית של זקני הטקס.

◆ משמעותה של סיפיות (לימינליות) היא שהגבוה לא יכול היה להיות גבוה אלמלא היה הנמוך קיים, וכל מי שניצב גבוה, חייב להתנסות במשמעות של להיות נמוך.

"לימינליות" ו"קומיוניטאס"

◆ לפי טרנר – החיים בחברה הם סוג של תהליך דיאלקטי הכרוך בניסיון רצוף של גבוה ונמוך, של קהילתיות ומבנה, של הומוגניות ובידול, ושל שיוויון ואי-שיוויון.

המעבר ממעמד חברתי נמוך למעמד חברתי גבוה, עובר דרך לימבו של העדר מעמד. לימבו – חלל כלשהו, ריקנות חסרת מעמד

◆ לימינליות מלמדת כי הגבוה אינו יכול להיות גבוה ללא קיומו של הנמוך, ועליו לחזות על בשרו, מה פירושו של להיות נמוך.

בתהליך זה, הקטבים המנוגדים מכוננים זה את זה ובלתי ניתנים להפרדה. האחר תלוי באזר והם תלויים זה בזה הדדית.

◆ ניסיון חייו של כל פרט כולל חשיפה חילופית למבנה ולקהילתיות, כמו גם למצבים ולתמורות.

השלב הסיפי בטקס המעבר

◆ גם חיים חזן, רואה בשלב הסיפי מצב של שיוויוניות, תוך ביטול קטגוריות תרבותיות-חברתיות, מעין יצירת אנטי מבנה חברתי. בשלב זה קיימת נוכחות עזה של סמלי מפתח: בטקסי פריון מופיעים דם וחלב ויחד עמם מופיע גם המיתוס. הופעת המיתוס דומיננטית ביותר וכרוכה בהתנסות חוויתית חריפה.

היסוד החשוב בשלב המרכזי של טקס המעבר – הוא ניתוח הקדוש. אליל או חיה כלשהיא הופכים להיות הקורבן.

◆ מוקד הטקס הוא למעשה הריסת הדברים המקודשים ביותר בחברה.

◆ דוגמה לכך אפשר למצוא ביהדות: כאשר במהלכו של טקס יום הכיפורים בבית המקדש, נכנס הכהן הגדול אל הדביר, אל קודש הקודשים, ובכך למעשה מחלל אותו.

- ◆ תהליך קיעקוע יסודות קיומו החברתי של האדם, אמונותיו וכל המובן מאליו שבחיינו, מקדימים את קבלתו מחדש לחיק החברה שלו ומוסברים ביצירת מחויבות ושיעבוד חברתי.
- ◆ מקומו של האדם מעוצב על ידי החברה בה הוא חי - בידי החברה הכוח לרוממו, להשפילו וליטול ממנו את כוחו.
- ◆ מכאן, ברור שאין האדם יכול לקבל את מצבו כטבעי וכמובן מאליו. גם המקודש ביותר, הוא עניין של הסכמה חברתית ומותנה בה. גם המלך יודע שכוחו אינו יכול להיות מוחלט, משום שהוא נובע מן ההסכמה החברתית הסובבת אותו.
- ◆ כל שינוי זהות כזה הוא אישי וחברתי כאחד ומעורבים בו כל מי שבא במגע עם זה העובר את הטקס.
- ◆ בחברה מורכבת, קיימים טקסי מעבר בנסיבות מוגבלות בלבד. במוסדות כוללניים (צבא, בתי חולים) קיימים אלמנטים המצויים בשלב הסיפיות – מדים, השפלה, נוכחות מיתוס וכד'. בדרך כלל בחיי היום יום, לא ניתן לאתר מבנה טקסי שלם.

מדוע נחוץ התהליך הטקסי?

- על פי הגישה האנתרופולוגית יש בטקס המעבר השתקפות של המבנה החברתי, שמטרתה להגביר את המודעות לקיומו, על מנת לתמוך בו ולחזקו. זהו הסבר פונקציונאלי הרואה בחברה מעין גוף חי, שכול אחד מאיבריו נועד לחזק אותה, על מנת שלא תתפרק.
- הסבר אחר לטקס הוא בהיותו מנגנון לתגובה על קונפליקטים קיימים ואפשריים. הטקס עשוי להגבילם ולמונעם, דווקא באמצעות הסמלתם. על ידי העלאתם לפני השטח, הם הופכים מסמויים לגלויים באופן סמלי.
- הטקס משמש כלי וערוץ ביטוי המצוי בפיקוח חברתי ונתון תחת הסכמה תרבותית.
- הטקס מווסת ומתעל מצבים משבריים מתוכננים כמו גם בלתי צפויים. מצבים מתוכננים הם מצבי לידה או מעבר מסטטוס אחד לאחר. מוות או אסון הם מצבים בלתי צפויים. שני המצבים מתועלים על ידי הסמל לאפיקים תרבותיים מוכרים, וכך מתקיים משוב מתמיד בין סמלים, מיתוסים ונסיבות קיום. נסיבות הן אלו שמשתנות, המיתוס והסמלים קבועים.
- זוהי מעין מערכת המתקנת את עצמה, מגיבה על עצמה ומצליחה להשתנות בד בבד עם שמירה על עצמה. אם אדם עובר תהליך של אסון ישנם טקסונים שקשורים באותו אירוע שהוא היה חלק ממנו ומצד שני האירוע גרם לשבר אבל הטקס שקשור בזה מסמל את מה שהיה
- הטקס מאפשר יצירה תרבותית, אולם בערבון מוגבל: המסגרת הידועה מראש מאפשרת הכנסת יסודות חדשים ההולמים את הנסיבות המשתנות, תוך מתן אישור חברתי להכללתם בהסכמה חברתית משותפת.
- הטקס משמש כמעבדת לימוד על העולם ועל בעיותיו הקיומיות של האדם, בתוך החברה בה הוא חי.
- זהו עיבוד ידע חוויתי-התנסותי, המסר הנמסר בו הוא מבני, כאשר האדם לומד להכיר את העולם מתוך מבנה היחסים הקיים בו, והכרותו זו נעשית באמצעות הרגש וההתנסות. כל טקס כרוך בתהליך רגשי והתנסותי מלמד על כך שאמנם קרה מה שקרה אבל חוזר למצב נורמלי כמו שהיה

נושא 5: אמונה, פולחן וכישוף

דת ומאפייניה

- ◆ **מהי דת?** מכלול דפוסי התנהגות ואמונות, באמצעותם ניתן להתמודד עם בעיות אשר איננו יכולים לפתור באמצעים טכנולוגיים או ארגוניים. כדי להתגבר על העדר הפתרון, יש הפונים לעזרתם של ישויות וכוחות על-טבעיים. מתי האמונה הגדולה בדת פורצת? כשקשה לנו, אנחנו צריכים אותה כדי להתנחם
- ◆ הדת כוללת **טקסים שונים** בהם: תפילות, מזמורים, מנחות, קרבנות ולעיתים גם ריקודים.
- ◆ **הישויות העל טבעיות** – כוללות כוחות בלתי נראים, אלים, אלות, רוחות רפאים.
- ◆ בכל החברות קיימים אנשים מסוימים שהוכשרו לעבודה עם ישויות אלו והם המנחים את כלל הקהילה בפעילות הפולחנית.
- ◆ לכל דת תפקידים פסיכולוגיים וחברתיים: היא מפחיתה חרדות בעתות מצוקה, מתייחסת להיבטים ערכיים ומוסריים שונים, משפיעה על ההתנהגות האנושית, מספקת משמעות לחיי הפרט והקבוצה ושומרת על הסולידריות החברתית ומחשלת אותה. באמצעות התהליך הפולחני משוננות מסורות שעוברות בעל פה.
- ◆ כל הדתות עונות על צרכים אוניברסליים שונים, ביניהם הסבר תופעת המוות וההתמודדות עמו (בין היתר באמצעות הבטחת בחיים בעולם הבא).
- ◆ למרות שהרציונליזם המערבי גרס שהמדע עשוי לשים קץ לדת, בשל אופיים הבלתי רציונאלי של המיתוסים ומנהגי הפולחן הדתיים, יתכן **ודווקא הוא** (הרציונליזם) תרם למגמה של התעוררות דתית, לה אנו עדים היום) הפונדמנטליזם האיסלמי, האמונה הנוצרית הנפוצה באירופה ובארה"ב והתעוררות הדתית היהודית). דווקא הניסיון להציג מחשבה הגיונית גורמת לחיפוש והתעוררות דתית.
- ◆ היישומים הטכנולוגיים המתקדמים יצרו בעיות חדשות: איום של שואה גרעינית, סכנות בריאות עקב זיהום סביבתי, פחד מאובדן הביטחון הכלכלי ואימת הבדידות בחברה המודרנית. לנוכח כל אלו, הדת מציעה סעד חברתי ונפשי.

אנתרופולוגיה ודת

- הגישה האנתרופולוגית לדת, כפי שהוגדרה ב-6611 על ידי Wallace, A.F.C. גורסת שדת היא "סדרה של טקסים פולחניים, מוסברים על ידי מיתוסים, המגייסים כוחות על טבעיים כדי לחולל או למנוע תהפוכות במצב האדם והטבע". טען שהדת כרוכה בטקסים ובפולחנים שאותם מסבירים ע"י סיפורים שעוברים מדור לדור.
- לתפיסתו של וואלס, הטקסים הפולחניים הם תופעות היסוד של הדת כשתפקידם העיקרי הוא לשכך חרדות ולנטוע במאמינים תחושת בטחון.
- כך מסייעת הדת להתמודד עם המציאות, תוך שהיא תורמת להישרדותה של האנושות.
- אפשר לומר כי באמצעות הדת אנו מנסים לספק משמעות ולעיתים אף לשלוט בתחומים אשר הם מחוץ לכוח שליטתנו והבנתנו.
- מכיוון שאף לא אחת מן התרבויות המוכרות לנו, לרבות התרבויות המודרניות המתועשות, הגיעו לכלל שליטה ביקום, לדת תפקיד לא מבוטל בכל אחת ואחת מהן.
- עם זאת, קיימים הבדלים ניכרים בין תרבויות שונות באופן התייחסותן לדת:

- בחברות הפשוטות בהן היכולת לשנות את הסביבה על פי צרכי האדם מוגבלת, קיימת נטייה לראות את האדם כחלק מן הטבע ולא כשליטיו. בחברות אלו הדת היא חלק בלתי נפרד מחיי היום יום. חברות חקלאיות, לא מתועשות שאנשים תלויים בגשם וביבול – במקומות אלו האדם רואה את כל הכוחות הגדולים כחלק מהטבע – כל הכוחות שקשורים בדת ובאמונה. תמיד יהיה הסבר לא רציונאלי כי האדם לא ידע איך להסביר בחיי היום יום תופעת טבע שפגעה בו
- בניגוד לחברות מרובדות, בחברות הפשוטות אין מבקשים את עזרתם של כוחות אלוהיים גבוהים מהם, עובדה המשקפת ומבססת את אופיים השוויוני של יחסיהם החברתיים. האדם בחברות כאלה מבקש את הכוח באמצעות טקסים ופולחנים שהוא עושה, הכוח נמצא בטבע והוא מיידי
- לעומת החברות הפשוטות, בתרבויות המערביות, קיימת ממחויבות אידאולוגית להתגבר על בעיות שונות באמצעים טכנולוגיים וארגוניים.
- בתרבויות המערביות חלקה של הדת בחיי היום יום קטן יותר ומוגבל להזדמנויות מיוחדות.
- בנצרות למשל, דירוגם ההירארכי של הכוחות העליונים (האל, המלאכים והקדושים) מאפיין את צורתן המרובדת של החברות המתועשות. בגלל שבחברה המתועשת יש רמות שונות של אנשים ותפקידים, כך גם בכוחות העליונים יש ריבוד (האל הוא העליון מכולם, מתחתיו יש מלאכים ואחר כך יש את הקדושים). ההשתקפות המרובדת של החברה באה לידי ביטוי באופן שהאדם מפרש את המאונה הדתית שלו.
- אולם, גם בתוך חברות אלו ניתן למצוא שלל גישות השונות באופן התייחסותן לערכי הדת:
- בקרב המעמדות הנמוכים הפעילות הדתית ממלאת תפקיד חשוב ומרכזי, המפצה ומנחם על מקומם הנחות של אלו בחברה. אמונתם בחיים טובים יותר בעולם הבא, מאפשרת להם להשלים עם חייהם הקשים בעולם הזה. זהו גורלו של מי שחי במעמדות נמוכים – יכולים להאמין שהחיים הטובים שלהם יהיו רק בעולם הבא ולכן צריכים להשלים עם חייהם בעולם הזה
- לעומתם, בקרב המעמדות הגבוהים, הרואים עצמם כאדונים לגורלם, הדת באה להצדיק את השיטה החברתית הקיימת ולהקטין את נטיית המקופחים לערער על סדריה של החברה. מי שנהנה בחברה ממעמד כלכלי גבוה הוא גם יצדיק את מה שקורה בחברה – הערכים והנורמות הם באים לשרת את החברה לטענתם, כי הם רוצים לשמר את הקיים (את מעמדם) לא ייתנו לעצמם להיפגע – לא יתנו למקופחים לערער על הסדרים של החברה.

משמעות הפולחן הדתי

- חשיבותה של הדת נובע במידה רבה מהכורח לקיום מצוותיה המעשיות.
- הפולחנים הדתיים משרים בין היתר תחושה של התעלות אישית, ביטחון ואקסטזה ומקרבים בין אלו הנוטלים בהם חלק. הטקסים והמנהגים שהם בסיסו של הפולחן הדתי, משרתים צרכים פסיכולוגיים וחברתיים ראשוניים.
- הנחת היסוד המתחייבת מהעדר יכולתו של האדם לשלוט על כלל מהלכי חייו, היא אמונה בקיומם של כוחות על-טבעיים, המגלים עניין בעולמם של בני האדם וניתן לפנות אליהם בבקשת עזרה. כאשר הולכים לבית כנסת להתפלל מבקשים מכוחות על טבעיים שיעזרו
- ניתן לחלק כוחות על-טבעיים אלו למספר סוגים:
  - ישויות אלוהיות (אלים ואלות)
  - רוחות של אבות קדומים
  - סוגים שונים של רוחות
- האלים והאלות נתפסים כשליטי היקום, כאשר אחדים מהם מופקדים על חלק ניכר שלו. אנחנו טוענים שאלוהים ברא את העולם – מייחסים לאותם כוחות עליונים את הבריאה ואת הטבע בכלל

ביוון העתיקה – זאוס היה אל השמיים, פוסידון שליט הימים והאדס שליט בגיהנום ובעולמם של המתים. לבד מאלו היו אלים נוספים שחלשו על תחומים מוגדרים של החיים והיקום. למה יש אל בשמיים? כי יש גשם, שמש, מטר...למה צריך לשלוט בים? כי הים סוער, יש סירות, יש בו תנועה...האלים באים במקומות הכי מאיימים

האמונה באלים ובאלות קשורה לאופן שבו נשים וגברים מתייחסים אלו לאלו בחיי היום יום:

- בחברות המתקיימות מגידול עדרים ומחלקאות אינטנסיבית המוטלת על הגברים, המשמשים כאבות מרוחקים השולטים בילדיהם, הנשים מקבלות את מרותם של הגברים, והאל העליון מצטיין בתכונות גבריות מובהקות. (תלוי מהי ההחברה) (דת בסוף היא ביטוי תרבותי)
- לעומת זאת, אלות תמצאנה בחברות בהן הנשים ממלאות תפקידים מרכזיים בכלכלה, כאשר הגברים מעורבים יותר בחיי ילדיהם והן נהנות משוויון יחסי רב יותר.
- העבריים הקדמונים, כמו שבטי רועים נודדים אחרים במזרח התיכון, תארו את האל במושגים גבריים וסמכותיים. האלות לעומתם מלאו תפקידים מרכזיים בטקסים שונים ובתודעה העממית של עמי האזור, הן הופקדו על ממלכות האור, האהבה, הפריה והולדה.
- עם הפיכתם של השבטים הנוודים לחלקאים התלויים בגשמים, בעונות השנה ובנושאי פריה, הם אמצו רבים מפולחני האלות הכנעניות. למרות היותה מנוגדת לדת היהודית, האמונה באלות ענתה על השאיפה האנושית להשיג בטחון ע"י רתימת כוחות הפריה לרווחת הציבור.
- מאוחר יותר, כשהתגבשה האחדות הלאומית של שבטי ישראל כנגד הפלישתים, וחוזקה זהותם כעם הבחירה, דוכאה פולחן האלות הכנעניות על ידי חסידי האל השבטי הגברי ישן. אם ננסה להסתכל במבט היסטורי, תמיד ובכל מקום יש השפעה תרבותית על האמונה הדתית שבאה לידי ביטוי בהתייחסות מיהם האלים ומה משמעותם? מה כוחם?
- תפיסת אלוהות גברית סמכותית ממשיכה לשלוט עד ימנו, במסורות של העמים המאמינים באל אחד (יהדות, נצרות ואיסלם).
- דגם סמכותי זה השפיע על מערכות היחסים בין גברים לנשים בכל המישורים החברתיים, ומילא תפקיד מרכזי בהנצחת התפיסה על פיה הנשים אמורות להיכנע ל"שלטונם" של הגברים. משום שהגברים היו אלה שדאגו להביא את מה שהמשפחה הייתה צריכה, מבנה החברות האלו היה כזה שהגבר הוא הדומיננטי ויש לו מקום מרכזי בשליטה.

אמונה ברוח האבות הקדומים

- האמונה ברוחות האבות הקדומים יסודה בהשקפה שבני האדם בנויים משני חלקים – גוף וסוג כלשהו של נשמה בת-אלמוות. המוות משחרר את הנפש מהגוף והיא ממשיכה לקחת חלק בענייניהם של בני האדם. הרוח של האדם
- האינדיאנים האמינו שלכל אדם נשמה עצמאית היכולה להתנתק מהגוף ולשוטט מחוצה לו כשאינו פעיל. לגישתם, הרעיון שרוח משתחררת מכבלי הגוף וממשיכה להתקיים לאחר המוות נראה הגיוני.
- רוחות האבות הקדומים נתפסים כבעלי עניין וכחברים פעילים בקהילה. האמונה בהם אופיינית לתרבויות המבוססות על מוצא. כל המושגים האלו של אבות קדמונים, רוחות, הינם תוצר של תרבות שנולדה מתוך מקום שמחפשת את הדרך לשרוד. הצורך שלה הוא לקבל תשובות למצבים שמאפיינים העיקרי הוא אי וודאות – כמו המוות.
- רוחות הקדמונים כמו בני האדם, עשויים להיות נדיבי לב או לחרוש מזימות. מכיוון שלעולם אין לדעת כיצד ינהגו, קיימת אי וודאות בהתייחס לתגובותיהם כלפי בני האדם.
- הרוחות דומות לאנשים חיים, בתשוקותיהן, ברגשותיהן ובהתנהגותן. הן מסוגלות לחוש חום, קור וכאב ועשויות למות בפעם השנייה כתוצאה מטביעה או משריפה. הן משתתפות בחיי המשפחה

(שומרים להן מקומות ישיבה) על אף היותן בלתי נראות. הן עלולות להמיט מחלה או מוות. עד כדי כך עמוקה האמונה!
כמו הכיסא של אליהו הנביא. לאנשים קשה לעכל פרידות והדרך להתמודדות היא לאמין שיש איזושהי רוח, סוג של סוגסטיה (=הצעה לאדם לפעול בדרך מסוימת)

■ **רוחות הקדמונים משקפות למעשה את המציאות החברתית ומחזקות אותה.** הן רווחות בחברות אפריקניות כמו גם בחברות של קבוצות מוצא המתייחסות להורים קדומים (החברה הפטריילינארית פטרי=אבא, לינאלי=קו) של סין המסורתית).

האמונה בישויות על-טבעיות

■ **אנימיזם** – תפיסה הרואה את הטבע כמשכנן של רוחות רבות המפיחות חיים ביקום. מאחורי מושג זה עומדות אמונות רבות ומגוונות.

■ אנשים מייחסים נשמות לבעלי חיים, לצמחים, להרים, לאבנים ולמעשה לכל עצם. יש גם המאמינים ברוחות בלתי תלויות המשוטטות במעבה היער. החרדה מפני הלא נודע – יש שם רוח

■ כל השדים והרוחות קרובים בדרך כלל יותר לבני האדם מן האלים והאלות, ומגלים עניין רב יותר במעשיהם בחיי היום יום. אני צריך את הרוח שתיתן לי הסבר אם הצלחתי או לא הצלחתי, בעיקר בחברות פשוטות

■ **האנימיזם** - אופייני לאנשים הרואים עצמם כחלק מן הטבע ולא כנעלים ממנו.

■ אנשים אלו חיים בחברות של מלקטי מזון, ובחברות בהן מייצרים מזון, אך הם אינם רואים הבדל בין חיי האדם לבין כל דבר אחר הגדל או הצומח.

■ מבחינתם, האלים, אם הם קיימים בכלל, יצרו את תנאי הקיום, אולם הרוחות הן אלו המביאות מרפא, והן אלו המסייעות או מכשילות את ה'שמאן' במשימותיו, או עשויות להקל בדרכו של הצייד היוצא אל היער. שמאן – כהן דת בחברות אלו

■ **אנימיטיזם** – אמונה שהעולם מאוכלס בכוחות על-טבעיים ללא דמות, המצויים בעצמים שונים.

■ על פי האמונה המלינזית, הם מאמינים ב"מאנה", זהו כוח שאינו חומרי, אך עשוי לפעול ולהתגלות בעולם החומר. הצלחת לוחם בשדה הקרב נובעת מן הקמע שעל צווארו ולא מכוחו האישי. האיכר המלינזי מאמין ששיבוליו צומחים לא בשל בקיאותו בחקלאות, אלא משום ה"מאנה" אליו הוא מתפלל בעזרת מזבח פשוט הנמצא בקצה השדה.

■ **מאנה** הוא כוח מופשט, שלעולם אינו נתפס בחושים: מוסר, יוקרה, סמכות, מזל, השפעה- כולן הן מילים המבטאות בתנאים מסוימים שמץ ממשעותו. סוג של קמע. אם אדם מרגיש שהצליח במשהו – זה בגלל ה"מאנה".

■ אמונה בקיומו של כוח ללא דמות הייתה נפוצה בעיקר בקרב האינדיאנים של צפון אמריקה.

■ אנימיטיזם ואנימיזם אינן בהכרח מוציאות זו את זו (לא בהכרח מבטלות אחת את השניה), לעיתים הן שוכנות בכפיפה אחת באותה תרבות עצמה. כישלונות מוסברים בכך שהתפילה לא נענתה, משום שהישות לא סלחה עדיין על עלבון מן העבר.

■ **מהם הגורמים התורמים להתמדתן של אמונות בגורמים על-טבעיים?**

אדם המאמין בכוחן של ישויות על טבעיות, נוטה ממילא לראות סביבו הוכחות לפעילותם של כוחות אלו.

לוחם מלנזי המשוכנע בכוחו של המאנה, יפרש את הצלחתו בשדה הקרב כהוכחה מובהקת לקיומו של כוח זה. אמונתו נוסכת בו תעוזה, ולעיתים זה ההבדל המפריד בין הצלחה לכישלון.

- התכונות האנושיות המיוחסות לכוחות אלו, תורמות גם הן להתמדתן של האמונות. הסגולות האנושיות מקנות לישויות העל-טבעיות אמינות. המאמינים בהם מייחסים להם אורח חיים אנושי והתעניינות בנושאים הקרובים ללבם של בני האדם.

אנשי דת

- **כוהנים וכוהנות** – תפקידם להנחות ולהשלים את הפולחן הדתי של זולתם. אלו הם אנשי דת במשרה מלאה. הם עוברים הכשרה המסמיכה אותם לייצור קשר עם כוחות עליונים, ומצטיינים בסגולות יוצאות דופן המכשירות אותם לתפקידים – ניהול פולחן דתי ויצירת קשר עם כוחות עליונים. הכוהנים בדת היהודית הם בדיוק כאלה, מכיוון שהם שמרו על נישואין בתוך המשפחות של עצמן, כהן נישא לבת של כהן וכו', נעשו מחקרים ונמצא גן מסויים שהוא אופייני לאנשים שהם כהנים יהודיים בגלל שהם נישאו בתוך עצמם
- הכהן הוא דמות מוכרת בחברות המערביות, זהו הגמון, כומר, דרשן, רב או בעל כל תואר רשמי אחר באחת הדתות המונותאיסטיות.
- מאחר ובדתות אלו האלוהות מוגדרת במונחים גבריים וסמכותיים, עיקר המשרות תפוסות בידי גברים.

שמאנים

- **שמאן** – איש דת בעל תפקיד בלתי קבוע שרכש עוצמה בכוחות עצמו, לרב לאחר תקופה של התבודדות. במהלכה של ההתבודדות התגלתה לו רוח אלוהים, השגחה עליונה או בת קול משמים. ההתגלות הקנתה לו סגולות של רפואה או נבואה, אשר עם שובו לחברה זכה בתפקיד הדתי המיוחד. ככה מוכשר השמאן. המקבילה שלו בחברה המודרנית הוא הפסיכולוג
- לשמאנים מקום בחברות ללא התמחות מקצועית מלאה. מרפאים דתיים שונים וכאלו העוסקים בעל-טבעי, הם השמאנים של החברות התעשייתיות המודרניות. הרופאים יסתכלו על הרופאים הטבעיים ויגידו שהם שמאנים מודרניים, לעולם לא יקבלו אותם כבעלי מקצוע
- שמאן ראוי לשמו צריך לעבור מסלול ייסורים ששלביו קבועים וכרוכים במיתוסים רבים. כשמדברים על חברות פשוטות
- השמאן הוא סוכן דתי הפועל בשמם של לקוחות אנושיים, תוך ניסיון להביא להם מרפא או לנבא מאורעות מסוימים בעתידם, על ידי אכיפת רצונו על הכוחות העל-טבעיים.
- השמאן הוא למעשה ניגודו של הכוהן ש"לקוחותיו" הם האלים. בעוד הכוהנים אומרים לאנשים מה עליהם לעשות, השמאנים אומרים לכוחות העליונים מה לעשות.
- על השמאן להגיע למצבים דמויי טראנס המאפשרים לו לערוך מסע דמיוני בעולם הרוחות, לראות ייצורים על-טבעיים ולייצור עמם קשר, כדי להוריד גשם, לשלוט בחיות טרף ולרפא חולים.

אין להמעיט בחשיבות ערכו של השמאנים עבור החברה:

- עבור הפרט הבודד הדרמה היא מקור של אקסטזה ושחרור ממתחים. המפגן של הפעלת רוחות וכוחות על-טבעיים נוטע בבני התמותה כוח לעמוד בפני האויבים, להצליח באהבה ולהחלים ממחלות. עבור החברה זהו מוקד לתשומת לב.
- יתרונותיו של השמאן מתבטאים ביוקרה אישית ואף בעושר. עיסוקו עשוי להוות עבורו טיפול נפשי ופורקן מהוגן וכשר, לאישיות שאלמלא כן נחשבה לבלתי יציבה. זהו אמצעי לביטוי עצמי של אנשים אשר התברכו בנפש סוערת.

לסכום:

- הדת הינה חלק בלתי נפרד מכל תרבות אנושית. יש בה אמונות ודפוסי התנהגות באמצעותם ניתן לשלוט על תחומים ביקום שהינם מעבר לשליטתו של הכוח האנושי. כאשר דברים נשארים ברמה שהם לא ברורים ולא ניתן להסבירם ברמה רציונאלית נפנה למקום שבוא התשובה היא לא רציונאלית - הדת ■ בחברות פשוטות הדת מהווה רכיב בסיסי בחיי היום יום. בחברות מורכבות יותר, חלקה בחיי היום יום קטן יותר ומוגבל להזדמנויות ייחודיות.
- אחד ממאפייניה המרכזיים של כל דת הינו האמונה בכוחות על-טבעיים. באמצעות תפילה, הקרבת קרבנות וקיום טקסים שונים מתבקשת העזרה מכוחות אלו.
- ישנן ישויות על-טבעיות שונות, האמונה בהן מתמדה בזכות מפגנים של כוח, בזכות תכונות אנושיות המיוחסות להן, ובזכות מיתוסים המספקים את הצדקת קיומן.
- בכל חברה אנושית ישנם מומחים מקצועיים המנהלים את הטקסים הדתיים ומשפיעים על הכוחות העל-טבעיים.
- טקסים דתיים, משמעם הדת בפעולה, מטרתם לחזק את הזיקה החברתית ולסייע בהתמודדות עם משברי חיים.
- ואן גנפ הגדיר טקסי הכנסה (מעבר) על ידי חלוקתם לשלושה שלבים: ניתוק, מעבר ואיחוד.
- קיימים טקסים נוספים בהם –
טקסי חיזוק, שמטרתם לציין משברים בחיי הקבוצה.
- הם משמשים לאיחוד הציבור, לשיכוך פחדים בעת משבר ולעידוד פעולה משותפת. טקסי הלוויה גם הם טקסי חיזוק, המסייעים לשיקום חברתי לאחר פרידה מאדם יקר.
- טקסים החיזוק עשויים ללבוש צורה של טקסים שנתיים האמורים להבטיח הצלחה במשימות כמו נטיעות או קציר.
- מובנם האנתרופולוגי הקלאסי של הכשפים הוא בכך שהמנהגים הפולחניים משקפים אמונה שניתן לכפות על כוחות על-טבעיים לפעול בדרכים מסוימות, ע"י שימוש בנוסחאות הידועות מראש.
- כשפים משמשים לאנשים כדרך נוחה להסביר את צרותיהם מבלי ליטול על עצמם שמץ מן האשמה. גם כשפים שפגיעתם רעה, עשויים למלא תפקיד חיובי בתחום הפיקוח החברתי. הם מאפשרים פורקן לתחושות של איבה ותסכול מבלי לפגוע בערכייה של הקבוצה.
- הדת ממלאת כמה תפקידים חברתיים חשובים:
- מכתיבה תחומי התנהגות על ידי הצבת אמות מידה של טוב ורע. מוסר, נורמות, ערכים
- קובעת תקדימים להתנהגות נאותה ומסייעת לשמירת הסדר החברתי.
- מסירה מן הפרט ומן החברה את נטל קביעת הערכים תוך הטלת האחריות לכך על האלים. באמצעות האמונה באלים מוריד מעצמו את הצורך להיות אחראי למעשיו
- ממלאת תפקיד חשוב בקיום הסולידריות החברתית.
- משרתת את החינוך.

נושא 6: הסתגלות לסביבה, סדר ופיקוח חברתי**הסתגלות מהי?**

- זו פעולת גומלין בין שינויים, שאורגניזם (איזשהו גוף חי) כלשהו מחולל בסביבתו, לבין אלו שהסביבה מחוללת בו. באמצעות זיקה הדדית זו, בין האורגניזם לבין הסביבה, מתאפשרת השרדותם של כל צורות החיים, לרבות זו של המין האנושי. אם אנחנו יודעים שיש בע"ח שלא שרדו נאמר שלא הצליחו למצוא מנגנון הסתגלות ולא שרדו
- בני אדם מסתגלים באמצעות התרבות, המאפשרת התאמת דרכי פעולה בין המשאבים העומדים לרשותם לבין מגבלות הסביבה בה הם חיים. בני אדם מסתגלים לסביבה עצמה ועושים את ההסתגלות באמצעות כל מיני משאבים שיש להם
- אנשים נוטים לאמץ מנהגים שהוכיחו את יעילותם בסביבות חיים דומות. אלו עשויים להחזיק מעמד תקופות ארוכות.

צורות ההסתגלות שאומצו על ידי המין האנושי הן מגוונות:

- **ליקוט המזון** גיבש את חלוקת העבודה בין המינים ואת מרכזיותו של הבית כמוקד לפעילות יום יומית ולחלוקת מזון. הגבר הוא זה שהולך ללקט, האישה היא זו שמרכזת
  - **החקלאות** ומשק החי התפתחו לפני למעלה מ-0999 שנה. ואז הטיפול בבע"ח הפך להיות לסממן של הסתגלות לסביבה
  - **גיבון** – גידול צמחי בית באמצעות כלי עבודה פשוטים, אפשר הקמת ישובים קבועים וארגון מחדש של חלוקת העבודה. פעם החברה האנושית הייתה חברה של ציידים ומלקטים, כאלה שעברו ממקום למקום כתוצאה מזה שבמקום מסוים היה מה ללקט ולצוד, ככל שהאדם התחיל לייצר ליד הבית מקומות לגידול צמחים, חקלאות, החברה הפכה להיות מחברה של נוודים לחברה של אנשים שחיים במקום קבוע
  - **גידול עדרים של בעלי חיים מביתיים**, אפשר התהוות צורות חדשות של קשרי גומלים עם אנשים אחרים.
    - הערים הופיעו ברגע שהאדם הצליח לייצר מזון יותר ממה שהיה זקוק לו – ואז היו לו אמצעי חליפין
  - לפני למעלה מ-0999 שנה, לאחר שהחקלאות הניבה יבולי מזון שהספיקו לכלכלת אנשים שהתמחו בעיסוקים אחרים, החל להתפתח **אורת החיים העירוני**.
- בתהליך ההסתגלות – כל יצר חי זקוק לגישה סדירה למקורות מים ומזון ולאמצעים אמינים להשגתם ולניצולם. האופן בו האדם מתמודד עם תביעות הקיום שלו ביום יום, היא למעשה משימתה הבסיסית של כל תרבות.

תהליכי הסתגלות – דוגמאות מהציוויליזציה

- תהליך ההסתגלות יוצר שיווי משקל דינמי בין צרכי האדם לבין המשאבים הנמצאים בסביבתו:
  - דוגמא לכך הם חייהם של **תושבי ההרים בניו ג'יני** –
- (אי באזור האוקיאנוס השקט, ליד אוסטרליה) עיקר פרנסתם היה מעיבוד חלקות קרקע בעזרת מכשירי יד פשוטים. הם גידלו גם חזירים, אך לא אכלו אותם, אלא בעתות משבר (מחלה, תאונה, מלחמה).

●

באירועים אלו הם העלו את החזיר כקורבן לנשמות אבותיהם הקדומים, כאשר המעורבים במשבר טעמו מהבשר באופן טקסי. פולחן זה הבטיח צריכת פרוטאינים באיכות גבוהה כשנזקקו להם. העובדה שהם אכלו את הבשר רק לעיתים מסוימות אפשר להם להסתגל לסביבה שבה הם חיו דרך הצריכה של הפרוטאינים מפעם לפעם

תחרות בין שבטים על אזורי גידול חקלאי, במטרה להגדיל תפוקת מזון כדי לפרנס גידולי חזירים, הביאה למעשי איבה ולמחזורים בלתי מסתיימים של מלחמות וחגיגות אוכל של בשר החזיר, כאשר כתוצאה מכל אלו נשמר האיזון בין האדם, האדמה והחיה. אלה הגורמים שנמצאים באיזושהי סביבה אקולוגית

יחסם של בני השבט לחזירים ולחגיגות הקורבן המחזוריות, ממלאים תפקיד כלכלי רב חשיבות, מנקודת מבטנו. אולם, מנקודת מבטם - זו אמונתם בכוח ובצורך של רוחות אבותיהם הקדומים, להעלות להם קורבן הנאכל על ידם. ההסבר שלהם זה בעצם הצורך לעלות קורבן לזכרם של האבות הקדומים. בפועל אנחנו מסתכלים מנק מבט רציונאלית כלכלית אנחנו מבינים את המשמעות של צריכת הפרוטאינים. כך, ניתן לראות כי ההסבר למערכות סביבתיות אנושיות נושא במקרים רבים אופי תרבותי. אנחנו רואים שיש מבנים תרבותיים\ דרכי התנהלות ספציפיים אבל אם ננסה לנתח דרך הסתכלות בתרבויות שונות נבין שזו דרך להסתגל לסביבה בה אנשים חיים

● המושג הסתגלות מציין תהליך באמצעותו אורגניזם (בעל חיים) בעל תכונות מיוחדות מתאים עצמו בהצלחה למערכת התנאים המיוחדת השוררת בסביבה בה הוא מצוי - משפיעה עליו ומשנה אותו :

בראשית המאה שעברה, באזור הטרופי מערבית להודו, נוצרה מוטציה גנטית שגרמה להתהוות גן, שייצר כדוריות דם אדומות בצורת חרמש. ילדים שקבלו גן זה משני הוריהם, מתו בגיל צעיר מאנמיה קשה. מאוחר יותר שונתה צורת החקלאות המקומית, אשר הביאה לשינוי בסביבה לאחר שהוסרה הצמחייה הטבעית. כתוצאה מכך התרבו היתושים נושאי טפיל המלריה באזור. טפיל זה חודר לכדוריות הדם האדומות וגורם למחלה המסתיימת במוות. מי שקיבל את הגן החרמשי רק מהורה אחד, נמצא כמצטיין בחסינות טבעית מפני מחלת המלריה. דוגמא זו ממחישה את אופייה היחסי של ההסתגלות: הגן האחראי לליקוי תורם להסתגלות באזורים מוכי מלריה, למרות שיש אנשים הסובלים מקיומו והוא אף גורם למותם.

● יחידת ההסתגלות כוללת את האורגניזם ואת הסביבה גם יחד. אורגניזמים מהווים חלק מאוכלוסיות. הן צריכות להיות גמישות דיין כדי להתמודד עם שינויי הסביבה ועם רב גוניותה.

הסתגלות אבולוציונית

● את ההסתגלות יש לבחון גם מנקודת מבט היסטורית: השתלבותם של אורגניזמים במערכת סביבתית מחייבת אותם לפתח תכונות הנדרשות בהתאם לסביבה המשתנה: שבטי אינדיאנים התקיימו בארצם המקורית, באזורי אדמה צחיחה באיידהו הדרומית, מצמחי בר ומבשר יצורים קטנים, ולעיתים רחוקות צדו בעלי חיים גדולים יותר. הם חיו בקבוצות קטנות כשהסמכות החברתית הייתה בידי השמאן. בשלב מסוים, במהלך נדודיהם, הם הגיעו למישורים גדולים, שנמצאו בהם עדרי תאו עצומים, אשר אפשרו להם למצות את יכולותיהם כצידים. הגידול בהיצע המזון אפשר להם הקמת קבוצות גדולות יותר עובדה שעוררה צורך בהקמת ארגון פוליטי מורכב ובהשגת עוצמה פוליטית. עד שלא הפכו לעשירים, בעלי עדרים גדולים של תאו הם חיו בצורה שהתאימה לסביבתם. ברגע שנדדו למקום אחר והשתנתה הסביבה הביולוגית הכל השתנה

מאחר והם לא גידלו סוסים, הם נאלצו לשדוד אותם מידי "הלבנים" כמו גם לשדוד את רוביהם.

כך הפכו ציידים-מלקטים עניים ושוחרי שלום מאגן איידהו, לעם עשיר, השואף לקרבות והחולש על האזור הדרום מערבי של ארה"ב. המעבר מסביבה אחת לאחרת ומאורח חיים אחד למשנהו, אפשר לאינדיאנים להפיק את מלוא התועלת מיכולת תרבותית קיימת ולהביאה לידי פריחה ושגשוג.

● חברות המתפתחות באורח בלתי תלוי האחת מן האחרת, מוצאות לעיתים פתרונות דומים לבעיות דומות:

לדוגמא, שבט אינדיאני שנדד למישורים הגדולים, אימץ גם הוא צורת תרבות דומה לשבט אחר, למרות שהרקע התרבותי שלהם היה שונה – במקורם, הם חיו ביישובי קבע חקלאיים, קיימו מוסדות חברתיים, פוליטיים ודתיים מפותחים.

תופעה זו של עמים השונים במקורותיהם התרבותיים, אולם מפתחים צורות הסתגלות דומות לתנאים סביבתיים דומים, מכונה אבולוציה נפגשת. 2 אבולוציות אחת עם דרך התפתחות משלה והאחרת עם צורת התפתחות אחרת – כאשר שתיהן באות במגע

דוגמא זו מעניינת במיוחד מכיוון שיש בה מעבר מחקלאות לאורח חיים של ליקוט מזון, בניגוד ל"רעיונות קדמה" בדבר מעבר מתלות במזון מן הטבע לחקלאות יזומה. לראיה, ישנו גם מסלול הפוך...

תופעה דומה היא האבולוציה המקבילה (אבולוציה לא נפגשת) במקרה זה מדובר בעמים הדומים זה לזה במקורותיהם התרבותיים, ומפתחים צורות הסתגלות דומות בתנאים סביבתיים דומים. (אורחות חייהם של יורדי ים במקומות שונים על הגלובוס כמו גם של אלו החיים באזורים מדבריים צחיחים).

● ליקוט מזון הוא אורח החיים האנושי העתיק והאוניברסלי שבכולם. זו צורת הסתגלות המחייבת את האדם לנדוד בעקבות מקורות המזון המשתנים. ממדיהן של הקבוצות החיות באורח חיים זה נותר קטן. עפ"י אחד ההסברים הממדים הקטנים משקפים את כושר הנשיאה של השטח, דהיינו -את מספר האנשים היכולים למצוא בו את לחמם; הסבר אחר גורס, שמספר אנשים קטן מקטין את הסיכויים לעימותים חברתיים. רואים איך דרך הסתגלות לחיים וסביבה מופיעה באופן חברתי על קבוצות שונות בזמנים ומקומות שונים

● עם המעבר לצייד ולאיסוף בשר נבלות, התפתחו שלושה יסודות חשובים של הארגון החברתי: חלוקת העבודה בין המינים, הקצאת המזון ומקומו של המחנה כמרכז הפעילות היום יומית וכמוקד בו נערכת הקצאת המזון. כבר לא מדובר בקבוצות שנודדות כדי לחפש מזון אלא ישנו מרכז ששם מתנהלים החיים החברתיים

● אחד ממאפייני קהילות מלקטי המזון הוא השיוויוניות.

● מאחר ואורח חייהם מחייב אותם להיות קלים וניידים, אין הם צוברים רכוש מעבר לזה הנחוץ לקיומם. הבדלי הסטטוס ביניהם נקבע בעיקר על פי גיל ומין. חברות שהן נודדות הן חברות שאין בהם הבדלי סטטוס כי אנשים צורכים רק מה שהם משיגים. סטטוס נוצר ברגע שמישהו מייצר מעבר לתצרוכת שלו ● הבדלי הסטטוס על פי מין, אין פירושה בהכרח שהנשים סרות למרותם של הגברים. מאחר ומשאבי המזון מתחלקים באורח שווה בין חברי הקבוצה, אין קניית עושר או יוקרה הבאה בעקבות צבירה.

● המעבר מליקוט מזון לייצור מזון ארע לפני למעלה מ-0999 שנה. מעבר זה קרה כתוצאה בלתי מתוכננת וניצול מוגבר של משאבי מזון טבעיים. אנשים לא התכוונו לעשות מעשה חדש אבל בגלל שהתיישבו במקום מסוים ועברו מליקוט זה שינה להם את התפיסה

● המהפכה בייצור המזון סייעה להתפתחותם של יישובי הקבע, שאופיינו החל בגינון בעזרת כלים פשוטים וכלה בשיטות חקלאות אינטנסיביות שהצריכו השקיה, דישון ושימוש בבהמות משא.

●

- עם המעבר לחקלאות אינטנסיבית (צריכים להשקיע בה הרבה עבודה) יותר קהילות חקלאיות התפתחו לערים, אשר תושביהן השתחררו מן הצורך לעסוק בחקלאות. רבים הפכו לנגרים, נפחים, קולעי סלים ובעלי מלאכה שונים שהיו לחלק מחייה המגוונים של העיר. כאשר יש לי יותר מדי אוכל שאני לא צורך אותו אני יכול להחליף אותו במשהו אחר. בשביל זה אני צריך בהמות משא.
- תושבי הערים עוסקים רק באורח עקיף בהסתגלות לסביבתם הטבעית. בעייתם העיקרית הינה הסתגלות לחיים לצד חבריהם העירוניים.
- למעשה, החקלאים המספקים את מזונם אינם שונים מהם בהרבה. חלק ניכר ממעשיהם מוכתבים על ידי כוחות כלכליים שאין להם כמעט שליטה עליהם.
- העיור נושא עמו סדר חברתי חדש: חברה אי שוויונית, מרובדת, אשר חבריה מדורגים על פי זהותם המינית, משלח ידם או המשפחה בה נולדו. יש תפקיד מסוים לאישה, אחר לגבר.....
- את מקומם של המוסדות החברתיים המושתתים על שיח פנים אל פנים עם קרובים או מכרים תופסים עתה גופים רשמיים ובירוקרטיים ובהם מוסדות פוליטיים מוגדרים. כל מצב קבוע בו נמצאים אנשים שיש חוסר שוויון ביניהם יוצרים מצב של עניינים פוליטיים
- העיור הביא להאצה בקצב ההתפתחות התרבותית: הומצא הכתב, הסתעפו קשרי המסחר, הומצא הגלגל והמפרש והתפתחה תורת המתכות ושאר אומנויות. אפשר היה לנוע על פני הים.... בערים קדומות הוקמו בנייני ענק על ידי אלפי אנשים, עבדים ושבווי מלחמה.
- דיירי מבנים אלו – האליטה השלטת שכללה אצילים ואנשי דת (כי האצילים היו בעלי הממון והדך בעלי ההשפעה), הקימו שלטון מרכזי וקבעו כללים חברתיים ודתיים שהכתיבו את מעשיהם של הסוחרים, אנשי הצבא, בעלי המלאכה, החקלאים והאזרחים האחרים. העשירים ביחיד עם אנשי הדת היו הגורם הפוליטי המרכזי שהשפיע על החיים של כל האנשים שחיו בערים האלה

- האימפריה האצטקית ששגשגה במקסיקו במאה ה-66 הינה דוגמא של חברה עירונית מפותחת בעולם הלא-מערבי: מספר תושביה של הבירה האצטקית הגיע בשנת 6060 למעלה ממאתיים אלף נפש – מספר הגדול פי חמישה מאוכלוסיית לונדון באותם ימים. כמו בערים קדומות אחרות, חברה זו נשענה על חקלאות אינטנסיבית שיבולה העיקרי היה התיירס. האדמה חולקה בין המשפחות על פי ייחוס אבות, וכל אחת מהן התמקדה במספר גידולים.
  - הצלחת החקלאות אפשרה גידול אוכלוסין וחלוקת עבודה מגוונת. בין המקצועות הבלתי חקלאיים ניתן היה למצוא בעלי אומנויות שונים, כוהני דת, לוחמים, סוחרים נודדים, פקידי שלטון ואצילים. ככל שגברה ההתמחות כן גבר משקלו של השוק כמוסד כלכלי וחברתי. זו הייתה החברה חקלאית שחיה במקום מסוים, יוצרת תרבות ומבנה של עיר ומקצועות שונים שצריכים אותם כדי שאנשים יחיו ביחד. השווקים האצטקים התבססו בעיקר על סחר חליפין במוצרים, והם גם שימשו כמקום למפגשים חברתיים. הסולם החברתי התחלק לאצילים, פשוטי עם ולצמיתים. הם נשלטו על ידי מלך שנבחר ע"י מועצה של אצילים, כוהנים ומנהיגי השושלת המלכותית.
  - כמו בערים המודרניות, גם בערי האצטקים נמצאו מבנים עלובים לצד בנייני פאר. במרכזן של הערים היו מקדשים דמויי פירמידה בהם נערכו טקסים דתיים לרבות הקרבת קרבנות אדם.
  - הערים האצטקיות הן דוגמא מובהקת לסוג התיישבות עירונית, שהיה אופייני במרבית הציוויליזציות העתיקות הבלתי מתועשות.
  - ערים דוגמת אלו, נקראות "ערים טרום תעשייתיות" ונמצאות גם בימינו בעיקר בארצות המכונות "נחשלות". עיר דרום תעשייתית היא עיר שבבסיס שלה יש חקלאות אבל אין בה תעשייה
  - הן עומדות על תלן מאות ואף אלפי שנים; נשארו כפי שהן (הן נתפסות בטעות כשלב מעבר בהתקדמות הבלתי נמנעת לקראת ערים תעשייתיות, דוגמת אלו הקיימות היום באירופה ובאמריקה הצפונית. הערים החקלאיות נמצאות היום בחברות של עולם שלישי והן שונות מאוד מעיירות באנגליה שבהן כורים פחם. בערים אלו – זו תעשייה וזהו שלב התפתחותי אחר לגמרי. ערים חקלאיות זה שלב לפני התעשייה.
  - כאשר צורות הסתגלות ישנות אינן נעלמות, הדבר קורה משום שהן פועלות היטב בתנאים המקומיים והאנשים המקיימים אותן, מעדיפים צורות הסתגלות אלו על פני חלופות אחרות.
  - הדבר אינו מעיד על "פיגור" או על בורות. ליקוט מזון, גיבון, חיי מרעה, ערים בלתי מתועשות, או ערים מתועשות, כולן הן צורות הסתגלות מפותחות, כל אחת על פי דרכה המיוחדת. אנחנו לא נסתכל ונאמר שאם זה לא הגיע לשלב של מודרניות אז הן "מפגרות" – זה פשוט סוג של הסתגלות אחרת, לא כתוצאה של המהפכה התעשייתית. בעצם ההתפתחות של הערים האלה זה סוג אחר של התפתחות אבולוציונית.
- מרוין הריס (6090):**
תעלומת הפרה הקדושה
- אחת הדוגמאות המובהקות לתהליך הסתגלותי למערכת סביבתית נתונה, הוא עניין קדושתה של הפרה בהודו.
- מאחר ובשר חיה מזין ומספק בצורה מרוכזת אבות מזון בסיסיים, מפתיעה העובדה שחל איסור על שחיטת הבקר בתת היבשת אשר רבים מתושביה סובלים חרפת רעב. השחיטה נראה על פניו כסתירה של אינטרס כלכלי.
  - מספר ראשי הבקר בהודו הוא הגדול בעולם, לפי הערכות, רבע עד חצי מכמות הפרות הן "חסרות ערך" ומשוטטות ברחבי המדינה. עובדה זו יש לייחס כמובן לאיסור השחיטה ולדחייה מפני אכילת בשר בקר.

-
- ההינדים מאמינים שכל דבר שמוצאו מן הפרה (או מן השור) הינו מקודש. התיאולוגיה (דת) ההינדית קושרת את קדושת הפרה לאמונה בגלגול נשמות. ההינדואיזם רואה בכל היצורים נשמות שעלו או ירדו משלבים שונים בדרך אל הנירוואנה. = התחושה של ההשגה של הרמה הגבוהה ביותר של שקט נפשי של אדם. מלבד היותה סמל דתי הפרה משמשת גם כסמל פוליטי.
- העובדה שההינדים אינן אוכלים בשר בקר בשל אמונתם הדתית היא התעלומה. הפוליטיקה וגם הדת ממלאות תפקיד חשוב בחיזוק הטאבו על הבקר ושחיטתו, אך שתיהן אינן יכולות להסביר את חשיבותם הסמלית הרבה. שיש באי אכילת בשר בקר
- לא תמיד הייתה הפרה הנקודה המרכזית בהינדואיזם. בשנים 6999 - 999 לפנה"ס, נמצא בכתבי הקודש הראשונים של ההינדואיזם, בהם הונחו היסודות לקסטות ההינדיות, כי קסטת הכוהנים הברהמינים עסקה בשחיטתה של הפרה. כשאנו מסתכלים אחורה שרק התחילו להקים את הקסטות והם אלו שעסקו בשחיטתה של הפרה
- שחיטת הפרה נעשתה בטקסים דתיים, בהם האלים אכלו את המנות הרוחניות בעוד המתפללים נהנו מהשאריות הגשמיות.
- ניצחונות בקרבנות, חתונות, לוויות, בקורים של בעלי ברית, כל האירועים הללו שימשו הזדמנות מצוינת להעלאת קורבנות ולמשתאות של זלילת בשר. לפנה"ס
- השחיטה המסיבית של בקר ואכילתו הגיעה לקצה, כאשר לא יכלו עוד מנהיגי הדת הברהמינים להחזיק בעדרים גדולים של בקר כמקור עושר.
- כתוצאה מגידול האוכלוסייה, היערות הצטמקו, אדמות המרעה נחרשו ואורח החיים שהיעד אז כשל רועים למחצה, פינה את מקומו לחקלאות אינטנסיבית ולמשקי חלב. העשירים היו הכהנים
- עם הגידול בצפיפות האוכלוסין, החל הבקר להתחרות עם בני האדם על מזונם, עד שהפך ליקר מכדי להתחלק בו, כפי שעשו ברוחב לב כוהני הדת בטקסים הציבוריים של הקרבת הבקר. בגלל שכבר לא היה מקומות מרעה כהני הדת כבר לא יכלו לגדל פרות, לעלות חלקם כקורבנות ולחלק, אלא היו צריכים לשמור אותם לעצמם. ז"א ההסתגלות לסביבה גרמה לשינוי בחיים של אנשים ושינוי בהתייחסות לפרה.
- אולם, בני המעמדות העליונים המשיכו לשחוט בקר ולהתפטם בבשרו, עוד זמן רב לאחר שלא ניתן היה כבר להזמין את פשוטי העם להתחלק עמם בגורלם הטוב.
- בסביבות שנת 699 לפנה"ס, ירדה רמת חייהם של האיכרים – מלחמות, בצורות ורעב גרמו לסבל ומנהיגים רוחניים חדשים גילו שפשוטי העם החלו לשנוא את העלאת הקורבנות, הן כסמל והן כהוכחה ממשית לחוסר השוויון בשיטת הקסטות.
- על רקע מצב חברתי וכלכלי זה צמח הבודהיזם, הדת שאסרה על הריגה. משהו חדש צומח תמיד ממצוקה של המונים
- בודהה לא קבע שדווקא אכילת בשר הבקר נחשבת לפשע. אולם, הואיל ובקר היה הבשר העיקרי שהועלה כקורבן, איסור העלאת קורבנות רמז שאוכלי בשר הבקר הם הפושעים הגרועים.
- ההתנגדות להעלאת קורבנות עלתה בקנה אחד עם ציפיותיהם של החקלאים העניים אשר סבלו חרפת רעב ונזקקו לשוורים כדי לחרוש את שדותיהם.
- כאשר הבינו שליטי האימפריות הקדומות באזור הגאנגס, שהדתות האוסרות הריגה טומנות בחובן כוח משיכה להמונים, ניחחו להן להתפתח ואף עודדו את התפשטותן.
- את מקומו של הבשר כמזון העיקרי בפולחן ההינדי תפס החלב, אשר הוא המקור העיקרי ממנו שואבים את החלבון מן החי.

- אין זה מקרה שהודו היא מולדתם של גזעי הבקר החסונים בעלי הדבשת – הזבו, הם ידועים בכוחם לעבוד בתנאים קשים של חום ויובש ובצריכת כמויות קטנות של מספוא וחציר. בהמה זולה
- בעלי חיים אלו כמעט ואינם מתחרים בבני האדם על משאבים, משום שאינם רועים בשדות מעובדים או באדמות העשויות לשמש לגידול יבולים למזון לבני האדם. בעלי החיים מוחזקים בתנאי סף-רעב, עד שזקוקים להם לעבודה.
- האיכרים מעריכים את השוורים לא רק ככוח עבודה, אלא גם כספק טוב של דשנים ודלק. גללי הבקר נחשבים למקור הדשנים העיקרי בהודו. המחסור בעץ, בפחם ובנפט מחייבת את עקרות הבית ההודיות להשתמש בגללי בקר מיובשים לבישול. להבת הגללים נקייה, יציבה, חסרת ריח ודורשת השגחה מועטה, והיא מתאימה לבישול איטי של מאכלי ירקות.
- מהשוואה בין יעילותו של טרקטור לעומת זוג שוורים, עולה שמבחינת העלות ליחידת יבול, בתנאים הקיימים בהודו, הבהמה יעילה יותר מהטרקטור. יעילותו של האחרון נמצאה גבוהה יותר רק בעבודה במשקים גדולים.
- כדי שיהיו שוורים- נחוצות פרות, מכאן שתפקידה העיקרי הוא להמליט שוורים. חלב וגללים הם מוצרי לוואי בעלי חשיבות רבה והם עוזרים להוריד את עלות אחזקת הפרה. יותר מהשור היא ממלאת תפקיד של "אוסף אשפה". היא ניזונה מקש, פסולת, אשפה, עלים איי דשא בצידי דרכים וחומרים אחרים שבני אדם אינם יכולים לעכל.
- מן האמור ניתן להסיק שהאיסור ההינדי על שחיטת בקר ואכילת בשרו, הינו חלק ממערכת חקלאית טרום תעשייתית החייבת לקיים אוכלוסייה צפופה ברמת בריאות סבירה.
- הבעיה עמה היה על המערכת ההינדית להתמודד הייתה העובדה שכדי לספק את הכמיהה לבשר, היו נשחטות חיות שמבחינת האנרגיה והתזונה, תועלתן הייתה רבה יותר, בחייהן מאשר במותן.
- החרם הדתי תרם לפתרון בעיה זו של אכילת הבשר, לא רק בכך שמנע את השחיטה הטקסית עצמה, אלא גם בכך שפעל נגד הפיתוי לאכול חיות שהן זמנית, עקרות או כחושות, כתוצאה מתקופה ארוכה של בצורת או יובש. אלמלא שמרו האיכרים על פרותיהם ושווריהם בתקופות שהיו לחסרי ערך, לא היו יכולים לחדש את המחזור החקלאי שלהם כאשר השתפר מצבם.
- בימינו, האיכרים ההודים מוכרים בהמות לא רצויות לסוחרים מוסלמים, המוציאים אותן מן הכפר ומוכרים אותן בירידים מקומיים. רובן נשחטות על ידי המוסלמים. לרשימת הנוצרים המוסלמים והלא הינדים האוכלים בשר, מצטרפים גם בני קסטות ה"האסורים במגע" (הקסטת הכי נמוכה בהודו) שהם אוכלי נבלות. פגרי הבהמות המתות כתוצאה מהזנחה או מנסיבות טבעיות, הופכים להיות רכושם של אוכלי הנבלות. גם עניים מאוד וגם מוצאים את הנבלות של הפרות אז מותר להם לקחת את הבשר ולאכול ● בחשבון הסופי, הסלידה מבשר בקר מאפשרת לאוכלוסייה העצומה של הודו לצרוך יותר מזון מן החי, ולא פחות משצרכו קודם.
- מדוע אם כן הפכה דווקא הפרה ולא בעל חיים אחר, לסמלו העליון של ההינדואיזם? מכיוון שכל בעל חיים אחר לא היה מסוגל לספק שירותים חיוניים רבים כל כך לבני האדם. שום בעל חיים אחר לא איחד בתוכו את החוסן, הרבגוניות והיעילות של פרות הזבו ההודיות.
- הפרה לא רק נתנה חלב, אלא גם הייתה אמה של בהמת העבודה הזולה והיעילה ביותר בקרקע ובאקלים של הודו. בתמורה על שמירת חייה, סייעה הפרה לתת יבשת זו לקיים בה חיים שוקקים של בני אדם.
- היש הסתגלות גדולה מזו בין אדם אדמה וחיה?...

● הסתגלות וסינקרטיזם – "תרבות מזרחית" בישראל

סינקרטיזם – מושג שמקורו בהיבטים של אמונה דתית, המשמעות שלה היא שאנחנו רואים בין דתות שונות השפעות הדדיות בכל מיני תחומי חיים. תמיד שני צדדים משפיעים אחד על השני.

יחסי מרכז ופריפריה בישראל) של השפעה פוליטית)

- בראשית המדינה התפיסה התרבותית הישראלית כוננה על ידי עילית חברתית, אשר נסמכה על אידאולוגיה חברתית מוגדרת.
- בבסיס אידאולוגיה זו עמד הצורך להשתחרר ממסורות שנתפסו כגלותיות ומיושנות, תחתן חתרה ההגמוניה השלטונית לייצור מערכת תרבותית חדשה.
- האתוס הציוני לאומי-חילוני שהתגבש בתקופת ה"ישוב" הוא זה שהנחה את תהליך בנין המדינה בעשורים הראשונים לקיומה.

- אתוס זה הבחין בין המרכז – "ארץ ישראל הראשונה" לבין הפריפריה – "ארץ ישראל השנייה". על פי גישה זו, נעשתה הבחנה גם בין תרבות "גבוהה" לתרבות "עממית".
- על המרכז נמנו בני המעמד הבינוני הוותיק, חילוניים ממוצא אירופאי, תומכי תנועת העבודה בעיקר. ההגמוניה של ארץ ישראל הראשונה נבעה בעיקר מהלימה בין הארגון הכלכלי, הפוליטי והתרבותי-אידאולוגי. הייתה התאמה-מי שהיה בשלטון היה גם כזה שנגיע ממרכז אירופה, משכיל...
  - התרבות העברית זוהתה כמעט באופן מוחלט עם ערכי התנועה הציונית ותנועת העבודה, אשר שללה את הגלות תוך יצירת יהודי עברי חדש "הצבר".
  - בפריפריה נכללו קבוצות אוכלוסין שנתפסו כשוליות בתהליך הבניין הציוני: מיעוטים לא יהודיים, מזרחיים, עולים חדשים וצעירים שלא פעלו על פי הזרם המרכזי.
  - המפגש בין המרכז לפריפריה היה מלכתחילה טעון מכיוון שהקבוצה הדומיננטית נתפסה כמשליטה את מרותה באמצעות כפייה ומניפולציה.
  - שלילת התרבות העממית הפופולרית שאפיינה את אוכלוסיית הפריפריה, נבעה בין היתר על פי גישה זו מחשש לאבדן ההגמוניה של הקבוצה הדומיננטית. שללו את התרבות של המזרחיים כי האשכנזים פחדו שאם יאפשרו להם מקום הם יאבדו את השלטון שלהם לאור מה שקורה
  - גישת "כור ההיתוך" ביטאה מדיניות של טמיעה בקליטת העולים ובעיקר המזרחיים. על פי ליסק ולשם (1991, 6092) הופעלה כלפי המזרחיים "אסטרטגית אפוטרופוסות" הסתכלו עליהם מלמעלה, בעוד שכלפי יוצאי אירופה ואמריקה הופעלה מדיניות דיפרנציאלית שהדגישה את תרומתם הפוטנציאלית לחברה ולמשק.
  - קטגוריית בני עדות המזרח הובנתה עוד לפני קום המדינה וכללה את בני העדה הספרדית הותיקה ואת כלל היהודים ה"לא אשכנזיים" ללא הבחנה בין קהילות המוצא.
  - בראשית המדינה, העיקרון של שלילת הגלות היה נחרץ במיוחד כלפי המזרחיים בשל ההיבט הערבי של תרבותם. בעצם היה מאוד קשה לקבל את התרבות של בני המזרח כי זוהתה עם תרבות ערבית וזו הייתה אנטייתזה לאשכנזים פה בארץ המסורות התרבותיות והלשוניות של המזרחיים נחשבו בלתי רלוונטיות להגדרת הזהות הישראלית החדשה ולעיצוב החברה. נמנעו מלהתחשב בכל מיני היבטים
  - יש הגורסים כי בפועל נתפסו עולי המזרח כ"דור המדבר" שאינו בשל לשותפות מלאה במדינה בשל הנחשלות התרבותית) סמי סמוחה-סוציולוג).
    - אלו גורסים גם כי הישוב הוותיק חשש מכוחם הדמוגרפי של העולים שעלול היה לחולל שינוי במבנה החברתי והפוליטי. המבקרים התייחסו כך למזרחיים בגלל הכוח שיכול להיות להם כי הם הרבה ופחדו שהם יגיעו וישתלטו. לכן, הם תוייגו באופן סטריאוטיפי, עובדה שסיפקה צידוק לגיטימי ורציונאלי להדרתם ממוקדי הכוח ולדחיקתם לשוליים.
  - העולים ככלל ובהם גם המזרחיים, נותבו לשוליים הגיאוגרפיים של החברה. תכניות התכנון בתקופת ראשית המדינה משקפות מתאם גבוה בין אזורי המגורים וסוגי היישוב לבין מוצא לאומי ואתני ומיקום מעמדי.
  - בהכוונת העולים להתיישבות הכפרית ראתה הנהגת המדינה מסלול חשוב בדרכם להפוך לישראלים, בני דמותם של אנשי המושבים הוותיקים. התפתחות המזרחיים הואטה עוד יותר מכיוון שהיו הולכים לעבוד בחקלאות) שלא עסקו בה בעבר) אחרי שהם בעלי מקצוע כמו רצענים, תכשיטנים וכו'
  - מושבי העולים נכשלו ברובם בשל הרקע החברתי והתרבותי השונים של העולים, ובעיקר משום חוסר המוטיבציה שלהם לעבוד בחקלאות, בה לא עסקו בעבר.
  - בשנות ה-69 הוקמו באזורי פריפריה עיירות פיתוח, שיועדו לקלוט את העולים החשים. הן תוכננו באזורים שהיו מיושבים במושבים ותיקים ובקבוצים, כאשר הסביבה החקלאית ספקה לתושביהן שירותים ותעסוקה.

■ בעיירות הפיתוח הוקמו תעשיות מתחום הטקסטיל והמזון, עתירות עבודה עם תדמית ירודה, שכר נמוך וחוסר יציבות כלכלית. עובדות אלו הביאו לשיעורי אבטלה גבוהים, איכות חינוך נמוכה ולתחלופה של תושבים, עזבו בעיקר צעירים משכילים. היום מפעלים של עבודות כפיים בשכר נמוך ממקומים בארץ

במקומות בהם אין הרבה עבודה כדי לספק תעסוקה לאותם אנשים שגרים שם כיוון שהם לא יודעים לעשות משהו אחר

■ מיקומן של עיירות הפיתוח ותלותן הפיננסית והפוליטית במרכזים שמחוצה להן, הנציח אי שוויון, חלוקה גיאוגרפית וחלוקה אתנית בין המרכז לפרפריה. 2 משמעויות: מרכז ופרפריה במובן הפיזי – מיקום גיאוגרפי, משעות נוספת היא פוליטית- כשעושים וועידות והצבעות, אנשים שנמצאים בפרפריה מיוצגים לפי אזורי בחירה ולא לפי מי שהם, בשונה ממרכז הארץ, כלומר למרכז הארץ יש יותר השפעה פוליטית. ז"א, פרפריה-רחוק מהשפעה פוליטית.

דפוסים של מחאה

■ מדפוס המחאה שנראו כבר בראשית המדינה ניתן להסיק, ששוליות אתנית הינה תופעה דינמית, העשויה לקרוא תיגר על המרכז ההגמוני.

■ המחאה הראשונה נרשמה ב-6000 באירועי ואדי סאליב בחיפה, אשר מארגנה הבולט היה דוד בן הרוש. מקום מגורים שהיה שם ואדי שגרו שם הרבה ערבים ובמלחמה ב-84 הם ברחו ואז בבתים הנטושים שלהם שתיישבו כל מי שהגיע למדינה ולא הצליח להגיע לשום הישגים, המחאות תמיד היו על הבסיס שאין שוויון בין מזרחיים לאשכנזים

■ בשנת 6026 הפכה שכונת הקטמונים (ירושלים) היו בתים של ערביים שנטשו והיו אחרי של בני עדות המזרח שהגיעו לירושלים(למרכז תסיסה חברתית של אלו שכונו "הפנתרים השחורים": לטענתם הייתה חפיפה ברורה בין מצב סוציו-אקונומי נמוך למוצא אתני שנבע לדעתם ממדיניות מכוונת של הממשלה.

■ פעולות מחאה אלו העלו את נושא הפער החברתי לשיח הציבורי וזרזו שינויים בתחומי השיכון, הרווחה והחינוך.

■ מחאתה של "תנועת האוהלים" נרשמה ב-6021, תביעותיה היו דומות לאלו של הפנתרים השחורים.

■ למרות שתנועות המחאה דרשו סגירת פערים כלכליים וחברתיים, תוך חלוקה שווה של משאבים לאומיים, הן לא ערערו על המערכת הפוליטית הקיימת, אלא בקשו לאפשר לחבריהם להיות נגישים למוקדי קבלת ההחלטות ולהשפיע עליהן. כל תנועות המחאה החברתיות לא רצו לשנות את הסטטוס-קוו, המצב כפי שהיה כאן מבחינה פוליטית, הכוונה שלהם הייתה רק להשפיע

■ תנועות מחאה אלו לא יצרו סדר חברתי חדש ורדיקלי (שונה מהיסוד) או אידאולוגיה סקטוריאלית (בדלנית) שאפיינה קבוצה מסוימת, אלא תבעו השתתפותם בסדר קבלת ההחלטות הפוליטיות ובהשפעתם עליהן.

התארגנות פוליטית

■ התארגנותם הפוליטית של המזרחיים התאפיינה בקיבוצם על בסיס עדתי, יחד עם תמיכתם במפלגות לא עדתיות. למרות שבסיס ההתארגנות היה עדתי, רובן דגלו ברעיון מיזוג הגלויות תוך הדגשת זהותם הלאומית. סינקרטיזם, התאמה למציאות חברתית חדשה

■ מצעיהן של התארגנויות אלו בראשית המדינה (התאחדות הספרדים או התאחדות התימנים, למשל) באו לידי ביטוי באופן אמביוולנטי – מחד גיסא השתמשו בעדתיות כאמצעי לגיוס פוליטי ומאידך גיסא עודדו דימוי לאומי ששלל את העדתיות. מצד אחד רוצים לשמור על ייחודיות מצד שני רוצים להיות חלק מהחברה. הבולטת מבין התארגנויות אלו היתה תמ"י (תנועת מסורת ישראל) אשר זכתה בייצוג בכנסת ב-6096 אולם לאחר מספר שנים נעלמה מן הנוף הפוליטי.

■ מבין המפלגות העדתיות שקמו מאז קום המדינה, התנועה החרדית הספרדית ש"ס, הצליחה להוסיף ולהתקיים לאורך שנים, עד כי בעשור האחרון הפכה לכוח הפוליטי בשלישי בגודלו בכנסת. היא הופיעה לראשונה בזירה הארצית ב-6091, עת זכתה ב-1 מנדטים.

התנהלותה מלמדת על תנועתה מהפריפריה לכיוון המרכז, תוך קבלת מעמד של שחקן מרכזי המשפיע על קבלת החלטות המחייבות את כלל החברה. זה בדיוק סינקרטיזם, מעבר משוליים חברתיים למרכז של השפעה פוליטית

■ שלושה גורמים מרכזיים מאפיינים אותה: דתיות, מזרחיות וריבוד מעמדי (המקום שאותו תופסת המפלגה מבחינת מקום ההצבעה אליהם). שלושת אלו מעמידים אותה במוקדם של שלושה סעים המאפיינים את החברה הישראלית: השסע הדתי-חילוני, השסע העדתי והשסע הכלכלי מעמדי.

■ מצביעה נמנים בעיקר על אנשי "ישראל השנייה". הם תושבי מושבים, עיירות פיתוח ושכונות עירוניות בהם ריכוזים גדולים של יוצאי צפון אפריקה.

ליבת המפלגה אמנם חרדית, אך רבים מתומכיה אינם חרדים, אלא כאלו המבקשים למצוא בה עוגן של זהות אישית והשתייכות קבוצתית. אחד מאלה שהוא לא מזרחי ולא חרדי אלא רוצה השתייכות חברתית הוא אורי זוהר

■ המהפך הפוליטי ב-6022 שהעלה לשלטון את "הליכוד" מוסבר בהצבעת המזרחיים לימין, שהיוותה תגובה להדרתם ונתפסה כמחאה נגד הממסד הציני סוציאליסטי הוותיק. המזרחיים התרגלו לראות בממסד את האחראי למצוקות הקליטה שלהם ולהפלייתם המוסדית, אשר הנציחה לדידם את קיומה של "ישראל השנייה". מ-84 עד 77 השלטון לא השתנה פה במדינה-03 שנה הייתה כאן הגמוניה של מפלגת העבודה, מפלגה אשכנזית. ישראל הראשונה הייתה האשכנזים שהיו במרכז והשפיעו על איך תיראה המדינה והמזרחיים נתפסו כישראל השנייה

■ החיבור בין יהדות ללאומיות שהיה בסיס משנתו של הליכוד, יחד עם היותה מפלגת אופוזיציה במהלך שנות עיצובה של המדינה, הקנו לרבים מן המזרחיים מסגרת שאפשרה הזדהות אשר הייתה בהלימה עם ערכיהם המסורתיים.

■ על רקע זה נקלטו בליכוד נציגים של רשימות פריפריאליות בהם: דוד לוי (בית שאן), מאיר שטרית (יבנה), משה קצב (קרית מלאכי) ועמיר פרץ (שדרות) שהקים רשימה עצמאית אשר חברה מאוחר יותר למפלגת העבודה.

■ בסופו של דבר ולמרות הכל, גם במסגרת תנועת הליכוד היו מי שראו תהליכים של הדרת המזרחיים במישור הפוליטי, החברתי והכלכלי. לאורך כל הזמן לטענת שרעבי המזרחיים הודרו וכנגד זה חיפשו דרך מצד אחד לשמר את השונות שלהם ומצד שני להיות חלק מהחברה

הביטוי התרבותי- חברתי

■ התפיסה הסטריאוטיפית כלפי תרבותם של המזרחיים גרמה להם לאמץ את העמדות המתייגות אשר השפיעה על דימויים העצמי. כך הפכה השוליות הגיאוגרפית והחברתית למרכיב בלתי נפרד מזהותם התרבותית. אם אני גר בשוליים החברתיים אז אני סוג של מישהו שלא יכול להשפיע ואין לי מילה, זה משהו שדורש הסתגלות ושינוי

■ כתוצאה מכך, חלקם ניסו למחוק את תרבותם הערבית מזרחית, ובדור השני זהותם התרבותית הייתה כבר מורכבת מ"פלחי תרבות ופולקלור". סינקרטיזם בהתוותו – שילוב בין תרבות קודמת למציאות חדשה ■ מצב זה הצמיח, בעיקר במקומות המרוחקים ובעיירות הפיתוח תרבות נבדלת, אנטי תזה לדומיננטית שבאה לידי ביטוי במוזיקה, בפרקטיקה האמונית-דתית, בחגיגות ובטקסים.

■ כתוצאה מהכרת "הליכוד" בכוחם האלקטורלי של יוצאי ארצות המזרח, התפתחה לגיטימציה לפלורליזם אתני. לאפשרות של קבלה של שונות אתנית רבה ככל האפשר

■ התפיסות החברתיות שחיזקו ערכים ליברליים בישראל, חזקו גם את הקבוצות העדתיות שנעשו מודעות לזכויותיהן וקידמו פוליטיקה של זהות.

- כל זאת התאפשר כתוצאה מהמעבר מחברה סולידרית לחברה סקטוריאלית, אשר החלישה את האוריינטציה האחיידנית ואפשרה פיתוח אסטרטגיות שהתמודדו על דומינטיות בשדה התרבות הלאומית. בעצם אנחנו כבר לא חברה אחת שיש לה מאפיינים תרבותיים משותפים לכולם אלא חברה סקטוריאלית, לכל סקטור יש ייחודיות לאומית משלו
- החל מאמצע שנות ה-99 החלה מעין מהפכה אליטיסטית מזרחית-חילונית שבקשה לפרוץ לתחום הציבורי עם אלטרנטיבה תרבותית.
- על קבוצות אלו שכוננו "המזרחיים החדשים" נמנו אקדמאים, מורים, עיתונאים ואנשי רוח שבהתארגנותם הא-פוליטית ערערו על ההגמוניה הציונית האשכנזית, תוך מאבק על מקומם במוסדות החברתיים השונים.
- באמצע שנות ה-09 הוקמה התנועה הפוליטית החוץ פרלמנטרית "הקשת הדמוקרטית המזרחית". תנועה זו ייצגה שמאל מזרחי אינטלקטואלי חילוני, מטרתה הייתה לפעול להעלאת המודעות העצמית של המזרחיים ולהשגת שוויון חברתי. תנועה זו תרמה לקידום חוק הדיור הציבורי וקראה תיגר על קרקעות המדינה שהוענקו לחברה הקיבוצית בראשית המדינה. הקיבוצים נוסדו, חילקו חלקי אדמה לקבוצות שונות, והוקמו חברות קיבוצים, שיתוף והפכו להיות יותר גדולים. עברו 83 שנה מקום המדינה והגיעו מזרחיים ואמרו שזוהי אפליה הם כבר לא כמו פעם, בשנות ה-03 הושיבו את המזרחיים בבית שאן והאכנזים שהגיעו לפני קום המדינה קיבלו אדמות והיום הפכו לעשירים בגלל זה.
- בד בבד עם צמיחתם של "המזרחיים החדשים" צמחה גם אליטה חרדית מזרחית שהתגבשה סביב מנהיגותו של הרב עובדיה יוסף.
- תנועת ש"ס כבשה מקום במערכת הפוליטית הישראלית, תוך יצירת יהדות בעלת גוון מסורתי המדגיש השתייכות עדתית.
- פולחני הקדושים שהיו מרכיב מרכזי בחייהם של עולי צפון אפריקה ובזהותם האתנית, קבלו לגיטימיות חברתית מחודשת כתוצאה מעלייה כוחה הפוליטי והאלקטורלי של ש"ס, אשר עודדו וטפחו מחדש פולחנים אלו.
- אפשר לראות בהילולות על קברות הקדושים, תגובה לשינוי שחל בדתיות המזרחית, בהיותן משקפות את הפיחות שחל באורח החיים הדתי של רבים מקרב הציבור המזרחי.
- ציבור זה נמשך להילולות כביטוי מתומצת של אמונה דתית וזיקה למסורת, אשר אינו תובע מחויבות לאורח חיים דתי ולשמירת מצוות.
- הצעירים שהתרחקו מהדת, מצאו בהתכנסויות המוניות אלו, זירה נוחה לבילוי בחיק הטבע ולמפגשים חברתיים עם בני משפחה וידידים אשר הגיעו מרחבי הארץ. כל העניין של ההילולות ההיבט הדתי שלהם הפך להיות פחות מרכזי ויותר חשוב ההיבט החברתי
- בין החוקרים השונים קיימים חילוקי דעות באופן בו הם מפרשים תופעות חברתיות אלו. יש הרואים בהן ביטוי לנסיגה לסדר סמלי ארכאי הנובע מתסכול, כתוצאה מקשייהם של יוצאי המאגרב (צפון אפריקה) להשתלב בחרה החדשה. אחרים טוענים שזהו ביטוי להתערות גוברת בחברה הישראלית. מצד אחד יש כאלה שרואים בהם נסיגה\ אחרים טוענים שזהו ביטוי להתהוות בחברה הישראלית
- לעומתם, בילו (7990) גורס כי חידוש פולחני זה הוא תהליך דינאמי המשקף את תחושת הבית הגוברת של יוצאי צפון אפריקה בישראל, אך זהו גם פולחן הקורא תיגר על הישראליות הישנה, תורם לפירוקה ומשתתף בעיצובה מחדש. כל טקסי הפולחן באים לשנות את התפיסה הסוציאליסטית שאיפנה את ישראל מאז קום המדינה. כל המנהגים הם סוג של "מרד" כנגד התפיסה הסוציאליסטית שהייתה במדינה ■ גישה זו היא ביטוי של הסתגלות תוך תהליך מתמשך של סינקריטיזם חברתי שמשמעו, שילוב בין דפוסים מסורתיים ודפוסים מודרניים התורם להבנייה תרבותית חדשה.

נסתכל על תופעות אלו בכך שלא רק נגיד שהם חוזרים אחורה, לא מפותחים, אלא כאל תופעה חברתית שהיא סוג של שילוב ומצד שני שימור של אותנטיות.

נושא 7: משפחה, שארות ומוצא

קבוצות מוצא

■ השפה האנתרופולוגית:

קבוצת מוצא – כל גוף חברתי מוכר על ידי הצבור, אשר כדי להשתייך אליו, על הפרט להיות צאצא של הורה קדמון, אמיתי או מיתולוגי. למשל אם אני אחיה באפריקה ואני אגיד שאני שייכת לקבוצת מוצא יהודית, שם לא אוכל להראות לציבור לאן אני שייכת. אני אהיה שייכת לקבוצת מוצא יהודית ואומר שאני צאצא של הורה קדמון אברהם אבינו. קבוצות מוצא בנויות לפי המקום שאליו אנחנו משתייכים- לפעמים נוכל להראות למי אנחנו משתייכים ולפעמים לא, תלוי איפה אני חי – אם באפריקה אני חי לבד יש מאחורי סיפור באמצעותו אני מזהה את עצמי.

יש שהמוצא נקבע עפ"י שושלת גברית, ויש שהוא נקבע עפ"י שושלת נשית. (שושלת נשית הייתה מקובלת לפני הרבה שנים)

לעיתים שתי הגדרות המוצא משמשות בעת ובעונה אחת, ומאפשרות להשתייך לשתי קבוצות שונות לצרכים שונים. לדוגמא – יש עדות שלפיהן לא הבת יורשת אלא הבן

■ חברי קבוצת המוצא מייחסים את הזיקה ביניהם לשרשרת של קשרי הורה-ילד המובילה להורה קדמון משותף. לדוגמא אברהם אבינו

■ ההסבר לשכיחותן של קבוצות מוצא בחברות אנושיות רבות טמון בכך שהן מבססות את מבנה הקבוצה החברתית, על הקשר הנוח והנתפס בנקל שבין הורה לילד.

■ קשר זה יחד עם קומץ של חובות ואיסורים שאינם מעיקים במיוחד, משמשים מעין "דבק" מלכד השומר על שלמות הקבוצה. כל קבוצה צריכה שיהיו חה כללים בסיסיים שעל פיהם נשמרת השלשלת שעוברת מדור לדור

קבוצות מוצא שונות – לינאג'ים, קלאנים, אחוות (phratries), הן אמצעי נוח לפתרון בעיות שונות המטרידות חברות אנושיות:

■ שמירת שלמותם של משאבים שאינם ניתנים לחלוקה; (קרקע או כל רכוש אחר)

■ אספקת כוח עבודה למשימות שהיקפן עולה על כושר הביצוע של משקי בית; אם הקבוצה של משק הבית לא יכולה לטפל בשדה הגדול שיש למשפחה, חשוב שיביו קבוצות מוצא שיסייעו להוציא את היבול שהוא אמצעי חשוב

■ מתן אפשרות לקבוצות ריבוניות מקומיות לבקש תמיכה והגנה של חברי קבוצות אחרות. חשוב לשמור על המסגרת כדי שתימשך לאורך שנים

■ קבוצות מוצא מתפתחות כשהן עשויות לסייע לפתרון בעיות ארגוניות של משפחה מורחבת.

■ קבוצות אלו מתפתחות בדרך כלל בחברות המייצרות מזון ולא באלו המלקטות. אלה שמייצרות מזון נמצאות בקרקע מסוימת לאורך שנים ושם מפתחות את מה שהן מגדלות לעומת מלקטים שהם נודדים

■ בקבוצות אלו מתפתחים לינאג'ים מקומיים ואחריהם קבוצות גדולות ומפוזרות יותר כמו קלאנים ואחוות.

קבוצות אלו כשאר צורות השארות, ממלאות תפקיד חשוב בחברה ומטביעות את חותמן על ההגדרות הלשוניות של הקרבה המשפחתית. אם יש למשל לינז'ים ואחר כך קלנים ואחוות אני יודעת עם מי מותר לי להתחתן או עם מי אסור אם אני נמצאת בקבוצת המוצא שלי

מוצא חד קווי

■ מוצא חד קווי – אוניטרלי, מגדיר את ההשתייכות לקבוצת מוצא על פי השושלת הגברית בלבד או הנשית בלבד. (דרך קו מוצא אחד)

- **מוצא מטרילינאלי** – השתייכות לקבוצת מוצא על פי שושלת האם בלבד. (קו ההשתייכות)
- **מוצא פטרילינאלי** – השתייכות לקבוצת מוצא על פי שושלת האב בלבד.
- **קיים קשר הדוק בין כלכלתה של חברה מסוימת לבין שיטת המוצא הנהוגה בה.**

קבוצות מוצא

- **קבוצות פטרילינאליות** רווחות בדרך כלל בחברות בהן הגבר הוא המפרנס וכוח העבודה הגברי ממלא תפקיד מרכזי, כמו רועים נודדים או חקלאים אינטנסיביים.
- **קבוצות מטרילינאליות** רווחות בחברות המתקיימות מגינון, בהן הדאגה לפרנסה מוטלת על הנשים. חברות כאלו ניתן למצוא בדרום אסיה, הודו, סרילנקה, סומטרה, טיבט.
- **המוצא הפטרילינאלי** הוא הנפוץ יותר מבין שני סוגי המוצא החד קווי. בקבוצת מוצא זו האחריות לחינוכם של הילדים מוטלת על האב או על אחיו הבכור. חברה פטרילינאלית היא עולם גברי מובהק.
- **מוצא מטרילינאלי מוגדר עפ"י השושלת הנשית. מבנה זה שונה מן הפטרילינאלי בעובדה שהמוצא אינו מקנה באופן אוטומטי עוצמה וסמכות.** בשונה מהפטרילינאלי
- **חברות פטרילינאליות הן גם פטריארכליות, אך חברות מטרילינאליות אינן מטריארכליות.** כשהולכים לפי המוצא של האמא לא בהכרח יש ריבוד של האם
- **בחברות אלה כוחן של הנשים רב אך שליטתן אינה בלעדית, הן חולקות אותה עם הגברים. שותפיהן של הנשים להשפעה בקבוצות אלה הם אחיהן ולא דווקא בעליהן.** הרבה פעמים הבעל הוא מקבוצה חיצונית ואז זה מחוץ לקבוצת המוצא ואח האישה הוא תמיד מקבוצת המוצא של האישה

הסבר:

אבא

אמא

פטרילינאלי - קווי

מטרילינאלי – קווי

פטריארכלי - ריבודי

מטריארכלי – ריבודי

- **מטרתה של השיטה המטרילינאלית (נשים) כדרך הסתגלות, היא להבטיח סולידריות מתמדת בין הנשים בקבוצת העבודה. כי הנשים הם אלה שנשארות בבית והולכות לעבוד**
- **דפוסים מטרילינאליים נפוצים בעיקר בחברות חקלאיות, בהן הנשים מבצעות חלק ניכר מן העבודה היצרנית, עובדה הנובעת מן החשיבות הרבה המיוחסת לעבודתן.**
- **בשיטה המטרילינאלית אחים ואחיות שייכים לקבוצת המוצא של אמא של האם, של אחיה ואחיותיה של האם ושל ילדי אחיותיה של האם. האם היא המוצא של כל מי שבא אחריה**
- **גברים נמנים עם קבוצת המוצא של אמם ואחותם, אך ילדיהם אינם יכולים להגדיר את מוצאם על פיהם.**
בקבוצה מטרילינאלית
- **אחד ממאפייני השיטה המטרילינאלית הוא חולשת הקשר שבין הבעל לאישה. אחי האישה (ולא הבעל/האב) הוא זה המחלק מצרכים, מארגן עבודה, מיישב מחלוקות, קובע כללי ירושה ומנהל את הטקסים. האח של האמא הוא הדוד של הילדים**
- **הבעל אינו נהנה מסמכויות חוקיות במשק ביתו, אלא בזה של אחותו. רכושו ומעמדו במשפחה עוברים בירושה לבן אחותו ולא לבנו שלו. כי הבן שלו מקבל את זה מהאמא**

- כתוצאה מכך, אחים ואחיות שומרים כל חייהם על קשר הדוק ואילו קשרי נישואין שנכשלו, מגיעים ביתר קלות לידי סיום מאשר בחברות פטרילינאליות.
- חברות של אינדיאנים הופיים בצפון אריזונה מחולקים למספר קבוצות מוצא המבוססים באורח ברור על מוצא מטריילינאלי. כל אדם נמנה מיום היוולדו עם קבוצת המוצא של אמו.
- בכל קבוצת מוצא מספר יחידות תפקודיות הנקראות לינאג', בראש כל אחת מהן ניצבת אישה, לרב הקשישה ביותר, אם כי אחיה או דודה מצד האם, ממלא תפקיד פעיל בניהול ענייני של הקבוצה. הולך לפי האשה המבוגרת אבל אח של אמא שלה הוא זה שקובע
- הלינאג'ים פועלים כתאגידי קרקעות, המקצים קרקעות למשקי הבית הנמנים עמם. האדמות מעובדות על ידי 'אנשים מבחוץ', בעליהן של הנשים, שהאדמות שייכות ללינאג' שלהן, והן בעלות היבולים.
- הגברים עובדים (בשדות זרים) של נשותיהם (וזוכים בתמורה לעבודתם במזון ובמגורים. חברות מטריילינאליות
- הגברים נטולי כל סמכות ביחס לבניהם, אחי האם הוא זה המטיל עונש על בן סורר. נאמנותם של הגברים מחולקת בין משקי הבית של האישה ושל אחיותיו. אחיותיו הן קבוצת המוצא שלו

מוצא כפול-אמבילינאלי

- זהו מוצא חד קווי כפול המוגדר על פי האב ועל פי האם בעת ובעונה אחת. הוא נדיר ביותר. על פי שיטה זו המוצא המטריילינאלי משמש לצרכים מסוימים והמוצא הפטרילינאלי לצרכים אחרים.
- בצפון ניגריה חיה קהילת היאקו בה מתחלקים הנכסים לפי שתי השושלות. לזו הפטרילינאלית שייכים משאבי ייצור בני קיימא (קרקע) ולזו המטריילינאלית משאבי ייצור מתכלים (צאן ובקר). שיטה זו מאפשרת לבן היאקו לרשת רכוש עפ"י שתי שושלות הייחוס.
- מוצא אמבילינאלי - מאפשר מידה של גמישות, שהמוצא החד קווי אינו מאפשר בדרך כלל. לשיטה זו, כל אדם יכול לבחור בין השתייכות לקבוצת המוצא של אמו, או להשתייכות לזו של אביו.
- קבוצות מסוג זה ניתן למצוא בקרב יהודי ערים גדולות בארה"ב. קבוצות אלו אינן שרידים של ארגונים מזרח אירופיים ישנים המבוססים של מוצא משותף, אלא חידוש חברתי שנועד לשחזר ולשמר את הזיקה המשפחתית ההדוקה של התרבות המזרח אירופית בעידן של הגירה. לדוגמא יהודי שחי בארה"ב – אבא שלו מפולין והוא התחתן עם מישהי סורית – הוא ירצה לשמר 2 קבוצות גם פולני וגם סורי, כשהוא נמצא בגלות מאוד חשוב לו לשמר
- קבוצות המוצא היהודיות כוללות את כל הצאצאים של זוג הורים קדום ואת בני זוגם. הזכאות להצטרפות לקבוצה נקבעת עפ"י המוצא, כשהזיקה לזוג הקדום נקבעת הן על פי השושלת הגברית והן עפ"י השושלת הנשית.
- כל חוג משפחה נושא שם, המבוסס בדרך כלל על שם המשפחה של האב הקדום. בכל אחד נבחרים בעלי תפקידים והם מקיימים מפגשים קבועים לאורך השנה.
- במקורם הם שמשו כאגודות סעד הדדי ושמירת הזיקה המשפחתית. אלו תאגידי כספים בעלי קרנות ולחלקם חלקות קבורה עבור חבריהם. המקור של קבוצות מוצא זה כדי לשמר מאפיינים ייחודיים של קבוצה מסוימת למרות שיש איזשהו אב קדמון שייך שלכל קבוצות המוצא. אנומליה שאפשר לציין היא שכשאר קוברים מישהו מחוץ לגדר כי הוא לא שייך לאותה קבוצת מוצא ששם קוברים את כל אותם אנשים מאותה קבוצה

תפקידי קבוצות המוצא

- קבוצות המוצא הן לרוב יותר מקבוצות קרובים בעלמא, שתכליתן להעניק חמימות ותחושת שייכות.
- בחברות בלתי מתועשות, קבוצות אלו מהוות יחידות עבודה מגובשות המעניקות בטחון ושירותים בעולם בו רבים הקשיים והסכנות.

- לבד מהיותן יחידות כלכליות המעניקות סעד הדדי לחבריהן, עזרה לזקניהן, סיוע בעת נישואין או פטירה, הן גם משפיעות על בחירה או פסילה של בני זוג. הן ממלאות תפקיד בשמירת ערכים דתיים, תוך שימוש בפולחן אבות קדומים, במטרה להדק את הזיקה המשפחתית.

לינאג'

- **לינאג'** – זו קבוצת מוצא המורכבת משארי בשר, היכולים להוכיח את זיקתם הגנאלוגית (אילן יוחסין) להורה קדמון משותף. הזיקה האמורה היא בדרך כלל סוג של מוצא חד-קווי, אך גם אמביליניאלי (למשל המשפחות היהודיות בארה"ב).
- עקרון המפתח הוא **מוצא עם קשר מוכח להורה קדמון משותף**. מכיוון שחברים חדשים נולדים לקרבה ומרעננים את שורותיה, היא אינה חדלה להתקיים עם מות חברה. כשמדברים על לינאג'
- חברי הלינאג' נוקטים בצעדים המחייבים קיום רצוף ומתמיד, ביניהם – רכישת נכסים, ארגון פעולות ייצור, הקצאת סחורות וכוח עבודה, חלוקת סטטוס והסדרת יחסים עם קבוצות אחרות. זהו מכשיר יעיל ורב עוצמה של ארגון חברתי.
- אחד ממאפייניו של ארגון חברתי זה הוא **צביונו האקסוגמי** (אקסו – מחוץ לקבוצה) – מציאת בני זוג לנישואין בלינאג'ים אחרים. עובדה זו תורמת לריסון התחרות המינית בתוך הקבוצה ולשמירת הסולידריות הקבוצתית. כתוצאה מכך כל חתונה היא ברית חדשה בין לינאג'ים התורמת לביצור מעמדם כרכיבים של מבנים חברתיים גדולים יותר. ברור למה בחור מלינאג' אחד נישא למישהי מלינאג' אחר היא בגלל רכוש, השפעה. אחת הסיבות שאפשר לעשות את זה היא כדי לרסן תחרות מינית על בת של לינאג' מסוים

קלאן

- **קלאן** זו קבוצת מוצא גמישה, שכל אחד מחבריה רואה עצמו כצאצא של הורה קדמון משותף (אמיתי או בדוי), אך **אינו יכול להצביע על הקשר הגנאלוגי הממשי** המחבר אותו להורה הקדמון האמור (משום שההורה המייסד חי בעבר רחוק שלא ניתן להשיג מידע על השושלת המובילה אליו). בניגוד ללינאג' - חבריו אינם מרוכזים במגורים משותפים, אולם בדומה ללינאג' – המוצא עשוי להיות פטרילינאלי, מטריילינאלי או אמביליניאלי.
- הקלאן נוצר עקב הריבוי הטבעי המתרחש בלינאג', שכתוצאה ממנו נוצרים קשיים ארגוניים וכלכליים, ולכן מתפלגת הקבוצה ללינאג'ים חדשים קטנים יותר. חברי הלינאג'ים החדשים, ממשיכים בדרך כלל להכיר בזיקתם ההדדית גם לאחר הפילוג.
- משום פיזור הגיאוגרפי של קבוצת הקלאן, אין להם רכוש משותף והקבוצה משמשת לצרכים טקסיים, כאשר חברה מתכנסים למטרות מוגדרות בנסיבות מיוחדות.
- הנישואין בהם אקסוגניים (נישאים תמיד עם מישהו מבחוץ) ופיזורם הגיאוגרפי מאפשר חדירה לקבוצות מקומיות שאינן שלהם.
- העדרם של מגורים משותפים מאלצם להסתייע בסמלים, טוטמים (בעלי חיים, צמחים, כוחות טבע ועצמים) כדי להקנות לחבריהם מושאי הזדהות. משום שאין משהו משותף לקבוצות שונות יוצרים דימוי של משהו שהוא יהיה זה שמאחד אותם למשל הדמוקרטים מול הרפובליקנים בארה"ב אצל אחד יש חמור ואצל האחר פיל – זה נקרא טוטם

טוטמיזם

- **טוטמיזם** – הוגדר על ידי רדקליף-בראון כ"שורה של מנהגים ואמונות, היוצרת מערכת מיוחדת של קשרים בין החברה לבין צמחים, בעלי חיים וגופים טבעיים אחרים, הממלאים תפקיד חשוב בחיים החברתיים".

- גרסה מסוימת של הטוטמיזם אנו מוצאים בקבוצות בייסבול וקבוצות כדורגל בצפון אמריקה כמו גם בסמלים של המפלגות הדמוקרטיות והרפובליקניות בארה"ב. בניגוד לטוטמיזם של הקלאן, סמלים אלו אינם ממלאים תפקיד פולחני וטקסי והשימוש בהם אינו מלווה באמונה בדבר מוצא משותף, או בתחושות של קרבה משפחתית.

אחוות ומחציות

- **אחוה (phratry)** – היא קבוצת מוצא חד קווית (רווחת בקרב האינדיאנים) המורכבת משני קלאנים לפחות. חברי הקבוצה רואים עצמם כצאצאי אב קדמון משותף. בדומה לחברי הקלאן, הם אינם יכולים להצביע בדיוק על קשרי המוצא שלהם להורה הקדמון המשותף, אך מאמינים שהיה קיים.
- כשהחברה כולה מחולקת ל**שתי קבוצות** מוצא עיקריות, ולשתיים בלבד, כל אחת מכונה מחצית (moiety). הם רואים עצמם כצאצאי הורה קדמון משותף, אך אינן יכולים להוכיח זאת על ידי קשרים גנאלוגיים מוגדרים.

שארות בילטרלית וקינדרד

- לנוכח האמור, מובן שבין חברי הלינאג'ים והקלאנים קיימת תחושה ברורה יותר של שארות, מכפי שהיא קיימת בקרב חברי אחוות ומחציות.
- **השארות הבילטרלית**, האופיינית לחברה המערבית ולמספר חברות של מלקטי מזון, מגדירה את השתייכותם ההדדית של שאירים באמצעות שני המינים. הפרט מגדיר את עצמו על ידי שני הוריו, ארבעת הורי הוריו וכן הלאה, ורואה עצמו כצאצאם של הורים קדומים רבים. עקרון זה קושר את הפרט **אנכית** לשמונה סבים **ואופקית** לדודנים ממספר דרגות.

קינדרד

- **קינדרד** – מוגדר כקבוצת שארי בשר, **בעלי זיקה לאדם חי מסוים** וכוללת שאירים מצד האב ומצד האם גם יחד.
- מכיוון שמבנה הקינדרד הוא אופקי ולא אנכי ואיש המוקד על פיו מוגדרת דרגת הקרבה הוא הפרט (אני) אין לראות בו קבוצת מוצא, למרות שהוא מצוי בחברות עם קבוצות מוצא בילטרליות.
- כל השייכים לקינדרד מכונים קרובים משני צדי המשפחה, המתראים באירועים חשובים כמו כינוסים משפחתיים ולוויות. גבולותיו משתנים ונזילים, ובניגוד לקבוצת המוצא החד קווית והאמבילינאלית, זו קבוצת מוצא בלתי מוגדרת.

קבוצות קינדרד

- במהלך חייו של הפרט, הקינדרד שלו משתנה ללא הרף. בנעוריו אדם נמנה עם קבוצת הקינדרד של הוריו ובסוף ימיו הוא מוצא עצמו שייך לקבוצת הקינדרד של בניו ובנותיו ושל אחייניו ואחייניותיו. צביון זמני ובלתי מוגדר זה, מונע מהקינדרד לתפקד כקבוצה, אלא ביחס לפרט הספציפי עצמו.
- בניגוד לקבוצות מוצא, הקינדרד אינו בעל קיום עצמאי והוא עובר מן העולם עם מותו של האדם.
- בחברות לא מערביות, קבוצות אלו עשויות להתארגן למטרות שוד או לצרכי מסחר. הקבוצה מתכנסת לביצוע המשימה, משלימה אותה, מחלקת השלל או הרווח ומתפרקת. קבוצות אלו עשויות לפעול גם כקבוצות פולחן בטקסי חניכה.
- מאחר ובחברות המערביות מייחסים ערך רב לאינדיבידואליזם, חשיבותם של קשרים הדוקים עם קרובים אינה רבה בהן, כפי שהיא קיימת בקרב עמים לא מערביים. לכן, קבוצות הקינדרד שכוחות בחברות מתועשות, שהניידות הקיימת בהן גם היא מחלישה את הקשר עם הקרובים.

השפה הסוציולוגית:

- **משפחה:** מוסד חברתי המאגד יחידים לקבוצות שיתופיות לשם הולדת ילדים וגידולם. ההשתייכות ליחידות חברתיות אלו מושתתת על שארות, קשר חברתי המבוסס על קרבת דם, נישואין או אימוץ, המאגד אנשים למשפחות.
- כיום אנשים מתנגדים לתפיסה המגדירה "משפחה" אך ורק כזוג נשוי עם ילדים, משום שמשמע ממנה שכולם חייבים לאמץ אמת מידה אחת של התנהגות מוסרית.
- מהי משפחה ומה אינה משפחה, זו שאלה מוסרית בויכוח המתחולל בימים אלו על ערכי המשפחה.
- דעת קהל ופסקי דין של בתי משפט נוטים היום לאמץ הגדרה רחבה וכוללת יותר של "יחידה משפחתית".
- בחברה הטרומ תעשייתית נתפסו קשרי המשפחה בהקשר הרחב של המשפחה המורחבת שכללה הורים, ילדים ושאיירים אחרים.
- התיעוש שהגביר את הניידות הגיאוגרפית ואת הניעות החברתית, עודד את יצירתה של המשפחה הגרעינית המורכבת מהורה אחד או שניים, ומילדיהם.
- בארצות מסוימות הקציבו כסף רב לתכניות רווחה חברתית, כאשר הממשלה קבלה עליה כמה מתפקידיה של המשפחה (שוודיה, למשל).

דפוסי נישואין

- נורמות חברתיות שונות וגם חוקים מגדירים היום מי הם בני זוג הראויים לנישואין.
- **אנדוגמיה:** נישואין בין אנשים הנמנים עם אותה קטגוריה חברתית. היא מגבילה את המועמד לנישואין לקטגוריות חברתיות זהות, בהתייחס לגיל, גזע, דת או מעמד חברתי. ההגיון העומד מאחורי גישה זו – בעלי עמדה חברתית שווה מורשיים אותה לצאצאיהם וכך נשמרים הדפוסים החברתיים המסורתיים.
- **אקסוגמיה:** מתן היתר לנישואין בין אנשים הנמנים עם קטגוריות חברתיות שונות. גישה זו מסייעת לגיבוש בריתות מועילות ותורמת לדיפוזיה חברתית.
- חוקי החברות המתועשות של ימינו מחייבות **מונוגמיה** – נישואין בין שני בני זוג בלבד. לנוכח ריבוי הנישואין והגירושין בחברה המערבית – **מונוגמיה סדרתית**, היא תיאור מדויק יותר של המציאות.
- חברות טרום תעשייתיות באפריקה ובדרום אסיה, התירו **פוליגמיה** – נישואין המאחדים שלושה אנשים או יותר. בחברות אלה נפוצה בעיקר **הפוליגיניה** – נישואין בין גבר אחד לשתי נשים או יותר.
- החברות המוסלמיות באפריקה ובדרום אסיה, מתירות לגברים לשאת עד ארבע נשים, אולם רק מתי מעט מסוגלים לפרנס מספר נשים על ילדיהן.
- **פוליאנדריה** – נישואין בין אישה אחת לשני גברים או יותר. זהו דפוס נדיר ביותר, דוגמתו ניתן למצוא בטיבט, בה העיבוד החקלאי קשה. דפוס זה מונע פיצול הקרקע לחלקות קטנות שאינן מספיקות לכלכלתה של משפחה, ומאפשר את חלוקת נטל העבודה החקלאית בין גברים רבים. דפוס זה קשור למנהג של הפלת עוברים והמתת תנוקות ממין נקבה, משום שהתמעטות האוכלוסיה הנשית מאלצת את הגברים לחלוק ביניהם את הנשים.
- במבט היסטורי, מרבית חברות העולם התירו יותר מדפוס נישואין אחד, אולם הצורה הנפוצה ביותר להתקשרות הייתה המונוגמיה.

- עדיפות זו, משקפת שתי עובדות חיים מכרעות:
- הנטל הכלכלי הכבד, הכרוך בפרנסת מספר רב של בני זוג וילדיהם.
- השיוויון המספרי השורר פחות או יותר בין המינים.

דפוסים מגורים

- בחרות הטרום תעשייתיות מרבית הזוגות שנישאו התגוררו עם הורי הבעל או האישה, עובדה שהעניקה להם סיוע כלכלי וביטחון.
- מרבית החברות קיימו נורמה של פטריילוקליות – דפוס מגורים שבו זוג נשוי חי עם משפחת הבעל או סמוך לה.
- חברות אחרות (דוגמת האינדיאנים) העדיפו נורמה של מטריילוקליות – דפוס מגורים שבו זוג נשוי חי עם משפחת האישה או סמוך לה.
- הגורם לבחירת דפוס מסוים נבע מגורמים הקשורים להגנה בעיקר כמו גם לכלכלה.

דפוסים סמכות

- יתרונם של הדפוסים הפוליגיניים, הפטריילוקליים והפטרייליניאליים ברחבי העולם, משקף למעשה את נוכחותה הכלל עולמית של הפטריארכליות.
- למרות עוצמתן הניכרת של נשים ואימהות בכל חברה אנושית, מעולם לא התקיימה במקום כלשהו חברה מטריארכלית אמיתית.
- בחברות מתועשות, מתפתחים דפוסים משפחה שיווניים יותר, לנוכח הצטרפות הנשים לכוח העבודה.
- אולם, הורים עדיין נוהגים להעניק לצאצאיהם את שם המשפחה של האב.

המשפחה:

נקודת מבט סטרוקטורלית-פונקציונאלית

- על פי גישה זו המשפחה משמשת כעמוד השדרה של החברה:
1. המשפחה היא זירת החיברות הראשונה והעיקרית.
  2. הסדרת הפעילות המינית: לצורך שמירת קשרי שארות וקיום זכויות הקניין. איסור גילוי עריות, כנורמה תרבותית האוסרת יחסי מין או נישואין בין שארים מסוימים. (בעולם העתיק משפחות האצולה של מצרים, האינקה והוואי, ראו אפילו בחיוב נישואין בין אח ואחות).
- מכיוון שרק האדם מקרב כל בעלי החיים אוסר גילוי עריות, נראה כי סיבות המפתח לאיסור זה הן חברתיות:
- האיסור מפחית למינימום את התחרות המינית בתוך המשפחה.
  - האיסור מאלץ אנשים להתחתן מחוץ למסגרת המשפחתית המיידית וכך מעודד גיבוש בריתות רחבות יותר.
  - מאחר והשארות מגדירה את זכויותיהם וחובותיהם של בני אדם זה כלפי זה, איסור נישואין בין שאירים קרובים, מונע התהוות אנדרלמוסיה מוחלטת.
  - הקניית עמדה חברתית – המשפחה היא זו המעניקה לילדים את המיקום החברתי. היא המקנה את הזהות החברתית המבוססת על גזע, אתניות ומעמד חברתי. ההשתייכות למשפחה מעניקה זכויות ירושה ברורות, בעיקר כשלהורים עמדה חברתית שווה, ומאפשרות העברתן ללא זעזועים מהורים לילדים.

□ הענקת ביטחון חומרי ורגשי – המשפחה משמשת כמקור של הגנה פיזית, תמיכה רגשית וסיוע כספי.

הבקורת על גישה זו:

1. היא מתעלמת מהרב גוניות הרבה של חיי המשפחה בחברה המערבית.
2. היא אינה מבחינה ביכולתם של מוסדות חברתיים אחרים לענות לפחות על חלק מהבעיות הקשות של חיי המשפחה.
3. צורות המשפחה הממוסדות מעודדות פטריארכליות וכרוכות במידה לא מבוטלת של אלימות.
4. הן מסכנות את בטחונם העצמי, בריאותם ורווחתם של קרבנות רבים – בעיקר נשים וילדים.

המשפחה: על פי גישת הקונפליקט החברתי

גם גישה זו רואה במשפחה גורם מרכזי בפעילותה של החברה. המצדדים בגישה, אינם רואים את התועלת שבקיומה אלא, חוקרים את תרומתה להנצחת אי השיוויון החברתי:

1. רכוש והורשה – גישה זו מייחסת את התהוות המשפחה לצורך להגדיר יורשים ולאפשר לגברים (בעיקר מהמעמדות הגבוהים) להוריש את רכושם לבניהם. מכאן, שמשפחות מבססות את ריכוז העושר ומשעתקות את המבנה המעמדי בכל דור ודור.
2. פטריארכליות: המשפחה הופכת את הנשים לרכוש המיני והכלכלי של הגברים ובכך מאפשרת לגברים לדעת מי הם יורשיהם כמו גם לפקח על מיניותן של הנשים.
3. גזע ואתניות: קטגוריות גזעיות ואתניות תעבורנה מדור לדור רק אם אנשים יתחננו עם הדומים להם. לפיכך, נישואין אנדוגמיים מחזקים הן את ההירארכיה הגזעית והן את האתניות בכל חברה.

הביקורת על גישה זו:

1. ניתוח המשפחה מנקודת המבט של הקונפליקט החברתי, חושף את תפקידה בהנצחת אי השיוויון בחברה.
2. שתי הגישות (הפונקציונאלי-סטרוקטורלית וגישת הקונפליקט החברתי) רואות במשפחה מערכת מבנית-סטרוקטורלית, בעלת השלכות מרחיקות לכת על חיינו.

ניתן לאמץ או לדחות כל אחת מנקודת המוצא הללו

המשפחה: על פי גישת האינטראקציה הסימבולית

על פי גישה זו המשפחה הינה זירה של מגעים בין יחידים היוצרים פסיפס משתנה של משמעויות. אנשים בונים את חיי המשפחה ובוראים מציאות קיומית המשתנה ממקרה למקרה ומיום ליום.

- השורה הארוכה של פעילויות משותפות בין בני המשפחה לאורך זמן, אמורה להצמיח ביניהם קשרים רגשיים. העובדה שההורים מטילים מרות על הילדים הצעירים חוסמת את נתיבי התקשורת ביניהם. אולם, כשהצעירים מגיעים לגיל בגרות, היחסים "נפתחים" בדרך כלל ובני המשפחה מכירים בצורך לדאוג זה לזה.

המשפחה: על פי גישת החליפין החברתי

גם נקודת ראות זו מתמקדת ברמת המיקרו ומציגה את החיזור והנישואין כצורות של משא ומתן. גישה זו גורסת שאנשים שואפים להגיע ל"עסקה" מוצלחת בבחירת בן זוגם.

- משיכה גופנית הייתה ונותרה אחד הממדים החיוניים של החליפין החברתי.

- בחברות הפריארכליות ברחבי העולם, יופיין של הנשים היה מאז ומעולם מטבע עובר לסוחר בשוק הנישואין.
- שוויים של הגברים לעומת זאת נקבע באורח מסורתי על פי האמצעים הכלכליים העומדים לרשותם.
- לאחרונה, עקב הצטרפותן של יותר נשים לכוח העבודה, פחתה תלותן בגברים כמפרנסים להן ולילדיהן. תנאי החליפין של הנשים נעשים אפוא דומים לאלו של הגברים.
- אימוץ נקודת המבט של גישה זו מאפשר להבין את החוויה האישית של חיי המשפחה ואת התהליך היצירתי שבאמצעותו אנשים מעצבים לעצמם את המציאות.

המשפחה – סיכום

- אופיה של המשפחה בחברה המערבית משתנה על פי המעמד החברתי, הגזע והאתניות. משפחות לטיניות או משפחות מוסלמיות נוטות לקיים קשרי שארות רחבים יותר. בכל הקטגוריות, משפחות אמידות נהנות מהזדמנויות רבות יותר ומתחושה של בטחון כלכלי.
- הג'נדר מטביע חותמו של המשפחה, שכן במרבית המשפחות הבעלים ממלאים את התפקיד הדומיננטי. מחקרים מלמדים שחיי נישואין מעניקים יתרונות רבים יותר לגברים מאשר לנשים.
- אלימות במשפחה, הפוגעת הן בנשים והן בילדים, נפוצה הרבה יותר מכפי שניתן להסיק מן הנתונים הרשמיים. מבוגרים המתעללים בבני משפחתם, הם לרב אנשים שבעצמם סבלו מהתעללות בילדותם.
- בשנות החיים המאוחרות, חיי הנישואין משתנים לאחר עזיבת הילדים את הבית, כדי להקים משפחות משל עצמם. זוגות רבים בגיל הביניים ממשיכים לטפל הן בהורים קשישים והן בנכדים צעירים. השלב האחרון בחיי הנישואין מתחיל עם מות אחד מבני הזוג, לרוב הבעל.
- חיי המשפחה בחברה המערבית היום הם רב גוונים: משפחות חד הוריות, מגורים ביחד (ללא נישואין), זוגות של הומוסקסואליים, זוגות של לסביות ואנשים פנויים, כל אלו התרבו מאד בשנים האחרונות.
- מוסד הנישואין והמשפחה שנויים היום במחלוקת, יותר מאשר בעבר, אך יש לשער שהם ימשיכו לשמש כעמודי תווך של החברה המערבית גם בעתיד

שייקספיר בג'ונגל \ לורה בואנן

חברה מודרנית - הישגית	חברה מסורתית – שיוכית	
דגש על הפרט, אינדיבידואליות, זיוף – זה סטייה חברתית	כבוד, מקום הקבוצה, זכויות פרט, הזיוף לגיטימי	ערכים
נייר מסמך ללא ערך רב, פתיחות מוחלטת לשינויים טכנולוגיים	ייחוס ערך רב למשמעות של נייר – 4 סוגים, מלמד על משמעות רבה לנייר. סגירות בקבוצה	טכנולוגיה
אנונימיות גדולה ומה שמחבר זה הקשר בין אינטרסים	אינטימיות והיכרות גדולה, קשר ראשוני	יחסים קבוצתיים
נישואים מונגמיים – אישה אחת. שינויים מחוץ לקבוצה, היכרות אישית והישגים בשונה משידוך, הזקנים בשוליים החברתיים.	נישואים פוליגמיים – ריבוי נשים ונישואין עם נשים שלא שייכות לקבוצה. שידוך משפחתי – זקני השבט במרכז	נישואין
עפי מצב כלכלי, מעמד חברתי, השכלה	נקבע עפי נסיון, עפי חוכמה, הערכה	מעמד חברתי
מעמד האישה אוטונומי ויש הפרדה מינית בתעסוקה	מעמד האישה תלוי בגבר יש הגדרה ברורה מי עושה מה	הבדלים בין המינים

ההתייחסות ברמת התודעה זהה לגמרי למרות שיש דברים שונים.

המחברת מגיעה לבני שבט הטיב באפריקה ומספרת להם את המלט מתוך הנחת יסוד (שעליה הגיע על סמך השוואת פירוש והבנת המחזה בין אנגלים לאמריקאים) שלהמלט רק פירוש אחד ברור ואוניברסלי. אולם עבור בני שבט הטיב המלט הוא סיפור מוזר וחסר כל הגיון על אף שהיא משנה את תיאורי הדמויות כך שיתאימו לעולם המושגים השבטי שלהם. חוסר ההבנה של הרעיונות המרכזיים בהמלט בגרסתו המקורית אינו נובע מפער בשפה אלא בשל הבדלים במסכמות תרבותיות בין שתי התרבויות (דוג': נישואיהם של אמו של המלט ודודו הינם לגיטימיים לחלוטין ואף רצויים בתרבות של שבט הטיב אולם בתרבות המערבית אינם מוסריים כלל). מכאן שהמסקנה היא שההבנה האנושית תלויה בתרבות בה נמצא האדם.

תינוקות שנשבו \ תמר אלור

מושג שלקוח מתוך התרבות היהודית האורתודוקסית, דרך להסביר כשאר מישהו אינו אשם במשהו, זו דרך להסביר איך הוא נשבה לתוך ממקום שהוא נולד.

המאמר מנסה להסביר את התפיסה האורתודוקסית היהודית ע"י מושגים של מודרניזציה. ישן מול חדש, שימור מול שינוי, קיפאון מול קידמה. זאת חלוקה אופיינית בתפיסה היהודית החרדית את מושג המודרניזציה באופן כללי. תמר אלור מנסה להראות לנו שאפשר לפענח את החיים החרדיים דרך משקפיים של מורכבות תרבותית, ז"א הקהילות החרדיות הם לא עומדות נגד החיים המודרניים אלא מתקיימות כקהילות שהן חרדיות במהותן בגלל שהן חלק משוק תרבותי פתוח שמאפיין חברה דמוקרטית. הקהילות לא מסתגרות בתוך עצמן במובן שהן מתרחקות (לפי ההסבר של תמר) אלא הן מתאפיינות בקבוצה בתוך שלל האפשרויות שיש לנו בחברה מודרנית. באופן כללי ניתן לומר שהחברה החרדית יוצרת לעצמה גבולות חברתיים ברורים ובאופן הזה היא יוצרת את הסביבה שבה היא מתקיימת. המודעות של החרדים לכך שהם חיים בארץ בקרב יהודים שלא שומרים מצוות היא הבעיה המרכזית של המרחב האנושי שלהם. בעבר חיו כמעט כל היהודים עפ"י ההלכה אבל מאז שהם חיו עפ"י ההלכה קרו ליהדות 3 אסונות עפ"י התפיסה החרדית: 1- ההשכלה. כי ההשכלה פתחה את הדלת לעולם אחר, יש מדע, חשיבה... 2. – השואה – הכחידה את כל הקהילות היהודיות המסורתיות שהיו פעם במרכז אירופה. 3 – קיומה של הציונות – של ארץ ישראל. ההגשמה של הציונות מבחינת זה בעצם השתלטות החילונית על הארץ, כך הם רואים את האסון של הקמת א"י.

כתוצאה מכך הם רואים הרבה התבוללות לאומית קולקטיבית. הבעיה הנוספת של ישראל של היום היא שהקבוצות הדתיות האורתודוקסיות חיות בתוך קבוצה שמכנה את עצמה כיהודית אבל לא מקיימת את המצוות עפ"י ההלכה (לא לנסוע בשבת, לשמור כשרות... (למרות שהוא מכנה את עצמו יהודי הוא גם מוגדר ככזה עפ"י ההלכה – פרדוקס!! איך זה ייתכן שמוגדר יהודי עפ"י ההלכה אבל לא מקיים את המצוות לפיה???!!

המצב הזה יוצר עבור הציבור החרדי מצב מיוחד שבו האנשים מסביבם הם בו זמנית גם אחים וגם פורשים, כלומר גם שותפים וגם בוגדים. גם בני ברית וגם אויבים. זהו מצב שיוצר מצוקה קשה וחלקם מעדיפים לחיות בניו יורק למשל בגלל ששם הכל מוגדר וברור. החיים בישראל יוצרים לחרדים מצבים פרדוקסליים והם מצדם מנסים ליצור מנגנונים שייצרו עבורם תחומים של בידול (הבדל). המושג "תינוקות שנישבו" משמש עבורם מפתח לפענוח הפרדוקס של היהודים החילוניים. הקטגוריה של תינוקות שנישבו הם מסווגים לתוכה את כל היהודים שנולדו למסגרות חילוניות ולא קיבלו מעולם חינוך דתי. החילוניות שלהם מפורשת באמצעות המושג הזה כמצב מולד ודרך חיים שאין בה לא כוונה ולא בחירה ולכן הם לא אשמים. נשמע הגיוני לגמרי!

דרך החיים החילונית נתפסת על ידם כטעות מצערת שהזמן גרם לה. באמצעות טיעון זה נדחה הרעיון שקיימות דרכים שונות לחיות כיהודי ולכן לא מתייחסים לחילוניים כאל כופרים אלא אפשר להתייחס אליהם בהתעלמות או בהסתייגות בסלחנות פטרנליסטית (שאני יהודי מאיכות אחרת ואתה יהודי מאיכות אחרת – נחות יותר, תוך ניסיון לעשות להם קירוב ותשובה) כך מתייחסת היהדות החרדית כלפי מי שאינו חרדי.

ההתייחס לקיבוצים: צורת החיים בקיבוץ כמסגרת של חיים טוטאליים, כוללניים, הם חיים הוליסטיים, שלמים – שיש בהם לכידות חברתית. יש בחיים האלה סוג של הקבלה. משום שיש הקבלה בין החיים הקיבוציים לחיים החרדיים, הקיבוצני יקים התפסים כקיבוצניים, וואלו שמיסדו תופעה חברתית חלופית לאורך החיים החרדי.

ההתייחס לחוזרים בתשובה: הם מוצגים כמי שמיצו את נתיב החילוניות עד הסוף. (נסעו להודו, סמים, קשרים מיניים... – פרדוקס של כל מה שהיהדות האורתודוקסית אוסרת. העובדה הזאת נזקפת לחובתם למרות החזרה שלהם בתשובה שמייצגת התרוממות והתחדשות דווקא העובדה שרוב הציבור החילוני נמנע מלחזור בתשובה פעולת כבומרנג על החוזרים בתשובה עצמם כי הכי קיצוניים הם אלו שהגיעו לתשובה לאחר שלקחו את החילוניות והלכו איתה הכי רחוק שאפשר ללכת. הזוהמה בה הם שהו לפני ההזדככות (זך) עם החזרה בתשובה לא נשכחת אצל החרדים עצם קיומם של החוזרים בתשובה מאיים על החרדים. למה? כי אם כל היהודים יחזרו בתשובה, מי יהיה יהודי אמיתי??

לסיכום:

- המאמר מנסה להציג את החברה החרדית כחלק בלתי נפרד מחברה פלורליסטית רב צדדית ולא כקבוצה יוצאת דופן
- החרדים הם חלק מקבוצה יהודית שחיה עפ"י דיני ההלכה. עובדה זו יוצרת מצב פרדוקסלי עבור החרדים וכדי להילחץ מהפרדוקס הזה הם הופכים את החילוניים ל"תינוקות שנישבו" כאלו שאין להם לא מודעות ולא אפשרות בחירה.
- בשולי החברה קיימים מחפי אמת שימצאו את האמת בדת. כמו למשל החוזרים בתשובה שמחיר הטעות שלהם לעולם יתנוסס על מצח ולכן "לא יתחתנו בהם" והקיבוצניקים גם הם נמצאים בשוליים והם טועים בדרך

חברת קרן רחוב \ ויליאם וייט

נקודת ההנחה היא כי אם חוקר מתגורר במשך תקופה ממושכת בקהילה אותה הוא חוקר משתלבים חיי הפרטיים במחקרו. רעיונות המחקר צומחים בחלקם ממעורבותנו לגבי הנתונים ומהימצאותנו בתוך שדה המחקר.

וייט מנסה לחקור חברת עוני. תחילה הוא מנסה לחזור אליה על ידי בדיקת דירות למגורים וניסיון לפתח דיאלוג עם בעלי הבתים. שנית הוא הולך לפאר במלון של האזור ובו מנסה ליצור קשר עם נשים שיספרו לו על המקום. בשלב זה מבין כי פנה למקום אליו לא נכנסים אנשי המקום כלל. מנסה דרך עובדים סוציאליים שיפגישו אותו עם האנשים. דרך אחת העו"ס מגיע לאדם בשם דוק.

וייט מגיע לתובנה כי " רק אם אוכל להכיר את האנשים מקרוב וללמוד את בעיותיהם , אוכל להבין את מצבם." דוק מציע להשיג עבורו את המידע בעוד וייט יהיה יותר צופה מן הצד.

וייט מחליט כי עליו לגור בתוך השדה ולא לערוך בו ביקורים מתוכננים מראש. הוא שוכר חדר בבית משפחה מקומית, חדר של בן המשפחה העובר לחלוק חדר עם מישהו אחר. המשפחה מאמצת אותו כבן "המשׁיך וסיפר כי אמא רואה בי חלק מהמשפחה". אב המשפחה עוזר לו ללמוד איטלקית שהיא שפת המקום.

המחקר התמקד בדור הצעיר של דוברי האנגלית בשכונה.

לימוד השפה יוצא הבנה אשר מפחיתה את הסיכוי לביקורת – מבחינת הסתכלות תושבי המקום על החוקר.

וייט היה אוכל במסעדת המשפחה – דרך לפגוש עוד מאנשי המקום.

מצא את עצמו מבין יותר ויותר בהילכות המקום ומקובל יותר כחבר בחברה זו. חלק מחבורת רחוב נרטון. יצא עם בנות המקום וגילה שעבורן החיים במקום קשים יותר מלגברים, לא היו חופשיות לעשות כרצונן, חלמו על יציאה ממעגל עוני זה.

מצא כי " התקבלתי באזור הייתה תלויה יותר בקשרים האישיים שיצרתי מאשר בכל הסבר שיכולתי לתת".

חשובה תמיכת אנשי מפתח בקבוצות או בארגונים הנחקרים. וייט חיפש בכל קבוצה את המנהיג וגילה כי הוא יכול ללמוד הרבה ע"י שיתוף פעולה עמם.

דוק הפך למשתתף פעיל במחקר – מבטל את האינסטינקטיביות במעשיו- הפך מודע ולא אמין.

על אף שלמד כי במהלך ראיונות בין אם פורמלים ובין אם לא, יש לשמור על אובייקטיביות, ההשתלבות בחיי השדה דרשה ביטול כלשהו של אובייקטיביות זו. למד כי לא תמיד צריך לשאול את השאלות וכי חיים בשדה מובילים לתשובות, על דרך הניסיון.

בתחילה בעייתו הייתה החדירה לשדה, אחר כך הפכה להיות מידת מעורבותו בשדה – " האנשים לא ציפו שאהיה בדיוק כמותם, ולמעשה נהנו לעמוד על ההבדלים שבינינו".

עבודת השדה הופכת למורכבת יותר כאשר החוקר מנסה לחקור יותר מקבוצה אחת. לעיתים עשוי להיווצר קונפליקט בין הקבוצות ואז יצפו ממנו לנקוט עמדה.

כאשר בא למיין את המידע והנתונים שצבר, בחר למיין על פי קבוצות חברתיות – "מועדון הקהילה האיטלקי", נרטונים וכו'. מצא חשיבות רבה באפשרות לקשר את עמדת הפרט לקבוצה אליה שייך.

יעילותם של סמלים \ קלוד לוי שטראוס

שטראוס מציג בפנינו מבנים תרבותיים, מבנים אוניברסליים.

מזכיר שם את "השמן" - מרפא דת בטקס פולחני והוא נמצא בחברת ילידים מדרום אמריקה. הוא זהה לפי דעתו של שטראוס לטיפול של הפסיכולוג שמעניק

השמן מספק שפה באמצעותה מבטא החולה מצב נפשי שיוצר תהליך פזיולוגי שמצוי בערך בין רפואה פיזית מודרנית לבין ריפוי פסיכולוגי כמו בפסיכואנליזה. מכאן ששטראוס משווה בין שמנים לבין רופאים פסיכיאטריים והוא גורס שבשני התהליכים המטרה היא לעלות לרמת המודעות כל מיני תחושות בלתי מודעות של אנשים שהם הדחיקו את התחושות האלה כתוצאה מלחצים פסיכולוגיים או כתוצאה ממצבים גופניים שהתרחשו כתוצאה מלידה . כמו הפסיכואנליסט, גם השמן מאזין יוצר קשר ישיר עם התודעה של המטופל וקשר בלתי ישיר עם התת מודע שלו.

מטרת הריפוי הפסיכואנליטי כמו גם הריפוי של השמן הי ליצור חוויה באמצעות בניית מיתוס שעל החולה לחוות אותו.

השיחה בין המטפל למטופל נערכת בשפת הסמלים שהם דימויים מילוליים וכך נוצרים המיתוסים. היעילות של הסמלים מבטיחה התפתחות הרמונית בין מיתוס לבין פעולה כצמד של ניגודים. השמן – מספק את המיתוס, בעוד החולה המתרפא- מספק את הפעולה.

לראות משמע – להאמין \ אלן דאנדס

דאנדס מתייחס להנחה התרבותית בדבר עליונותו של חוש הראיה לעומת חושים אחרים. בחברה האמריקאית קיימת העדפה ברורה של האלמנט החזותי ועל –כך נתפס חוש הראיה כחוש הדומיננטי. חשוב לזכור! התפיסה החושית שלנו היא יחסית ולא מוחלטת ומכיוון שהתפיסה שלנו היא כזו, היא תלויה בקטגוריות קוגניטיביות שמשפיעות עלינו.

קיימים הבדלים תרבותיים בהתייחס לקטגוריות קוגניטיביות, באמצעותן מוגדרים החושים שהם לכאורה אמורים להיות זהים בכל התרבויות. המחבר מראה לנו את ההשפעה של ההתייחסות התרבותית האמריקאית לכלל החושים ובמיוחד את התפיסה שלהם את חוש הראיה כחוש הדומיננטי. ההשפעה התרבותית היא כמעט חלק מובנה מהאישיות שלנו כבני אדם.

חג המימונה מהפריפריה אל המרכז \ רחל שרעבי

ההיבט של שרעבי במאמר מתאים להיצגי תרבות וסמלים. כל החג משופע בהיצגים. באותה מידה המאמר מתאים גם להסתגלות ומשמעותה כהסתגלות לסביבה. בסופו של דבר החשיבות העמוקה של המשמעות של מימונה יש כמה דברים:

- חלחול תרבותי שעובר מקבוצת מיעוט לקבוצה דומיננטית בחברה
- שימוש מניפולטיבי לצרכים פוליטיים של היצגים תרבותיים של קבוצה חלשה בתוך החברה
- יחד עם זה יש גם חוכמה של מיעוט לדעת להפוך היצגים תרבותיים שלו לכוח פוליטי ולהשפעה

פולחן הגוף של ה"יאקירמא" \ הורס מיינר

האנתרופולוג פוגש במסגרת עבודתו צורות מגוונות של התנהגות אנושית, כך שקשה

להדהימו ע"י הפגנת התנהגות אקזוטית. אמונותיהם ופולחניהם המאגיים של שבט ה"יאקירמא" הם כה יוצאי דופן עד שניתן לתארם כדוגמא לקיצוניות אליה יכולה להגיע ההתנהגות האנושית.

פרופ' לינטון הסב לראשונה את תשומת לב האנתרופולוגים לפולחנים של שבט ה"יאקירמא", אך הבנת תרבותו של שבט זה עדיין לוקה בחסר. זהו שבט הממוקם בצפון אמריקה, באזור הסמוך לשבטים קנדיים כגון: יאהורי, קארי, טרהומרה, ארואקי וכו'.

מוקד דאגתם של ה"יאקירמא" הוא מראה הגוף ובריאותו. אמנם דאגה זו אינה יוצאת דופן, אך הצדדים הטקסיים והפילוסופיה הנלווית אליהם הינם מיוחדים במינם. האמונה הבסיסית המונחת ביסודה של החברה הינה כי גוף האדם הוא מכוער ונוטה באופן טבעי למחלות ולחולשות. כיוון שהאדם כלוא בתוך גוף כזה, נותרת לו רק תקווה אחת לשיפור מצבו של הגוף - שימוש בהשפעתם העזה של הפולחנים והטקסים.

בכל בית ישנו מקדש אחד או יותר המיועדים למטרה זו. בבתיהם של חשבי העדה ישנם מקדשים אחדים, ולמעשה, רמת הרווחה של בית מסוים מתוארת על פי מספר המרכזים הפולחניים הנמצאים בו. רב הבתים בנויים באופן צנוע ואפור, אך קירות המקדשים של העשירים מכוסים בכל מיני אבנים צבעוניות והעניים יותר מחקים את העשירים ע"י כיסוי קירות מקדשיהם בלוחות חמר. לכל משפחה יש לפחות מקדש אחד, אך הטקס אינו מתנהל כטקס משפחתי אלא כטקס פרטי וסודי. נהוג לשוחח על ביצוע הפולחן רק עם ילדים קטנים הנמצאים עדיין בתקופת לימוד הפולחן.

האנתרופולוג הצליח ליצור אמון רב בקרב הילידים, עד שהורשה לבדוק את המקדשים וגם ניתן לו הסבר על אודות הפולחנים השונים. לב המקדש הינו קופסא או ארגז שנבנה אל תוך הקיר. בארגז זה שמורים כל הקמעות והשיקויים המאגיים, אשר בלעדיהם על פי השקפתם - אין הילידים יכולים להישאר בחיים. ניתן להשיג תכשירים אלו אצל בעלי מקצוע מומחים. בעל הכוח הרב ביותר ביניהם הוא איש המרפא. הוא מקבל מתנות יקרות-ערך עבור שירותיו. איש המרפא אינו מספק ישירות את החומרים המרפאים ללקוחותיו, אלא מחליט מה יהיה הרכבם. את החומרים הוא רושם בשפה עתיקה וסודית. רק איש המרפא והמומחה לעשבי המרפא, אשר מספק את התכשיר הנדרש תמורת מתנה נוספת, מבינים את הכתוב. לאחר השימוש בתכשירים אין מסלקים את שארית התכשיר, אלא מניחים אותו בארגז הקסמים אשר במקדש הביתי. כל אדם מרכין את ראשו בפני ארגז הקסמים, מעררב מיני מים קדושים בתוך האגן ומבצע פולחן טיהור קצר. את המים הקדושים מקבלים ממקדש המים של כלל הקהילה, שם מבצעים כהני דת טקסים ממושכים כדי שהנוזל יהיה טהור ויתאים לשימוש פולחני.

בין מומחי המאגיה, אם כי נחותים מעט מאנשי המרפא, מצויים מומחים אשר את הגדרת תפקידם ניתן לתרגם כ"אנשי פה קדושים". אנשי ה"יאקירמא" מוקסמים מן העיסוק בענייני הפה, ובמקביל נתקפים פחד כמעט חולני ממה שקשור בו. הם סבורים כי למצבו של הפה השפעה על-טבעית על כל היחסים החברתיים. הם סבורים כי בהעדר טקסי הפה ינשרו שיניהם, ידממו החניכיים ויצטמקו הלסתות. כמו כן הם מאמינים כי כתוצאה מכך יעזבו אותם חברים ויבגדו בהם אהוביהם.

פולחן הגוף היומי, המבוצע ע"י כל בני ה"יאקירמא", כולל גם פולחן פה שיראה לזר דוחה ביותר. דווח לי כי פולחן זה מבוצע באמצעות הכנסת קבוצת שערות לפה, ערבובם עם אבקות מאגיות שונות, וחזרה על מספר תנועות מאגיות שמוכתבות ע"י אנשי הפה הקדושים.

נוסף על פולחן הפה הפרטי, מבקרים בני ה"יאקירמא" פעם או פעמיים בשנה אצל איש הפה הקדוש. לכוהנים אלו יש מערכת של אביזרים הכוללת מרצעים, מקדחות ודקרים. השימוש באביזרים אלו לשם הוצאת כוחות הרע שבפה מלווה בטכס עינוי בל-יתואר. איש הפה הקדוש פוער את פיו של הבא אליו, מגדיל את החורים בשיניו ושם בהם חומר מאגי. לדעת ה"יאקירמא" נועדה פעולה זו לעצור את הריקבון ולמשוך ידידים. אפיים הדתי של טכסים אלו ניכר מן העובדה שה"יאקירמא" חוזרים אל איש הפה הקדוש מדי שנה, למרות שתהליך ריקבון שיניהם נמשך. יש לקוות שכאשר ייערך מחקר מעמיק על ה"יאקירמא", תיערך גם בדיקה יסודית של מבנה אישיותם.

חלק מסוים של פולחן הגוף מתבצע רק ע"י גברים. בפולחן זה מגרד הגבר את פניו בעזרת מכשיר חד. טכסים נשיים מיוחדים המצטיינים באכזריותם מבוצעים רק ארבע פעמים בחודש. במסגרת פולחן זה מכניסות הנשים את ראשיהם לתנורים קטנים ואופות אותם בהם למשך שעה.

לאנשי מרפא יש מקדשים מיוחדים בשם "מילוח-תיב". בכל קהילה יש מקדש כזה, ואת הטכסים המורכבים הדרושים במקרה של מחלה רצינית מבצעים אך ורק במקדשים אלו. בטכסים אלו משתתפים אנשי מרפא וקבוצת כוהנות הסובבות בחדרי המקדש והיכליו בלבוש מיוחד. הטכסים במקדש זה הם אכזריים במיוחד. מפליא הוא שחלק מהילידים הנכנסים למקדש חולים, אכן מחלימים.

ילדים קטנים מתנגדים בדרך-כלל להכנסתם למקדש, והם סבורים שהם נכנסים לשם כדי למות. למרות עובדה זו, מוכנסים מבוגרים חולים על מנת לעבור טיהור טכסי ממושך, אם הם יכולים להרשות זאת לעצמם. לא חשוב מהי חומרת המחלה ומהי מידת החירום של המקרה; שומרי המקדש אינם נותנים להיכנס אליו, אם החולה אינו מפקיד בידיהם מתנה נדיבה, ואפילו לאחר שנכנס ועבר בהצלחה את כל הטכסים, אין מתירים לו לצאת עד שישאיר מתנה בידי השומרים.

כשנכנס בן ה"יאקירמא" למקדש, עליו לפשוט את בגדיו. בחיי היום-יום נמנע בן ה"יאקירמא" לחשוף את גופו בפרהסיה. פעולות רחצה והפרשה מבוצעות רק במקדש ומהוות חלק מפולחן הגוף. הסרת מעטה הסודיות בזמן הכניסה למקדש ה"מילוח תיב" גורמת להלם פסיכולוגי.

גבר שאפילו אשתו לא הייתה עדה מעולם לביצוע פעולות הפרשה שלו מוצא עצמו עירום ונעזר בכוהנת קדושה כשהוא מבצע פעולת הפרשה לתוך כלי מקודש. טיפול טכסי זה נחוץ משום שהמכשף זקוק להפרשות לצורך מהלך הטיפול. מדי פעם נועץ איש המרפא מחטים מאגיות בבשר הלקוח. לעתים הורגים הטכסים את בן ה"יאקירמא", אך אין זה מפחית את אמונתם באנשי המרפא.

סוג נוסף של כוהני דת הם "המקשיבים". מגרשי שדים אלו הם בעלי כוחות לגירוש שדים השוכנים בראשי המכושפים.

הם מאמינים שהורים מכשפים את ילדיהם, ובמיוחד האימהות. הן חושדות בכך שהן ממיתות קללה על ילדיהן תוך לימוד פולחני הגוף הסודיים. המאגיה הנגדית של מגרש השדים מצטיינת בהעדר טכסיות. הלקוח מספר את צרותיו ופחדיו ל"מקשיב", ותחילה הוא מצביע על הקשיים הראשונים הזכורים לו. רמת הזיכרון שמפגינים בני ה"יאקירמא" במפגשים אלו ראוייה לציון.

אצל בני ה"יאקירמא" מגע מיני מהווה טאבו כנושא לשיחה. נעשים מאמצים למניעת הריון ע"י שימוש בחומרים מאגיים או ע"י הגבלת המגע המיני לתקופות מסוימות של מחזור הירח. רק לעתים רחוקות נכנסת אישה להריון.

בתקופת ההריון מתלבשות הנשים באופן שיטתיר את מצבן המיוחד. הלידה מתרחשת בסודיות, ללא עזרת קרובים או בני משפחה, ורב הנשים אינן מיניקות את תינוקיהם. סקירתנו מצביעה על כך שבני שבט ה"יאקירמא" הינם מוכי מאגיה. קשה להבין כיצד הצליח שבט זה להתקיים לאורך ימים אל מול נטל כבד זה. אבל אפילו מנהגים כה משונים מקבלים משמעות, כאשר בוחנים אותם לאור דברי האנתרופולוג הידוע, מאליובסקי:

"כאשר אנו מסתכלים ממרום חברתנו על חברות אחרות, קל להבחין בפרימיטיביות ובחוסר הרלבנטיות של המאגיה. אך בהעדר הנחית המאגיה, לא יכול היה האדם הקדמון להתגבר על הקשיים המעשיים שעמדו בדרכו ולהעפיל לשלבי התפתחות תרבותית רמים יותר"

השמן והרזה \ רובין

המאמר דן בשינוי זהות ללא טקס מעבר ממוסד, ללא טקס מעבר שיש לו היסטוריה שהתרחשה לאורך שנים

- היחיד במקרה הזה מבצע טקס הגדרה אישי ופרטי ומאשר לעצמו באמצעות הטקס את הזהות החדשה שלו – ברגע שהוא עובר את הטקס הוא מקבל את אישור החברה
- המאמר עוסק בטקס במובן של מעשה של יחידים שיעיקרו של הטקס הוא התוכן הסמלי שמסתתר בתוך המעשה
- טקס מעבר עפ"י ואן גנפ (ההולנדי הראשון שהגדיר את משמעות טקס מעבר בשנות ה-33), זהו טקס המלווה כל שינוי במקום, בזמן במצב ובגיל. השלבים עליהם דיבר הם: שלב הניתוק – פרידה מהמצב הקודם, שלב שני – שלב לימינלי (סיפי) – המצב שלאחר היציאה מהשלב הקודם ועוד לפני הכניסה לשלב החדש) במקרה זה זהו הניתוח, שלב שלישי – שלב המצב החדש, המיזוג עם הצד שאליו קיוויתי להגיע כתוצאה מהשינוי.

לפי טרנר, השלב הלימינלי הוא שלב שהוא עמום מבחינת המבנה, נמצא לא כאן ולא שם וגם כאן שם בו זמנית, נמצא בין לבין. אני כבר לא שמן אבל עוד לא רזה. מצב של חוסר הגדרה מבחינת איפה עומד האדם בתוך המבנה החברתי

- הגורמים לתיוג שלילי של שמן בחברה:
- ✓ מבחינה רפאית – זוהי מחלה וסכנה לבריאות
- ✓ מבחינה דתית- אדם שמן הוא מישהו שכל הזמן זולל, סוג של חטא, אדם שלא שולט ביצרים שלו
- ✓ מבחינה אסתטית – השמן נתפס כמכוער, אין לו לגיטימציה בחברה שלנו
- ✓ מבחינה מוסרית – אדם שלא יכול להתאפק

במקרה הזה לטקס המעבר ישנן 2 מטרות:

1 – הטקס משמש ככלי לטיפול בחרדות שמתעוררות לפני הניתוח

2- זהו כלי באמצעותו אדם עושה הגדרה מחדשת של העצמי

- השלב שלאחר הניתוח מאופיין או בטקסי ניתוק שהם מבטאים חוסר רצון לזכור את העבר או הפוך – בטקסי מיזוג, שהם מבטאים כמיהה לקבל אישור על הסטטוס החדש
- במה באים לידי ביטוי טקסי פרידה, צילומים של לפני ואחרי, הסעודה האחרונה – כל אלו הם השלבים שקשורים לפני הניתוח, כאשר לאחר הניתוח לא שומרים זכרונות מהמצב הקודם, שורפים דברים. טקסי המיזוג - מדידה מופרזת של בגדים בחנויות, חלק כדי לקנות מלתחה חדשה וחלק כדי להוכיח לחברה שהוא חלק מהנורמלי.

קרב התרנגולים הבאלינזי / גירץ

סוג של טקס תהליך חברתי שיש לו משמעויות עמוקות לאנשים מ-2 נקודות מבט: מצד אחד גירץ – זה שצופה מהצד, ובמקרה זה הוא גם חלק מהתהליך, טבע אותו בעקבות המאמר שכתב, "תיאור גדוש" – הכוונה היא שבו זמנית זהו תיאור של מה שקורה לאנשים ומצד שני מהם המשמעויות של זה כשאר הוא חלק מהתהליך.

- קרב התרנגולים בבאלי, שהא אסור מבחינה חוקית, בעצם ממשיך להתקיים כמו שתיית משקאות חריפים "בתקופת היובש" כמו בארה"ב – בשנות ה-33 היה אסור) כל דבר שמשטר אוסר – הדבר פורח פי כמה יותר) – משווה את זה לקרב התרנגולים אבל האיסור גורם לפריחה של ההימורים סביב הקרבות. אפילו השוואה למריחואנה של היום שאסורה היום. – ככה הקרב הוא חלק מאורח החיים של אנשים שחיו שם.
גירץ עושה השוואה בין תרבותית כשהוא מביא דוגמאות כאלה
- האמירה של גירץ היא שכמו שפניה האמתיות של ארה"ב מתגלים במשחק הכדורת, במגרש גולף, במסלול מרוצים, וכו' כך מתגלים הפנים של הבאלינזי בזירה של קרב התרנגולים הזה. התרנגולים נלחמים רק למראית העין, בפועל זוהי מלחמתם של הגברים
- קיימת השוואה מטאפורית, באמצעות סמל בין המושג של הגבר הבאלינזי לבין התרנגול. עד כדי שקיימת הזדהות פסיכולוגית בין גברים לתרנגולים שלהם. כמו שהבאלינזים מתייחסים לגוף כאל מערך חלקים נפרד בעל חיות עצמית כך התרנגולים נתפסים כפינים) אברי מין זכריים) מנותקים ובעלי תפקוד עצמי, כאברי זכרות ניידים עם חיים משל עצמם, אחרת איך אפשר להתייחס כך לתרנגול?? אין דרך אחרת!!
- קיים קשר מטאפורי רב תחומי בין מה שהתרנגול מייצג לבין האיטיות הסמלית של הבעלים שלו ובין התרבות הבאלינזית שגירץ מתאר אותה בהרחבה רבה
קרב התרנגולים הוא המפגש בין האדם לחיה, בין הגבריות והכוח ההרסני של החייתיות המשוחררת כשכולם מתמזגים יחד בהצגת דמים של שנהא, אכזריות, אלימות ומוות. ככל שקרב הוא במידה רבה יותר קרב בין בעלי סטטוס שווה או בין אנשים בעלי סטטוס גבוה יותר כך הקרב הוא עמוק יותר ופתאום שהם הופכים להיות מוחשיים ואפשר לתפוס אותם. קרה התרנגולים הוא אמצעי הבעה של כל הנושאים האלה, במובן רעיוני, במובן של דימוי ובמובן
קרב התרנגולים הוא ממשי רק לתרנגולים עצמם. הוא אינו הורג אף אחד, אינו משנה את היחסים ההיררכיים בין המשתתפים ואינו גורם לשינוי חלוקת ההכנסות אבל הוא מתייחס לנושאים כמו מוות גבריות גאוה כעס אובדן ומקריות מסדר אותם והופך את כל הנושאים האלה לבעלי משמעות לנושאים שהם גלויים לעין קרה התרנגולים הוא אמצעי הבעה של כל הנושאים האלה, במובן רעיוני, במובן של דימוי ובמובן _____
- הוא לא ממתן תשוקות ולא מחריף אותם, אלא _____
- קרב התרנגולים באמצעות הפראיות הוא מייצג האכזריות ואינסטינקטיביות שהוא מבטא מאפשר להם להביא לידי ביטוי התנהגות והתנהלות שהם לא מרשים לעצמם ביום יום.
- קרב התרנגולים מתייחס ליחסי סטטוס, ועכשיו אנחנו מדברים על יחסים אלו- מדובר בריבוד חברתי-מי נמצא איפה בתוך ריבוד החברה הבלינזית
- ההיררכיה של הגאוה היא הבסיס של השיטה החברתית הפולינזית בכלל כשבאלי הוא אחד מהם ושל שיטת הקאסטות ההינדית. רק במסגרת הקרב יכולים לבוא לידי ביטוי באפן חופשי כל הרגשות עליהם מושתת השיטה הריבודית בחברה הזאת. אם אני נמצא במדרג מסוים ויש לי שנראה למישהו במדרג אחר- באמצעות הקרב של התרנגולים אפשר לבטא את זה. דווקא על האכזריות הבלתי נתפסת _____
- ההתנהגות שלהם מאופיינת בנימוס, במחווות וברמיזות אבל במהלך הקרב מתגלים ביטויים טבעיים ובלתי מוסוים של התחושות שלהם והם מרשים את זה לעצמם רק באמצעות המטאפורה, המסכה השקופה שזאת החיה. אם הם רואים בתרנגול את הבן דמות שלהם, וכלל שהתרנגול אכזר יותר הקרב זה מבטא את התחושות של מי שהם מתחרים נגדו
- ה"מסיכה" של החיה שנלחמת מלמדת עליהם בצורה הכי מוחשית מי הם האנשים האלה.

אנחנו שואלים מבחינה אנתרופולוגית מה אנו לומדים מהקרב ומה המשמעויות שלו?
הצפייה בקרב התרנגולים וההשתתפות בו הוא מעין חינוך רגשי, כי באמצעות הקרב באים לידי השתקפות האלימות הטבועה בהם. על האופן בו נראה את האלימות הזו, על האופן בו משתמשים באלימות הזו וגל על

הקסם שיש בה בגלל העוצמה שלה. הקרב מביא לידי ביטוי כמו פראיות חייתית, ונרקסיזם גברי. תגרת הימורים, יריבויות סטאטוס, השתלבות של המונים וקורבן דם שהציר המקרב בין כולם כרוך בזעם ובחרדה. כל הנושאים באלה לא בראים לידי ביטוי בחיי היום יום שלהם ורק באמצעות הטקס הזה הם יצאים לאור. כאנתרופולוגים אנחנו יכולים לומר שבאמצעות הקרב אנחנו יכולים לראות מה היה קורה בחברה הזאת אם היא הייתה מאפשרת לעצב את התרבות שלה באופן חופשי עפ"י הרגשות שפועלים שלב של כל אחד ממי שהשתתף בקרב. באמצעות הקרב אנחנו לומדים על טבע האדם, על עצמינו. על המקום של האנתרופולוג בכל הסיפור גירץ אומר "התרבות של עם...."

ההגיון שבמדע ובכישוף האפריקאים \ גלקמן

העניין המרכזי של המאמר עוסק בשאלה האם באמת יש איזשהו הבדל בסיסי בין ההגיון האפריקאי של בני האזנדה ואם יש הבדל, ההבדל הזה לא יכול להסביר את השינוי העצום בין שני התרבויות (האזנדה והאירופאי) וגם לא את צורת החשיבה בין שתי התרבויות. גלקמן טוען שאם כבר יש הבדל לדעתו הוא נובע מכך שגדל בחברה שונה שעיצבה גם את ההתנהגות שלו וגם את הדעות שלו. האמונה באמונות תפלות שקיימת גם באירופה מוכיחה, שהאמונה בכישוף ובקסם הם תוצאה של תרבות בה אדם נולד. אם מישהו נולד לתוך חברה שמאמינה בכישוף, החשיבה שלו תהיה שזורה ברעיונות מיסטיים ובמאגיה. גם הכישוף וגם המאגיה הן תופעות חווייתיות יותר מאשר מושגים מופשטים. האמונה בכישוף מסייעת לאפריקאי לענות על השאלה מדוע האסון פגע דווקא בו. כאשר האפריקאי טוען שהכישוף גרם למוות הוא מסביר בסיבתיות והוא מסביר מקריות.

האשמות בכישוף קשורות ביחסים אישיים ומשקפים סכסוכים בתוך החברה. ההאשמות משקפות טינות, ובאמצעות השימוש בכישוף קובעים מי אשם במה שקרה לי כאשר אני מתקשה להסביר את זה.

מכאן ניתן להסיק שתיאוריות הכישוף הינן הגיוניות וסבירות – אפילו אם הן לא נכונות, מכיוון שהן מסבירות מפגש בין שני אירועים ופועלות בתחום שלמדע המודרני אין הסבר – ולכן החשיבות של הכישוף נותנת הסבר למשהו שהמדע לא יכול להסביר.

האפריקאי לא יכול להשתחרר מהתפיסה הזו מכיוון שזה העולם היחיד שהוא מכיר, זו מהות החשיבה שלו ולכן הוא לא יכול לעלות על הדעת שהמחשבה מוטעית או בלתי נכונה. זה בדיוק אותה דרך שבה האדם המערבי מפעיל מערכת של חשיבה מדעית.

טענתו של גלקמן היא שאמונות כאלה יכולות להתקיים בחברה בה אין שוק למכירה עודפים – אין מניעים רווחיים ומוצרים שניתנים לאחסון וגם אין בחברה הזו צריכת מותרות. כתוצאה מכך, אין לחץ לייצר יותר מהדרוש לצרכים האישיים. לדעתו הפחד מהכישוף מונע מהאפריקאים לפתח כישורים

הוא אומר שהאמונה בכישוף משפיעה על ההתנהגות והמחשבה של האפריקאי אבל המוח שלהם פועל בדיוק כמו המוח המערבי רק האמצעים שונים, כישוף בשונה ממדע.

הדיבוק ביהדות \ בילו

יורם בילו עשה סוג של שילוב במחקר בין ההבנה שלו בפסיכולוגיה לבין האפשרות שהוא יכול להסביר תופעות פסיכולוגיות בחברות שונות. מסביר תופעות חברתיות באמצעים פסיכולוגיים. ז"א שהוא טוען שבעצם זה איזשהו מצב נפשי שאדם נתון בו והתרבות והחברה לוקחת את המצב הנפשי הזה לצרכים שלה, באמצעות זה היא יוצרת יותר פיקוח, נותנת הסבר לתופעות שאינה יכולה לחיות איתם וכו'.

ההקשר האנתרופולוגי והקרע של הדיבוק הוא בקהילות אשכנזיות שונות בדרך כלל במרכז אירופה לפני 333 שנה.

כיום חברה מודרנית מאפשרת שלל אפשרויות שלא להתנהג עפ"י הנורמות, ולכן לא תדבר על דיבוק אלא תנסה להסביר באמצעים מדעיים את התופעה. מנק' מבט פסיכיאטרית-נפשית: הדיבוק נתפס כסינדרום (שלל תופעות התנהגותיות, אי אפשר להגיד שזה מחלה מסוימת) של פתולוגיה נפשית.

בהקשר החברתי: אשפר לומר שבדיבוק קיימים היבטים של יחיד ושל חברה כמו גם היבטים של אישות ושל תרבות.

אם נרצה לתת פרשנות פסיכואנליטית נגיד שהדיבוק הוא סוג של דחף והדחף הזה מעורר גם קונפליקט וגם מאפשר להגשים משאלות לב מודחקות.

בהקשר האנתרופולוגי – דפוס תרבותי מובהק שהוא תוצר של השקפות, אמונות, הבנות שמאוד רווחו בקהילות בהם הופיעה התופעה. אילו קהילות? כאלה שיש בהן מבנה חברתי וסדר מאוד קשיחים ושאינם מאפשרים לפרט מרחב של תמרון מחוץ למסגרת התפקיד שלו וכתוצאה מכך מופעל על האדם לחצים מאוד גדולים.

התהליך של כניסת הרוח באדם זה סוג של "שסתום בטחון" שמאפשר ליחיד "לשחק תפקיד" שהתפקיד הזה הוא לא שלו ובאופן הזה הוא יכול לבטא מהווים אסורים.

האמונות מהן צמח הדיבוק ביהדות מקורן במיסטיקה של הקבלה של המאה ה-12. בעלי הקבלה של אותם זמנים האמינו שרוח האדם יכולה להתגלגל לגופו של אדם אחר מהרגע שאותו אדם נולד וזה כגמול על עבירות שקשורות בחיי מין ובפרייה ורבייה. הגלגול של הרוח נתפס כעונש וגם כביטוי של חסד אלוהי משום שהוא יצר הזמנות לזיקוק הנפש ולתיקון המעשים שלה דרך הופעתה המחודשת.

הדיבוקים הופיעו בעיקר בקהילות יהודיות שרווחה בהן המיסטיקה באירופה. מה גרם להכחדת התופעה? היה רעור המבנה של הקהילה ומודרניזציה גרמו לכך שהתופעה נעלמה.

מנק מבט אנתרופולוגית מעשה הדיבוק משמש להבניה תרבותית ולפיקוח תרבותי בגלל שהדחפים והשאיפות של האנשים נמצאים ביסודה של תופעה שקוראת תיגר על החיים היהודיים. באמצעות תהליך דיאלקטי-מישהו שיש בו את הרוח ומישהו שרוצה להוציא אותה – יש ביניהם תהליך שכתוצאה ממנו נמחקת התופעה והופכת לסוג של מנוף באמצעותו מגבירים את הפיקוח והקונפורמיות בקהילה.

מסקנה – מאחר וסטיות חברתיות וגם פתולוגיה נפשית נתפסים כמוקדים של פגיעה בסדר החברתי הם הפכו למנוף להגברת הקונפורמיות ולדבקות בערכים ובמסורת. תהליכים כאלה יכולים להתרחש רק בקהילות מלוכדות שמסוגלות להטיל את המרות שלהם באמצעות מערכת של נורמות התופעה כולה היא ביטוי של ערוץ ממוסד, שמצאו לו סדר חברתי שבאמצעותו פוקרים תשוקות אסורות בחברה ומערכת החוקים הגבילה ביטויים ספונטניים של משאלות יצריות. באמצעות גירוש הדיבוק אנחנו מאפשרים לה לחזור לתלם. במאבק בין הדחפים של האדם לבין המגבלות של החברה הדיבוק מייצג את ניצחונה של החברה – בסופו של דבר לא משנה מהי החברה אנחנו הופכים לסוג של קונפורמיים בחברה.

האמנם חמולות \ משה שוקד

חמולה כסיעה משפחתית. מהי חמולה? מושג שאנשים הביאו איתם מהמקום שבו הם גרו

משה שוקד מתייחס למושג הזה במונח סוציולוגי חדש הנקרא-סיעה. מבחינתו המשמעות היא שסיעה זו קבוצה שמתקיימת למשך זמן קצר, יכולה להתפרק. במטרה לממש אינטרסים ולהשיג מטרות או במטרה לשרד מצבים של מעורבות בסכסוכים. חשובה ההגדרה מכיוון שבדרך כלל אדם מזדהה עם החמולה שלו, האנשים שדומים לו ושיש קשר ביניהם.

סיעות מתפתחות ויכולות להפוך לקבוצות יציבות כתוצאה משיתוף אידאולוגי או קשרי נישואין כאשר עקרונות של חברות מחייבים אותן. המאמר בוחן תהליך הסתגלות של עולים מצפון אפריקה בראשית שנות ה-03. הוא מצביע על החשיבות שיש לסיעות בתהליכי הסתגלות של מהגרים לתנאים חברתיים, פוליטיים וכלכליים חדשים.

בראשית הגעתם לישראל של העולים מצפון אפריקה הם הגיעו למציאות חיים חדשה מתוך חברה מסורתית שחיה בעיקר בכפר ולפני עלייתה עברה להתגורר בעיר. תפקידים כמו מזכיר, רב המושבה והמחסנאי הו תפקידים ציבוריים שהעניקו יוקרה נוספת ליתרונות ממשיים למשל משכורת שקיבלו, שליטה על הקצאת מכסות, גישה נוחה לחומרים ולציוד.

התחרות על משרות ציבוריות אפיינה את החיים במושבים בשנות ה-03 אבל בשנות ה-03 התחרות הזו הומרה לתחרות על אמצעי ייצור, למשל על טרקטורים. כעבור שנים, כשכלל אנשי המושב הגיעו לביסוס כלכלי ולא נזקקו עוד לתפקידים ציבוריים שהם היו הגורם לסכסוכים בתוך היישוב. הסכסוכים פחתו כעבור שנים כתוצאה מזה שאנשים הפכו להיות מבוססים כלכלית ואז לא היו נחוצות להם כל כך משרות ציבוריות.

המניעים להקמת החמולות בשני היישובים היו מבוססים בעיקר על אינטרסים, למרות הצביון המסורתי שהיה לכאורה טבוע בהם-קשרי נישואין, מגורים במקומות דומים בארצות המוצא וכד'. כאשר השתנו הגורמים שעודדו את גיבוש הקבוצות חל שינוי מהותי בקבוצות עצמן. מצד אחד חלו שינויים בתנאי הקיום והשתפרו אפשרויות העסקה. מצד שני, חלו שינויים בהישגים האישיים, נצבר רכוש והדברים האלה יצרו אינטרסים שהיו מנוגדים לחמולות עצמן. הנאמנות המשפחתית כבר לא הייתה חשובה כמו קודם והניגודים הפנימיים בתוך החמולות תרמו להתפוררותן תוך יצירת מגמות הסתגלות לתנאי קיום חדשים ומשתנים.

מסקנה-סיעות החמולה היו איפוא מסגרות ביניים לפעילות חברתית והן פעלו כמנגנון לאיגוד דפוס התנהגות שאפיין את המבנה החברתי הקודם, שהיה חייב להשתנות לנוכח הערכים והנורמות החדשות. ביעות החמולה מילאו תפקיד חיוני בהסתגלות הראשונית של החברים לסביבה החדשה. יש לראות בסיעת האלו מנגנון שתורם להסתגלות החברים שלו. ייתכן והתארגנות זו במקומות אחרים הזיקה יותר משהועילה, מכיוון שהיא האטה את קצב ההסתגלות לסביבה החדשה. כלומר קל יותר להסתגל במקום חדש אך מצד שני קצב ההסתגלות איטי יותר.

חברות בקרב יוצאי רוסיה בהקשר האמריקני ובהקשר הישראלי \ פרן מרקוביץ'

החברויות בברית המועצות התבססו על קשרים אישיים עתירי אמון שהתפתחו כאנטי תזה למציאות הטוטליטרית זבה חיו האנשים. חברות זו סיפקה תמיכה אישית וגם חומרית שהשלטון שם לא יכול היה לספק או אפילו דיכא.

באמצעות החברות התאפשרה חשיפה אישית שלא הייתה אפשרית בחיים הפומביים של היום יום בגלל המשטר שהיה כל כך כוללני היה צריך להסתיר את הכל.

החברות התבטאה בסיפורי בדיחות פוליטיות והייתה מבוססת על ספונטניות ועל רגשות. במסגרות האלה הם חשפו את עצמם איש בפני רעהו על פחדיהם ועל השאיפות שלהם – רק בפניהם יכלו להגיד אם הם רוצים לברוח, לעזור חלקו ביניהם מידע וקשרים שאפשרו השגת מוצרים או כל משאב אחר שהיה במצב של חסר. הבסיס לחברות היה האמון השלם של האחד באחר. הקשר התבטא בעזרה ללא סייג בביקורים תדירים ובנתינה.

לאחר ההגירה למציאות חיים דמוקרטית ומערבית גם בישראל וגם בארה"ב משהו בחברות הזו השתנה – העוצמה, האינטנסיביות, התלות ההדדית וכתוצאה מכך חלה פגיעה באמון המופלג שהיה רווח בין החברים. כתוצאה משינוי הנסיבות השתנו אורחות החיים של האנשים ולכן גם החיים שלהם השתנו. ההבדל בין המהגרים לארה"ב לבין אלו שהיגרו לישראל הוא בכך שבשראל החיים החברתיים של העולים נותרו תוססים כמעט כמו אלו שהיו בבריה"מ.

לעומת זאת, בארה"ב, מרחק המגורים יחד עם יום עבודה ארוך וקשה לא הותיר בידיהם זמן לתחזק את החברות ברוח זו שהייתה בבריה"מ.

האפשרות הבלתי נגמרת שאדם יכול לבטא את האינדיבידואליות שלו גם בארה"ב וגם בישראל עומדת בניגוד חריף להיעדרה של אפשרות כזו בבריה"מ. מציאות החיים במערב מוציאה את העוקץ מהצורך לקיים קבוצת חברות אינטימית כי רק בתוך קבוצה כזו באה לידי ביטוי הייחודיות של הפרט.